

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro dějiny umění

Dějiny výtvarných umění

Jana Marešová

JAN QUIRIN JAHN A SLOVNÍK DĚJIN UMĚNÍ?

(Počátky dějin umění v českých zemích)

Jan Quirin Jahn and the Dictionary of the History of Art?

(Beginning of the History of the Art in Bohemia)

Disertační práce

Vedoucí práce – prof. PhDr. Roman Prahel, CSc.

Konzultant – prof. PhDr. Lubomír Slavíček, CSc.

2013

Prohlašuji, že jsem disertační práci vykonala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Poděkování

Za cenné rady, konzultace a vstřícnost děkuji všem těmto osobám – Mgr. Sylvě Dobalové, Phd., Mgr. Janu Hrdinovi, PhD., Mgr. Pavle Machalíkové, PhD., Mgr. Martině Maříkové, Mgr. Janu Pařezovi, PhD., prof. PhDr. Romanu Prahlovi, CSc., prof. PhDr. Lubomíru Slavíčkovi, CSc., Mgr. Markétě Svobodové, PhD., Mgr. Richardu Šípkovi, Mgr. Radce Tibitanzlové, Mgr. Kristině Uhlíkové, Phd.

Za podporu, trpělivost a velké pochopení děkuji především manželovi Pavlovi a synům Šimonovi, Matoušovi a Kryštofovi.

Abstrakt

Práce je věnována osobnosti malíře a osvěcenského erudity v jedné osobě, Janu Jakubovi Quirinu Jahnovi (1739–1802) a jeho nedokončenému projektu dějin umění založeném na životopisech umělců. Protože součástí práce je také komentovaná edice, je rozdělena na dvě části – teoretickou studii a komentovanou edici. Teoretická část sumarizuje vývoj biografí umělců od antiky až do konce 18. století v Evropě. Další kapitoly jsou pak zaměřeny na osobnost Jana Jakuba Quirina Jahna a jeho rukopis o dějinách umění. Tento rukopis se skládá ze tří částí – úvodní historické studie, výběru životopisů umělců, kteří do Jahnovy současnosti působili v Čechách a z ukázky medailonů, které Jahn shromažďoval excerpce ze zahraniční literatury, doplňoval archivním výzkumem a nakonec je řadil do složek podle panování.

The work is devoted to the personality of a painter and an enlightened erudite person in one, Jan Jakub Quirin Jahn (1739–1802) and his unfinished project of the history of art based on curriculum vitae of artists. As the annotated edition forms part of the work as well, it is divided in two parts, a theoretical study and annotated edition. The theoretical part summarizes development of curriculum vitae of artists as of the ancient history up to the end of the 18th Century in Europe. Then, other chapters focus on the personality of Jan Jakub Quirin Jahn and his manuscript of the history of art. This manuscript consists of three parts – introductory historical study, selection of curriculum vitae of artists, who were active in Bohemia until the Jahn's days and samples of medallions which were gathered by Jahn by mean of excerpctions of foreign literature, amended by archival research, and at last filed into files according to the reign.

Obsah

Abstrakt	4
1. Teoretická studie	7
1.1. Předmluva	7
1.2. POZNÁNÍ	8
1.3. HISTORIE HISTORIOGRAFIE	13
1.3.1. Obdiv – počátky teorie dějin umění	13
1.3.2. Dějiny životopisného vyprávění o umělcích	14
1.3.3. Nástin vývoje biografii v Čechách a na Moravě	23
1.4. DĚJINY UMĚNÍ V ČECHÁCH	26
1.4.1. Literatura o Janu Jakubovi Quirinu Jahnovi (kritické zhodnocení)	26
1.4.2. Jahnův životopis	30
1.4.3. Politický a kulturně historický kontext	35
1.4.4. Jahnův projekt dějin umění	38
1.4.5. Popis a rozbor pramene, inspirace a informace (literární zdroje)	40
1.4.6. Auszug der bisher in Böhmen bekanten Künstler	41
1.4.7. Übersicht der geschichte bildende Künste in Böhmen	44
1.4.8. Konvolut životopisů (autorův název zde není uveden)	45
1.4.9. Inspirace a informace (literární zdroje)	47
1.5. OTÁZKY A ODPOVĚDI	52
1.5.1. Jahn, předchůdci a inspirátoři (podporovatelé)	52
1.5.2. O metodě	64
1.5.3. Použil Jahnův materiál někdo jiný?	68
1.6. PARALELY V JINÝCH VĚDNÍCH OBORECH	72
1.7. ZÁVĚR	74
2. Edice	76
2.1. EDIČNÍ POZNÁMKA	76
2.1.1. CHARAKTERISTIKA RUKOPISU	76
2.1.2. Vysvětlivky	77

2.2.	Übersicht der geschichte bildende Künste in Böhmen	80
2.3.	Auszug der bisher in Böhmen bekannten Künstlern	102
2.4.	Životopisy	140
3.	LITERATURA A PRAMENY	154
3.1.	Literatura	154
3.2.	Prameny vydané	158
3.3.	Prameny nevydané	161
4.	Přílohy	162
4.1.	Bibliografie Jana Jakuba Quirina Jahna	162
4.2.	Obrazové přílohy	165
4.2.1.	František Martin Pelzel	165
4.2.2.	Jan Quirin Jahn - portrét	166
4.2.3.	Jan Quirin Jahn - grafika	167

1. Teoretická studie

1.1. Předmluva

Osobnost malíře a vzdělance druhé poloviny 18. století je mezi historiky umění velmi dobře známá nejen svým malířským dílem, ale také svými teoretickými studiemi.

Jeden z pramenů však dosud unikal podrobnější badatelské pozornosti. Tímto pramenem jsou v konceptu zachované kapitoly k vývoji dějin umění v Čechách a konvolut životopisů umělců od středověku až po Jahnovu současnost. Cílem této práce je věnovat se genezi a rozboru tohoto díla v rámci evropského kontextu dějin umění.

Protože se jedná o rukopis, je práce rozdělena na dvě části: úvodní studii (1) a komentovanou edici (2). Text úvodní studie je rozdělen na několik kapitol. První stručně charakterizuje 18. století, které je dobou velkých myšlenkových změn, druhá shrnuje oba proudy historiografie (teoretický a životopisný) od antiky až do konce 18. století v Evropě, ale také v Čechách, třetí přibližuje vývoj dějin umění v Čechách, politický a kulturně–historický kontext, ve kterém Jahn dějiny umění zpracovával. Závěr je věnován popisu a rozboru Jahnova rukopisu. Čtvrtá se zabývá otázkami související s tímto pramenem – jestli měl Jahn předchůdce, jakou metodou pracoval a konečně, zda tento materiál nevyužila jiná osoba.

Druhou část práce tvoří vlastní edice, složená ze tří pramenů. Prvním z nich je Übersicht der bildende Künste in Böhmen (II/1), druhým je Auszug der bisher in Böhmen bekanten Künstlern (II/2) a třetím je několik vybraných životopisů z konvolutu uměleckých biografii (II/3). Textům předchází ediční poznámka.

1.2. POZNÁNÍ

„Očekávám a chci, aby ses naučil jazykům dokonale. Předně řečtině, ...; za druhé latině a potom hebrejštině... a chaldejštině a arabštině rovněž...; aby nebylo historické události, kterou bys neměl v čerstvé paměti, k čemuž Ti pomůže kosmografie těch, kdo o tom psali. Ze svobodných umění geometrii, aritmetice a hudbě...; z astronomie poznej všechny zákony.... Ze soukromého práva chci, abys znal z paměti krásné texty a abys je srovnával s filosofií. A co se týče znalostí věcí přírodních, chci, aby ses jim oddal zvědavě: aby nebylo moře, řeky ni pramene, jejichž ryby bys neznal, všichni ptáci v povětří, všechny stromy, keře a polokeře lesní, všechny byliny země, všechny kovy skryté v lůně propastí, kamení Východu i Jihu, nic ti nebudež neznámo. Velice pečlivě listuj v knihách lékařů řeckých, arabských a latinských.... A v některých hodinách dne začni se seznamovat s písmy svatými; nejprve vezmi Nový zákon a Listy apoštolské v řečtině; a potom Starý zákon v hebrejštině. Zkrátka, ať vidím hloubku vědění;“¹ Tímto způsobem si Gargantua představoval určité ucelené vzdělání, proto svého syna Pantagruela nabádal k důkladnému studiu, aby se z něj stal vzdělaný a učený muž. Svým požadavkem tak vyslovil jakousi definici encyklopedismu 18. století. 16. století ještě nebylo dostatečně vyspělé, aby mohlo člověku poskytnout podmínky pro jeho rozvoj. Vyznačovalo se již větší zvědavostí, ale ještě ne dostatečně. Stále spočívalo v jakémisi začarovaném kruhu pověr a dogmat. Humanističtí učenci museli umět strukturu a vztahy mezi disciplínami, tituly a obsahy knih, interpretovat texty klasických autorů, doslova citovat Bibli, učený rozhovor byl veden v latině, jen proto, aby byla dokázána učenost zúčastněných. Poznání člověka a přírody mohlo umožnit až století

¹ François Rabelais, *Gargantua a Pantagruel*, z franc. orig. Les Oeuvres complètes de François Rabelais přel. [kol.:] Jihočeská Theléma; překl. rev. a vysvětl. opatřil Karel Šafář; il. Gustava Doréa, kapitola VIII, s. 241–242.

následující, které je obdobím velkých vědeckých objevů a především vydáváním literárních děl, která nabádají k používání rozumu a osvobození se od středověkých dogmat, vymanění se z kruhu nevědomosti. Stát se „osvíceným“ – moudrým a vzdělaným člověkem.² Začíná se uplatňovat i technika.³ A 18. století v objevech stále pokračuje,⁴ vznikají další a další vynálezy, které přispívají k pokroku – v ekonomice, lékařství, ale i jiných vědách. 18. století je stoletím mnohem hlubšího poznání a kritiky nejen v oblasti přírodních věd – přírodní vědy se začínají dělit na jednotlivé obory, které jsou také pojmenovávány. K hlubšímu poznání dochází i ve vědách humanitních (především dějepisectví, které kriticky posuzuje prameny) a v jejich rámci také k formování dějin umění. Stručný vývoj „dějin dějin umění“ bude nastíněn v následující části textu. Tento nástin je důležitý pro pochopení kontextu, ve kterém vznikal, oproti ostatním evropským zemím, poněkud opožděný text o dějinách umění v Čechách, jehož autorem je malíř a osvícenský vzdělanec v jedné osobě, Jan Jakub Qürin Jahn (1739–1802). Právě jeho nepublikovanému textu a okolnostem jejich vzniku budou věnovány stránky této práce.

Rozvíjí se sběratelství, jsou publikovány knihy, resp. příručky popisující soukromé kabinety – kuriozit, mincovní, obrazové, ve větší míře jsou vydávány průvodce po městských pamětihodnostech, protože se také zvyšuje zájem o historické památky. Do všech vědeckých oborů, dějiny umění nevyjímaje, jsou vnášeny tři základní principy osvícenského myšlení: empirismus,⁵ kriticismus⁶ a historismus.⁷

² Roku 1620 bylo vydáno Baconovo Nové organum, kde vybízí k používání experimentální metody, v roce 1637 vyšla Rozprava o metodě René Descarta. Roku 1687 Isaack Newton publikoval matematické základy přírodní filosofie.

³ Např. roku 1695 byl sestrojen mikroskop.

⁴ V roce 1707 byl Denisem Papinem sestrojen parní hrnec, roku 1730 Réamur sestrojil teploměrnou stupnici, v roce 1760 Benjamin Franklin vynalezl bleskosvod, roku 1714 se poprvé psalo na psacím stroji.

⁵ Poznatky se získávají zkušeností. Z českého prostředí můžeme jmenovat J. Q. Jahna (dále jen Jahn) a F. L. Ehemanta (dále jen Ehemant) a rozbor karlštejnských maleb, o němž později již jen samotný Jahn publikoval text *Etwas von den ältesten Mahlern Böhmens*,

Ruku v ruce s vědeckým vývojem se v průběhu 18. století objevuje fenomén encyklopedismu, k jehož vnějším projevům patří také rozvoj encyklopedické a slovníkové literatury, která je určena již pro širší a především písma znalou veřejnost, na rozdíl od předcházejících epoch – středověku a raného novověku, kdy encyklopedie a slovníky byly určeny jen osobám vzdělaným – tedy duchovenstvu (ve středověku) a učencům (v období renesance). 18. století je právě proto také nazýváno jako „*století slovníků*“. Během 18. století se objevuje neuvěřitelné množství tohoto nového literárního typu. Jsou vydávány slovníky nejen jazykové – jedno (ty mají za úkol fixovat podobu jazyka) či vícejazyčné, slovní ale i encyklopedické, dělené na universální, obsahující souhrn veškerého vzdělání (např. *Cyclopaedia or an Universal Dictionary of Arts and Science* Ephraima Chamberse (1728) nebo specializované (*Dictionnaire géographique et historique de l'Italie* od Lacomba) metodické nebo alfabeticke, deskriptivní (*Dictionnaire des arts et métiers* Thomase Corneilla) nebo kritické (*Dictionnaire historique et critique* Pierra Bayla). Úspěch, který byl spojen s vydáváním slovníků, odpovídal očekávání veřejnosti, která v těchto publikacích našla knihu, jejíž vlastnictví bylo opravdu nutné. Slovníky, kromě jiné, např. krásné literatury, opravdu zaujímaly velmi významné místo v soukromých knihovnách. V Paříži 18. století tak mezi nejvíce čtené slovníky patřil např. *Grand dictionnaire historique ou le mélange curieux de l'histoire sainte et profane* (Louis Moreri, Lyon 1674), *Dictionnaire universel français-latin* (Trévoux) *Dictionnaire universel* (Furetière, Rotterdam 1701), *Le grand dictionnaire géographique et critique* (Bruzen de la Martinière, 1726 – 1733).⁸ Samozřejmě, že v pařížských soukromých knihovnách nesměl

nebst einem Beytrag zur Geschichte der Ölmalerey und Perspektiv, Archiv der Geschichte und Statistik insbesondere von Böhmen, Dresden 1792, s. 1–93.

⁶ Dochází k posuzování a hodnocení uměleckých a literárních děl a konzultaci s jinými prameny, či kritice literárních děl o umění.

⁷ Ten je spojen s pokrokem a dějinami. K těmto třem aspektům blíže Jiří Kroupa, *Školy dějin umění*, Brno 1996, s. 80.

⁸ Michel Marion, *Les bibliothèques privées à Paris au milieu du XVIIIe siècle*, Paris 1978.

chybět ani slovník Baylův, a později ani Diderotova *Encyclopédie*. Slovníky a encyklopedie se tak staly projevem dobrého vkusu a sebe prezentace. Mezi specializované slovníky nebo encyklopedie lze zařadit i životopisná vyprávění o umělcích, která měla sloužit nejen k pobavení ale i k poučení širší čtenářské veřejnosti. Tato vyprávění o umělcích existovala již od antiky, od renesance však jejich počet vzrůstá. V Čechách mezi majitele těchto vyprávění patřil i pražský malíř a vzdělanec Jan Jakub Quirin Jahn, jako jeden z mála v teorii umění vzdělaných umělců 18. století.⁹ Mezi specializované slovníky je také možné zařadit velké množství životopisné literatury zabývající se osudem jednotlivých umělců. Od počátku (od antiky) až do konce 18. století vzniklo mnoho takových děl objevujících se pod různými názvy, naznačující že se jedná o „životopisná vyprávění“ – *La vie du...*, *historische Nachricht*, *Anecdotes*. Zároveň se ale také objevuje nové pojmenování – lexikon. Tato díla mohou být chápána čistě jako životopisná vyprávění anebo v nich lze najít jiný záměr – prostřednictvím biografií seznámit čtenáře s dějinami umění – jakým způsobem – to už záleželo na autorovi samotném – mohl zvolit hledisko chronologické, dělení podle škol (italská, francouzská, vlámská) anebo autor použil metodu výběru – podle svého názoru si zvolil ty nejvýznamnější umělce. Všechny, bez rozdílu názvu, si ale kladou stejný cíl – seznámit čtenáře se životopisy významných umělců již dávno zemřelých nebo ještě stále žijících a prostřednictvím těchto biografií i s dějinami umění (stručný nástin vývoje biografií bude popsán v jedné z následujících kapitol). Pro čtenáře bylo snazší seznámit se s uměním skrze umělecké biografie, a protože měl tento způsob vzdělávání větší úspěch, lze proto od 17. století zaznamenat jejich nebývalý nárůst.

Z nastíněného hlediska vývoje kultury a především vědy byl hlavním atributem 18. století důraz na vědu jako takovou a její význam pro společnost –

⁹O nutnosti teoretického vzdělání viz Lubomír Slaviček, „Honestus et eruditus civis et artifex“ (Brno, Moravská Třebová, Praha), in: *Documenta pragensia, Město a intelektuálové*, roč. XXVII, Praha 2008, s. 815–914.

byly zakládány vědecké a kulturní instituce, které by umožňovaly vědecké bádání – akademie, jejichž úkolem je „*praktikovat skutečnou vědeckou metodu*“, královské společnosti nauk, muzea a v neposlední řadě také společnosti přátel umění.¹⁰

¹⁰ K jejich historii viz Zdeněk Hojda, *Společnosti přátel umění v Evropě do konce 18. Století*, in: Hojda Zdeněk – Prah Roman (edd.) *Mezi časy ...Kultura a umění v českých zemích kolem r. 1800*, Praha 2000, s. 76–87.

1.3. HISTORIE HISTORIOGRAFIE

Na základě bibliografie, vybrané z evropského prostoru, sumarizují různé typy biografií a lexikonů od Vasariho až do začátku 20. století. V závěru přiblížím vývoj tohoto žánru v Čechách a na Moravě.

1.3.1. *Obdiv – počátky teorie dějin umění*

Jak již bylo řečeno, v 18. století probíhal mnohem hlubší proces poznání, než tomu bylo ve stoletích předcházejících. Týká se to všech věd a nově především dějin umění. Vznikly knihy, které se snažily laikovi přiblížit díla všech výtvarných oborů a zejména ho seznámit s uměleckými životopisy a jejich prostřednictvím i s dějinami umění. Mohlo se samozřejmě jednat o jistou formu reprezentace té které země nebo města (jeho kulturního významu a podobně). V 18. století docházelo také k určité změně v přístupu zpracování uměleckých biografií – rozšiřovala se pramenná základna, prameny byly analyzovány a nebyly již tak nekriticky přijímány. I když v českém prostředí docházelo k formování dějin umění v době, kdy již dějepisectví s touto pramennou kritikou dávno pracovalo. Předchůdcem tohoto stylu se stal comte de Caylus a Johann Joachim Winckelmann. Winckelman je autorem díla *Geschichte der Kunst des Alterthums*, které vyšly roku 1764. Winckelmann tu zpracoval dějiny umění starověku, jež také náležitě hodnotí. V časové ose na jeho dílo navázal Jean-Baptist-Louis-Georges Séroux d'Agincourt (1730-1814). Svým dílem *Histoire de l'art par les monuments, depuis sa décadence au IVe siècle jusqu'à son renouvellement au XVIe siècle* se stal zakladatelem dějin umění středověku. Šest svazků velkého formátu vycházelo v letech 1810-1823. Třetím a posledním v řadě, který navázal na Winckelmanna a d'Agincourta, byl italský hrabě Leopoldo, conte Cicognara (1767–1834). Mezi lety 1813–1818 vycházelo jeho dílo *Storia della scultura dal suo risorgimento in Italia fine al secolo di*

*Napoleone per servire ci continuazione alle opere di Winckelmann e di d'Agincourt.*¹¹

1.3.2. Dějiny životopisného vyprávění o umělcích

Místem, kde se zrodila první literární díla o umění, bylo Řecko a práce pocházely z rukou samotných umělců. Nejznámějším teoretickým spisem z tohoto období je *Deset knih o architektuře* architekta a inženýra Vitruvia. V té době vznikla díla topografická (Pausaniás, *Periégesis Hellados*), popisná (např. Flavios Filostratos), případně i díla věnovaná všem oborům, dějiny umění nevyjímaje (Gaius Plinius Secundus Maior, *Naturalis Historiae libri XXXVII*).¹² Literární pokračovatelkou spisů z dějin umění se stala Itálie, kde vznikly nejen první středověké výtvarné příručky,¹³ ale také první životopisy umělců (Filippo Villani, *De origine civitatis Florentiae et eiusdem famosis civibus*). Teprve z doby druhé poloviny 15. století – tedy nastupující renesance – pochází více děl věnovaných umělcům (Michele Savonarola, *De laudibus Patavii*, Antonio di Tuccio Manetti, *Vita di Filippo de Ser Brunellesco*). Jan Jakub Quirin Jahn ale použil až životopisnou literaturu pocházející z doby renesanční, kterou zde představují Vasariho *Životy nejvýznačnějších malířů, sochařů a architektů*.¹⁴ Abychom blíže pochopili Jahnův záměr při zpracování díla, je nutné blíže charakterizovat, byť pouze výběrově, některá díla tohoto literárního žánru (nejen na základě Jahnem použité literatury).¹⁵

Termín biografie pochází z řečtiny a znamená žánr, zachycující hlavní životní osudy určité významné historické osobnosti zpracované na základě archivních dokumentů, memoárů, deníků, osobních znalostí, ústního vyprávění,

¹¹ K tomuto tématu více viz Kroupa (pozn. 7), s. 74–90.

¹² Marcus Vitruvius Pollio (1. st. před n. l.).

¹³ Tzv. Heraclius, *De coloribus et artibus Romanorum* z 10. století.

¹⁴ Giorgio Vasari, *Vite de piu eccellenti pittori, architetti e scultori italiani da Cimabue sino ai tempi nostri*, Roma, 1. Vydání 1550, druhé 1568.

¹⁵ Nejpodrobnější prací k tomuto tématu je práce Julia von Schlossera, *Die Kunstliteratur*, Vídeň 1924. V roce 1984 vyšel v Paříži francouzský překlad. Z českých prací pak Kroupa, (viz pozn. 7) a Petr Vittlich, *Literatura k dějinám umění*, Praha 1992.

vzpomínek. Biografie tak zachycuje vnější životní průběh, vnitřní vývoj osobnosti, pojednává o jejích činech a díle. Prvotní biografické práce byly věnovány jednomu konkrétnímu umělci – tzv. individuální nebo okruhu umělců působících v jednom městě – tedy biografie lokální. K příkladu individuálních patří práce literátů jako Francesco Petrarca nebo Boccaccio, jejichž díla oslavují umělcovu práci. Raným příkladem lokální biografie je práce Filippa Villaniho, *De origine civitatis Florentiae et eiusdem famosis civibus* (1351–1352). Výběrovou biografii vytvořil Giovanni Battista Gelli (1498–1563). V knize pod názvem *I Memorabili* sepsal dvacet krátkých biografií italských umělců: Giotto, Giotto, Stefana, Andrea Tassiho, Les Gaddiho, Antonia Veneziana, Masovina, l’Orcagna, Buonamica, Starina, Lippiho, Delliho, Ghibertiho, Bruneleschiho, Donatella, Nanni do Banco, Verocchia a Michelangela. Klasikem uměleckých biografií se v 16. století stal Giorgio Vasari, který zpracoval čtyřicet šest životopisů nejslavnějších umělců od Cimabua v díle nazvaném *Le vite de’ più eccellenti pittori scultori e architetti nelle redazioni del 1550–1568* (dvě vydání, druhé rozšířené).¹⁶ Ve svém díle se zaměřil na životopisy umělců, které on sám již nemohl poznat a své dílo založil především na vlastním archivním průzkumu.

V následujících stoletích nastal nebývalý rozvoj tohoto žánru podle Vasariho vzoru a to nejen na území Itálie. Druh literatury předložený Vasarim našel své pokračovatele nebo napodobitele v Německu, Holandsku, Francii, Španělsku, Anglii, ale i v Itálii samotné. V Itálii měl Vasari několik pokračovatelů, ale koncepce jejich díla se od té vasariovské mírně lišila. Jedním z nich byl malíř, sběratel a spisovatel Carlo Ridolfi (1594–1698), který v roce 1648 vydal dílo s názvem *Miraviglie dell’arte ovvero le vite degli illustri pittori veneti e dello Stato*, zabývající se více než sto padesáti umělci působícími v benátské republice (zahrnující i autorovu vlastní biografii). Ve své knize postupuje, jak bylo tehdy obvyklé, chronologicky od Gvarienta Padovaniho přes

¹⁶ Giorgio Vasari, *Životy nejvýznačnějších malířů, sochařů a architektů*, Praha 1977. Předmluvu k tomuto dílu sepsal Pavel Preiss.

Aurelia Busa, ill Tintoretta až po svůj životopis.¹⁷ Dalším z italských pokračovatelů Vasariho byl v 17. století florentský učenec Filippo Baldinucci (1624–1696), který je autorem díla *Notizie de profesori disegno* (šest svazků – 1681, 1686, 1688 a posmrtný svazek 1728). Ten *Notizie* zahájil, stejně jako Vasari, legendárním Cimabuem a ukončil ve své současnosti. Baldinucciho přístup ke zpracování biografii byl zcela nový ve smyslu vytvoření určitého rámce – vytvořil pro ně časové úseky – století a desetiletí a soustředil se pouze na životopisy. K jeho dalším dílům patří slovník věnovaný toskánským umělcům.¹⁸ Následovníkem Vasariho byl Giovanni Baglione (1566–1655), který v roce 1642 vydal dílo *Le vite de pittori, scultori et architetti*. Jeho dílo je zdrojem informací převážně o římských umělcích 17. století. Práce je koncipována jako rozhovor římského šlechtice a cizince (gentiluomo a forestiere). Vyprávění šlechtice a cizince je rozvrženo do pěti dní a každý z těchto dnů je věnován umělcům tvořícím během pontifikátu jednotlivých papežů od Řehoře XIII. (1572–1585), přes Sixta V. (1585–1590), Klementa VII. (1592–1602), Pavla V. (1605–1621) až po Urbana VIII. (1623–1644). Baglione tak formou vyprávění nebo spíše poučení popsal dílo téměř dvou stovek umělců od Jakoba Baroziho až po Giacoma Palmu. V centru jeho zájmu nestojí ale pouze římstí umělci, ale také umělci z Neapole, Arreza, Bologne, Reggia, Florencie, Sieny nebo Urbina.¹⁹ Jiný způsob, naprosto odlišný od dosud vyjmenovaných autorů uměleckých biografii, zvolil knihovník královny Kristiny Švédské Giovanni Pietro Bellori (1615–1696). Ve svých *Vite de' Pittori, Scultori ed Architetti moderni* (1672) se nezaměřil, jako jeho předchůdci, na zpracování biografii od počátku malířství nebo na určitý časový úsek, ale soustředil se na pouhých dvanáct umělců, jejichž práce považoval za nejvýznačnější pro to které

¹⁷ Tisk je uložen v Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny v Praze, signatura 11 D 181.

¹⁸ *Vocabulario toscano dell'arte del disegno*, 1681.

¹⁹ Spis je uložen v Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny v Praze, signatura 11 C 22.

období. Setkáme se zde s biografiemi umělců z Itálie, Flám a Francie – Domenica Fontany, Federica Barocciho, Caravagia, Rubense, Van Dycka, Françoise Duquesnoy, Anibala a Augustina Carrachiů, Dominichina, Lanfranca, l'Algarda a nakonec také Nicolase Poussina. Další rozsáhlou skupinu uměleckých biografí, která v Itálii vznikla, představuje velké množství lokální historiografie, jejíž nárůst lze zaznamenat již od 15. století.

Rozborem několika nejvýznamnějších biografí vzniklých v Itálii byl naznačen jeden trend, jakým se jejich zpracování ubíralo. Na základě období, kterým se dotyčný autor biografiemi umělců zabýval, lze tento trend nazvat časový, který se může dále dělit na čtyři skupiny. Za prvé je to zpracování životopisů výlučně umělců již zesnulých (Vasari), za druhé přehled tvůrců od počátku malířství (tedy od legendárního Cimabua) do autorovy současnosti, za třetí zaměření se na určité časové období (Baldinucci). Čtvrtou a poslední skupinu pak představuje práce německého autora Johann Georga Meusela v jeho *Teutsches Künstlelexikonu der jetztlebenden teutschen Künstlern* (Lemgo, 1778). Meusel se zde nevěnuje jen malířům, sochařům, stavitelům, ale svůj zájem rozšířil také na kreslíře, medailéry, herce, umělecké zahradníky, umělce pracující s voskem nebo slonovinou. Jak již název napovídá, zabýval se autor pouze biografiemi svých žijících současníků.

Příkladu Vasariho následovali i autoři v ostatních evropských zemích. Například ve Francii to byl Antoine Joseph Dezallier d'Argenville (1680–1765), který ve svém čtyřsvazkovém díle *Abrégé de la vie des plus fameux peintres* (vydáno roku 1745) zpracoval dvě stě padesát pět životopisů již nežijících malířů italské, flámské a francouzské školy. První dva svazky jsou věnovány školám italským, třetí škole flámské a čtvrtý škole francouzské, přičemž uvnitř jednotlivých škol je dodržováno hledisko chronologické, podle data narození umělce. Sám autor v předmluvě uvádí, že se zabýval pouze obrazy, které se nacházejí v kostelech nebo kláštorech a vynechává soukromé kabinety a pokouší se také podchytit současné umístění obrazů. Pro svoji životopiseckou práci si

připravil vzor hesla, které se skládá z: 1) správného jména, 2) místa narození, 3) učitele, 4) které malíře napodoboval a následoval, 5) jeho schopnosti, 6) které žáky formoval a 7) kdy žil a umřel. Na konci životopisu je vždy zařazen katalog děl.²⁰

Nizozemí zastupuje Jean Baptist Descamps st., malíř, člen Královské akademie věd, filozofie a umění v Rouenu.²¹ Ten je autorem čtyřsvazkové práce (*La Vie des peintres Flamands, Allemands, Hollandais 1753–1763*). První svazek začíná biografií bratří Huberta a Jana van Eycků, kteří jsou spojováni s vynálezem olejomalby a končí v roce 1597. Druhý svazek postihuje rozmezí let 1594–1633, třetí období 1634–1659 a čtvrtý svazek léta 1660–1702.²² Poslední svazek také obsahuje jména českých malířů Petra Brandla, Jana Kupeckého a Václava Vavřince Reinera, který je zde zmiňován jako freskař, krajinář a malíř bitev. Poslední, pátý díl byl vydán až roku 1842.

Je patrné, že Itálie stále zůstává u biografií z oblasti tzv. „vysokého umění“, na rozdíl od Německa, kde dochází k rozšíření zájmu i na obory uměleckého řemesla.

V centru zájmu některých biografií nejsou pouze umělci tří svobodných umění. Už v 16. století vznikají díla, která se nevěnují pouze malířům, sochařům a architektům, ale i řemeslníkům, resp. představitelům uměleckého řemesla nebo učencům nejrůznějších vědních oborů. V oblasti biografií tak dochází k promísení uměleckých oborů s neuměleckými, resp. s obory tzv. mechanických umění. Dokladem tohoto rozšířeného zájmu jsou práce německých autorů, zabývajících se uměním a uměleckými řemesly obecně nebo pouze lokálně. Autory biografií se nestávají výlučně umělci, sběratelé nebo učenci v oboru, jako byli např. v Itálii Baldinucci, Carlo Ridolfi, v Německu

²⁰ Kniha je uložena v Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny v Praze pod signaturou 11 D 26.

²¹ Academie Royal des Sciences, Belles–Lettres et Arts de Rouen.

²² Kniha je k dispozici v Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny v Praze pod signaturou 11 E 36.

Joachim von Sandrart a další, ale např. i matematici. To lze říci o dvou autorech, kteří se zabývali osobnostmi města Norimberku. Prvním autorem norimberské biografie pro rok 1547 *Nachrichten von Nürnbergischen Künstlerne und Werkleute* byl Johann Georg Neudörfer (1497–1563), který byl mimo jiné i autorem paleografické příručky *Eine gute Ordnung*, teoretického i praktického návodu, jak učit psát různými druhy písma (1538) a tzv. *Fundamentu* – nejstaršího tištěného písařského návodu (1519). Výše zmíněnou jednoletou biografii pak jiný autor doplnil informacemi až do roku 1660. V roce 1609 Matthias Quadt von Kinkelbach publikoval *Sainteté de la Nation allemande*. Dalším reprezentantem tohoto směru byl Johann Gabriel Doppelmayr (1671–1750), který v roce 1730 vydal dvousvazkové *Historische Nachrichten von den nürnbergischen Matheematicis und Künstlern, welche fast von dreyen seculis... sehr woh verdient gemacht, zu einem guten Exempel und zu rühmlichen Nachahmung*. Jak vypovídá název, své dílo rozdělil na dvě odvětví, resp. osobnosti v těchto oborech působících, která jsou v centru jeho pozornosti. Prvním oborem je matematika a druhým umění, kdy každý z těchto oborů je rozdělen na další skupiny. Matematika je tak dělena na matematiku obecnou, dále algebru, aritmetiku, geometrii, optiku, perspektivu, geografii, chronologii, astrologii, astronomii, gnomiku, architekturu i architekturu vojenskou. Obor umění zahrnuje nejen umění jako takové – sochařství a malířství dále dělené na kreslení, malování a krajinářství, ale i drobná řemesla. K těm patří např. mědirytecství, dřevorytecství, řezání skla, vyřezávání drahých kamenů, výroba dýmek, výroba pozounů, výroba rohů (Horndrehen), umělecká výroba skříní, výroba kompasů, odlívání mincí, výroba knižního kování, konvářství, hrnčířství nebo kamnářství, knihařství, sklomalířství apod. Ta skutečnost, že název nese „*nürnbergischen*“..., neznámená, že autor píše pouze o umělcích z Norimberka pocházejících, ale i o cizincích v Norimberku tvořících. Jmenování tu jsou nejen osobnosti působící v oboru, ale i jejich mecenáši.²³

²³Signatura tisku v Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny v Praze je 1 A 10.

Podobnou prací věnovanou Augsburgu je práce Paula von Stettena *Kunst- und Gewerb- und Handwerksgeschichte der Reichstadt Augsburg* (1779-1788). Autor v úvodu hovoří o tom, jak se dostal od krásných umění až k umění mechanickým a posléze i k řemeslům „*In meinen Versuchen war ich meistens nur bey den schönen Künsten stehen geblieben. Ich kam hernach auch auf die mechanischen und chymischen, und diese führten mich am Ende auch auf diejenigen Handwerker, welche nicht blos für die täglich Nothdurft, sondern hauptsächlich für die äußere Handlung, und für den Luxus beschäftigt sind.*“ Práce je rozdělena do dvou velkých oddílů – mechanických a krásných umění, které jsou dále děleny do drobnějších skupin. Mezi mechanická umění tak Paul von Stetten zařazuje typografii (např. knihtiskařství, výrobu map), architekturu (např. měšťanské, vojenské nebo zahradní stavitelství), vlastní mechanická umění (vodní mlýny, výstavbu mostů, hodinářství), řemesla (např. puškařství, klempířství, nožířství, soukenictví, tkalcovství), chemická umění (např. metalurgii, alchymii), farmacii (Apothekenkunst, Destilierenkunst) a poslední skupinu představuje Farbekunst (barvířství, lakýrnictví). Skupina krásných umění je rozdělena na Zeichenkunst (malířství, dřevorytectví, mědirytectví), výtvarná umění (štukatérství, kovotepectví), Tonkunst (muzikanti) a jiná.

Další z řady těchto lokálních biografií je práce Hüsgena *Nachrichten den Frankfurter Künstlern und Kunstsachen* (1780). Z roku 1796, tedy z pozdního 18. století, pochází také práce drážďanského autora Johanna Gottliebea Augusta Kläbeho *Neuestes gelehrtes Dresden oder Nachrichten von jetztlebenden dresdner Gelehrten, Schriftstellern, Künstlern, Bibliothekern und Kunstsammlern*. Paleta oborů, s nimiž nás autor seznamuje, je opravdu pestrá. Do *Gelehrtes Dresden* jsou zahrnuti nejen malíři fresek, portrétů, divadelních kulis, miniatur, sochaři a architekti, ale i dvorní rada a vrchní knihovník, kandidáti teologie, medailéři, inspektoři saské galerie antiky a kabinetu mincí, varhanáři, mědirytci, učitelé jazyka, lékaři, inspektoři uměleckých kabinetů, kapelmajstři, koncertní mistři, učitelé jazyka apod. Z malířů zde figurují jména

Antona Riedla, Josefa Schwarze, Johanna Miksche, Franze Pettricha nebo Kajetána Toscaniho.

Dalším typem biografíí jsou práce spíše encyklopedického charakteru zahrnující rovněž popis řemesel a to ne výlučně uměleckých. K tomuto typu patří například dílo Johanna Samuela Halleho z roku 1761, *Werkstätte der heutigen Künste oder die neue Kunstgeschichte*. V úvodu díla autor vysvětluje, co si představuje pod termínem umění „*Unter dem Worte Kunst verstehe ich diejenige mechanische Handgeschicklichkeit, durch welche, mittelst gewisser Werkzeuge, ein natürlicher Körper zur Waare gemacht wird; und die meresten Waaren veranlassen den Handel damit.*“ Autor zde popisuje řemesla, ale např. i mechanická umění. K nim patří např. výroba plátna, výroba bavlny, vlny nebo hedvábí. Kromě této teoretické části seznamuje autor čtenáře s nejvýznačnějšími osobnostmi toho kterého oboru a snaží se je tak postavit na roveň umění svobodným. Zároveň také lituje, že mezi umělci a řemeslníky dochází k nedorozuměním: „*Es ist Schade, daß sich noch immer zwischen den Künstlern oder Handwerksleuten und den Gelehrten so viel keizerisches Mißtrauen äußert, wenn sich die letztern weitem der Arbeiten der erstern erkundigen.*“²⁴

Poslední z tendencí, kterou lze při analýze biografíí vysledovat, je ta, jíž můžeme nazvat teoreticko–biografickou. Sem patří především díla *Schilderboeck* Karla van Mandera (1548–1606) a *Teutsche Akademie der bildende Kunst* Joachima Sandrarta (1606–1688). Oba dva autoři se zabývali nejen životopisy umělců, ale i samotnou teorií umění. Na rozdíl od ostatních děl věnovaných životopisům nese Sandrartova kniha nestandardní název *Teutsche Akademie*. Ve své době, tedy v 17. století byla vydána třikrát – německy roku 1675, 1679 a latinsky roku 1683. Počet těchto vydání naznačuje, že byla velmi žádaná. Sandrart pro biografickou část vychází především z Vasariho a van Mandera, méně již využíval další italské autory – Ridolfiho, Baglioniho a Belloriho, dále

²⁴ Johann Samuel Halle, *Werkstätte der heutigen Künste oder die neue Kunstgeschichte* I, 1761, Vorrede, nestránkováno.

Neudörfera a další. O současnicích získával informace prostřednictvím korespondence s dalšími badateli.²⁵

V německých Allgemeines Künstlerlexikonech 18. století se také objevilo jedno malé novum. Tyto lexikony nejsou již řazeny chronologicky, ale na rozdíl od předchozího období alfabetycky. Dříve se abecední rejstříky vyskytovaly pouze na konci svazku, v tomto století byly nahrazeny už plně alfabetyckým uspořádáním. První německý slovník umělců v pravém slova smyslu redigoval Johann Rudolph Füssli, *Allgemeines Künftlerlexikon* (1763).²⁶ Po něm jsou vydávány další a další lexikony tohoto typu.²⁷ Přínosem těchto publikací jsou jejich úvody, kde autoři seznamují čtenáře s metodou své práce a případně i stavbou jednotlivého biografického hesla. Další stránkou těchto úvodů byla kritika kolegů působících v oboru. Příkladem autora, který vyslovuje nejen kritiku, ale i chválu, je Dezzallier d'Argenville. Stejný autor také uvádí, že si pro svoji práci s životopisy předepsal jakýsi „vzor“, kterého se držel. Tento vzor pak zahrnoval 1) správné jméno, 2) místo narození, 3) čím je žák, 4) které malíře napodoboval a následoval, 5) jeho schopnosti, 6) které žáky formoval, 7) data narození a úmrtí.

Jmenované knihy od Vasariho až po Allgemeines Lexikony mohly Jahnovy sloužit jako vzor nejen pro výstavbu celého textu, ale i strukturu jednotlivých hesel.

²⁵Velmi podrobně k Teutsche Akademie viz Michèle-Caroline Heck, *Théorie et pratique de la peinture*, Paris 2006.

²⁶Celý název zní *Allgemeines Künstler-Lexikon, oder kurze Nachricht von dem Leben und den Werkem des Mahler, Bildhauer, Baumeister, Kupferstecher, Kunstgiesser, Stahlscheider, ec., ec.; Nebst einem angehängten Verzeichniss der Bildnissen, der in diesem Lexicon enthaltenen Künftlern in alphabetische Ordnung beschrieben*. První vydání vyšlo roku 1763, přepracované roku 1779.

²⁷Např. *Allgemeines Künstlerlexikon oder Lebensbeschreibungen 223 berühmter Künstlern, Mahlern, und Kupferstechern, ec, ec, und Anzeige ihrer Werke*. Georg Kilian, Augsburg, 1797 nebo Johann Georg Meusel, *Teutsches Künftlerlexikon oder Verzeichnis der jetztlebenden teutschen Künstlern. Nebst einem verzeichnis sehenswürdiger Bibliotheken, Kunst-Münz und Naturalienkabineten in Teutschland*, Lemgo 1778.

Nejvýznamnějším slovníkovým dílem německé uměleckohistorické vědy je známý Thieme-Becker. Touto zkratkou se označuje *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart* redaktorů Ulricha Thiemeho a Felixe Beckera, který vycházel v letech 1907–1950, spolupracovníků bylo samozřejmě více. Ve Francii je to například *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs de tous les temps et de tous les pays par un groupe d'écrivains spécialistes français et étrangers*.²⁸

1.3.3. Nástin vývoje biografii v Čechách a na Moravě

Situace v Čechách a na Moravě je oproti ostatním evropským státům poněkud skromnější. Z rámce dějin umění vybočuje dílo jezuitského badatele Bohuslava Balbína (1621–1688), kterého můžeme považovat za předchůdce Jahna, pouze působícího v oboru historie jako takové. Balbín ve svém díle *Miscellanea historica regni Bohemia* (1670) zamýšlel předložit nejen kulturně–historická, ale i přírodovědná data. Své dílo si rozvrhl do několika svazků, dokončeno bylo však jen několik.²⁹ Svazek, který nejbližší odpovídá zaměření Jahna, nese název *Bohemia docta*. Zde Balbín sepsal životopisy významných učených osobností. První část obsahuje životopisy z řad dějepisců (např. Kristián, Tomáš Pešina), učené šlechty (Karel IV., Rafael Mišovský), duchovenstva (Arnošt z Pardubic), právníků, doktorů a filozofů (Jakub Dobřenský), kazatelů, historiků a básníků (Matěj Bolelucký), učených mužů působících na univerzitě, učených žen a nakonec eruditů z řad jezuitského řádu (Albert Chanovský). Druhá část svazku obsahuje popisy knihoven a jejich katalogy (např. index manuskriptů klementinské knihovny). Dalším dílem, které je věnováno biografii učenců a

²⁸ Autorem je Emmanuel Bénézit.

²⁹ *Liber naturalis, Liber popularis, Chronographicus, Hagiographicus (Bohemia sancta), Parochialis (Sacer dotalis), Episcopalis, Regalis, Epistolaris, Liber curialis seu de magistratibus et officiis curialibus regni Bohemiae*.

umělců byly několikasvazkové, Františkem Martinem Pelzelem a jeho spolupracovníky (Ignác Born, Mikuláš Adaukt Voigt) vydávané *Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten und Künstlern nebst kurzen Nachrichten von ihren Leben und Werken*.³⁰ Za prvního tvůrce všeobecného lexikonu uměleckých osobností v Čechách je považován premonstrátský knihovník a archivář Jan Bohumír Dlabač (1758–1820). Jeho *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon* (1815) je zpracován podle abecedního pořádku na základě dostupné literatury, na kterou odkazuje téměř v každém hesle. Jan Bohumír Dlabač byl na dlouhou dobu autorem vůbec prvního vydaného lexikonu věnovaného uměleckým, ale i jiným osobnostem. Až do 30. let 20. století nevzniklo žádné větší dílo zabývající se uměleckými biografiemi. Zlom nastal v roce 1936, kdy vyšel *Slovník československých výtvarných umělců*, jehož autorem byl právník a historik umění Prokop Toman (1872–1955). Posledním slovníkem, který zpracovává pouze biografie umělců druhé poloviny 20. století, je *Nový slovník českých a slovenských výtvarných umělců* 1950–1997, vycházel v letech 1998–2007. Nelze ale opomenout tu skutečnost, že Dlabač i Jahn měli svého předchůdce. Byl jím Pavel Bedřich Fahrenschon (1677–1740), který ale v letech 1714–1719 pouze vypsál jména mistrů a malířů staroměstského cechu sv. Lukáše s datem přijetí. K čemu měl tento seznam sloužit, dnes bohužel již nevíme. Fahrenschon čerpal ze starých cechovních knih, začínaje rokem 1348; z jeho výpisků je ale důležité období po r. 1582, protože se původní cechovní prameny nezachovaly.³¹

Oproti Čechám je Morava bohatší. Můžeme se domnívat, že na Moravě více působil vliv Vídně a Josefa Sonnefelse, proto zde také vzniklo větší množství biografií nebo děl věnovaných dějinám umění. Na rozdíl od Čech zde

³⁰ Český název *Podobizny českých a moravských učenců a umělců s jejich životy a dílem*, I–IV, 1773, 1775, 1777, 1782.

³¹ Rudolf Kuchynka, Fahrenschonovy výpisy z knih a listin staroměstského pořádku malířského, *Památky archeologické* XXXI, 1919, s. 14–21.

vznikají např. autobiografie,³² biografie lokální,³³ ale je zde i patrná snaha zpracovat životopisy umělců působících na Moravě.³⁴ Nejvýznamnějším autorem moravských uměleckých biografí byl Petr Cerroni (1753–1826), moravskoslezský guberniální sekretář, historik, cenzor a sběratel. Jeho význam spočívá v tom, že se stejně jako Jahn v Čechách, pokusil o sepsání dějin výtvarného umění na Moravě s biografiemi umělců působících v regionu.³⁵

Všechna tato moravská díla mají s Jahnovou prací jeden společný znak – ve své době nebyla vydána knižně a zůstala zachována pouze v rukopisech.

Nastíněný vzdělávací a encyklopedický trend se nevyhnul ani Čechám, kde se této iniciativy ujali František Lothar Ehemant (1748–1782) a Jan Jakub Quirin Jahn (1739–1802). Protože Ehemantovo dílo bylo vydáno, bude zmíněno pouze okrajově, právě v souvislosti s Jahnovým projektem. Zmíněného premonstráta Dlabáče ale nelze považovat za autora, který se věnoval výlučně dějinám umění, přesto mu zde bude věnována pozornost. Pouze Ehemant a Jahn patřili k těm, kteří se oněm „čistým“ dějinám umění věnovali.

³² Jan Kryštof Handke (1694–1777).

³³ Ondřej Schweigl, *Seznam malířů, sochařů, kameníků atd. v městě Brně od r. 1588 do r. 1800* a Josef Heřman Agapit Galláš (1757–1840), *Zbor umělosti moravské neboli krátká zpráva o umělcích nebo kunštířích moravských, malířích, totižto řezbářích, architektech a jiných* (1813).

³⁴ Podrobněji k dějinám umění na Moravě viz Bohumil Samek, *Počátky dějin umění na Moravě*, in: Chadraba Rudolf – Krása Josef – Švácha Rostislav – Horová Anděla (edd.) *Kapitoly z českého dějepisů umění I. Předchůdci a zakladatelé*. Praha 1986, s. 75–86. Bohumil Samek zde ale například neuvádí Faustina Procházku, na jehož dílo sám Jahn ve svém „Übersichtu“ odkazuje.

³⁵ *Náčrt dějin výtvarných umění na Moravě*. Bližší popis tohoto rukopisu podala Marie Lomičová, *Rukopis o umění Jana Petra Cerroniho, Umění XXVI*, 1978, s. 60–65.

1.4. DĚJINY UMĚNÍ V ČECHÁCH

1.4.1. Literatura o Janu Jakubovi Quirinu Jahnovi (kritické zhodnocení)

Přestože je Jahn velmi důležitou osobností českých dějin umění, významu jeho práce byla věnována malá nebo spíše roztroušená pozornost. Vůbec prvním Jahnovým životopiscem se stal Ignaz Wilfling (doktor filozofie, c. k. rada a představený úřadu censury), který v časopise *Libussa* publikoval roku 1802 malířův nekrolog.³⁶ Ten zahrnuje nejdůležitější životní momenty. Wilfling také Jahnův životopis zaslal do týdeníku *Der böhmische Wandersmann*. Další údaje o Jahnově životě a díle lze najít ve Füessliho *Allgemeines Lexikonu*³⁷ a dalších slovnících – Dlabáčově, Riegerově, Ottově, Masarykově a Tomanově. Hesla ve všech jmenovaných slovnících jsou téměř shodná, kromě některých drobných detailů – např. data narození. Z Dlabáčova Lexikonu³⁸ se dozvíme ty nejzákladnější údaje – narození, studia, studijní cesty, zájmy, vlastnictví rozsáhlé knihovny zděděné po otci a její rozšiřování a samozřejmě na závěr hesla seznam malířských děl. Riegrův Slovník již Jahnův životopis rozvedl poněkud více, málo známá je však zmínka o návštěvách přednášek o anatomii. Poznatky z těchto přednášek s největší pravděpodobností také Jahn využil a přenesl je do svého návodu pro umělce – *Zeichenbuchu* z roku 1781.³⁹ *Ottův Slovník naučný*⁴⁰ na rozdíl od těch předchozích uvádí i jeho teoretická díla a jako jediný zde uvádí, že Jahnova působnost jakožto staršího malířského cechu je

³⁶ Ignác Wilfling, Kurze Biographie des Architekten und Historienmalers Jahn, *Libussa*, Praha 1804, s. 97.

³⁷ Füessli (pozn. 26).

³⁸ Jan Bohumír Dlabáč, *Allgemeines historisches Künstlern – Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien*, 1815, II, s. 5–7.

³⁹ Jan Quirin Jahn, *Zeichenbuch für Künstler und Liebhaber der freyen Handzeichnung, insbesondere als ein nöthiger*.

⁴⁰ *Ottův slovník naučný*, Praha 1897, XII, s. 1011–1012.

nevěrohodná a nezakládající se na pravdě. Z jakého pramene pochází toto mylné a legendistické tvrzení, které přejímá i současná literatura, dnes již těžko zjistíme. Jisté je, že jako poslední představený staroměstského malířského cechu v pramenech vystupuje malíř Jan Václav Neureuter.⁴¹ Tuto skutečnost ještě potvrzuje dopis staroměstského pražského cechu magistrátu o stavu cechovní pokladny z 24. května roku 1782, na kterém Jahnův podpis opravdu nefiguruje. Jako první v řadě je zde podepsán Václav Neureuter, „*gewester Eltester*“.⁴² Jak se zdá, Jahn byl zcela běžným členem malířského bratrstva. Zda se stal jedním ze starších cechu, k tomu nejsou dostupné materiály, protože tzv. knihy obnov městské rady se z tohoto období nezachovaly. *Masarykův* slovník je však nejstručnější ze všech⁴³ a ani ten nejvýznamnější český slovník věnovaný umělcům – *Tomanův* také nesdílí příliš nových informací.⁴⁴ Nejvíce odkazů v zahraničních slovnících a jiné literatuře přináší *Thieme–Becker*. Co se týče biografického hesla, ani zde nenajdeme příliš nových informací, spíše jednu chybu v dataci (pokud se nejedná o tiskovou chybu) založení Společnosti vlasteneckých přátel umění.⁴⁵ Největší studii o Jahnovi však napsal Pavel Preiss v roce 1958.⁴⁶ Svoji studii rozdělil na tři části – první životopisnou, podloženou důkladným archivním bádáním. Ani zde není potvrzeno, že by se Jahn opravdu starším cechu stal. Preiss zde pouze poznamenává, že 6. září roku 1767 byl přijat za člena a poplatek platil až do roku 1774.⁴⁷ Rozhodně také logicky popírá Jahnovy zahraniční cesty, které by kvůli velkému zaneprázdnění – jak

⁴¹ Jan Václav Neureuter, malíř, 1716–1794. Od roku 1750 byl mistrem staroměstského cechu, od roku 1771 předním starším. Prokop Toman, *Nový slovník československých výtvarných umělců*, sv. II, Praha 1950, s. 202.

⁴² Archiv Národní galerie, fond Pražská malířská bratrstva, sign. AA 1221, Akta týkající se zrušení pražského malířského cechu, dopis ze dne 24. 5. 1782.

⁴³ *Masarykův slovník naučný*, Praha 1927, III, s. 681.

⁴⁴ Viz Toman (pozn. 41), sv. I, s. 411.

⁴⁵ Thieme–Becker, *Allgemeines Künstlerlexikon* XVIII, Leipzig 1925, s. 342–343.

⁴⁶ Pavel Preiss, Jan Quirin Jahn a český klasicismus, *Sborník Národního musea*, řada A, sv. 3, Praha 1958.

⁴⁷ Idem, s. 133.

malířskému, tak badatelskému ani nemohl z časových důvodů podniknout.⁴⁸ Ve druhé části se věnuje malířskému dílu a jeho souvislostem a ve třetí analyzuje jeho literární činnost zabývající se teorií i dějinami umění. A právě zde je poprvé vysloven názor, podle analýzy Jahnových publikovaných textů a rukopisů, že se jedná o širší projekt zpracování dějin umění. Závěr práce tvoří katalog děl rozdělený podle typu malby – 1) fresky, architektonické a dekorativní návrhy, 2) obrazy, 3) kresby, 4) grafika a 5) lepty. Základním textem pro studium počátku dějin umění jsou Kapitoly z českého dějepisu umění.⁴⁹ Zde je zmíněna Ehemantova i Jahnova práce.⁵⁰ Teprve po dlouhé době, v roce 1985 publikoval Zdeněk Hojda z Jahnovy pozůstalosti uložené v Archivu Národní galerie dopis z cesty po západních Čechách, kterou Jahn podnikl na konci 90. let 18. století.⁵¹ Helena Lorenzová v časopise *Estetika* editovala jednu z Jahnových statí jako přílohu k článku o časopise *Apollo*. Právě v něm Jahn publikoval text o svých subjektivních pocitech při návštěvě zahrady Krásného Dvora.⁵² V současnosti se dosud málo známému rukopisnému materiálu nepříliš doceněného malíře a teoretika dějin umění věnuje Lubomír Slaviček, který o osvícenském eruditovi publikoval již několik statí. V roce 2003 vyšla zpráva o neznámém textu, který je věnován popisu památek a uměleckých sbírek Pražského Hradu, Hradčan a Malé Strany,⁵³ o několik let později vydal kritickou edici Jahnovy dosud neznámého spisu o vídeňských umělcích 17. a 18. století, nalezenou mezi jiným rukopisným materiálem (tento materiál bude popsán a

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Vlasta Dvořáková, *Osvícenci a romantikové*, in (pozn. 34), s. 35–74.

⁵⁰ Ibidem, s. 42–43.

⁵¹ Zdeněk Hojda, *Cesta Jana Quirina Jahna po západních Čechách roku 1797*, *Minulosti západočeského kraje* 1987, s. 201–203.

⁵² Helena Lorenzová, *Estetika ve střední Evropě na sklonku 18. století*. Časopis *Apollo*, *Estetika XXXVII*, č. 2–3, 2001, s. 65–96.

⁵³ Lubomír Slaviček, „Pražský“ cicerone Jan Quirin Jahn, in: *Album amicorum. Sborník ku počtě prof. Mojžíry Horyny*, 2005, s. 23–32.

rozebrán v jiné kapitole tohoto textu).⁵⁴ Dalším Slavíčkovým textem vztahujícím se k dosud nepřilíš probádané literární činnosti Jahna je studie o knihách emblémů a skladbě knihoven některých vzdělaných umělců, mezi něž Jahn rovněž patřil.⁵⁵ Záslouhou posledně jmenovaného badatele byl také objeven Jahnův pozůstalostní inventář, který ještě více může prohloubit poznatky o této významné osobnosti dějin umění 2. poloviny 18. století a nahlédnout i do jeho soukromého života. Inventář a zejména obsah knihovny rozebral a částečně – zejména literaturu věnovanou teorii a dějinám umění - editoval ve studii z roku 2008.⁵⁶ Autor studie zde poukazuje na skutečnost, že malíř 18. Století se neobešel bez teoretických příruček – někteří byli vlastníky knihovny malé, jiní naopak věnovali složení své knihovny velkou pozornost. K těm logicky budovaným patřila právě Jahnova knihovna. Ve vztahu k předkládané studii tak víme, jaké knihy měl doma „po ruce“ a za kterými musel někam docházet. Jahnovy oltářní obrazy popsal a analyzoval ve své bakalářské práci Jiří Gordon.⁵⁷ Ten také upozornil na některé nejasnosti týkající se Jahnova životopisu – např. studia na piaristickém gymnáziu. Otázkou věnovanou přímo počátku dějin umění v Čechách – tedy pracím konkurentů Ehemanta a Jahna se zabýval ve svém textu Roman Prah.⁵⁸ Autor zde poukazuje na význam Ehemanta v souvislosti s prvotním užitím termínu „dějiny umění“ v Čechách, dále pak řeší okolnosti – především podnět - vzniku Ehemantova textu (v dalším textu se pokusím poukázat, že u Jahna jsou známy tři inspirační zdroje). Na závěr vyzdvihuje Ehemantovu snahu vložit české dějiny umění do univerzálního vývoje. Poslední studií vztahující se k Jahnově literární činnosti jsou editované a

⁵⁴ Idem, „Die Nachrichten müssen dasselbst kurz zusammen gefasset werden...“ Johann Quirin Jahn und seine Nachricht über die Wiener Künstlern des 17. und 18. Jahrhunderts in den „Frankfurter gelehrten Anzeigen“ (1775), *Opuscula historiae atrium* 49, 2005, s. 93–130.

⁵⁵ Idem, Potřebné knihy? Ikonografie, knihy emblémů a *artifex doctus* v Čechách na konci 18. století, in: *Pictura verba cupit. Sborník příspěvků pro Lubomíra Konečného*, Praha 2006, s. 79–93.

⁵⁶ Viz Slavíček (pozn. 9), s. 875–514.

⁵⁷ Jiří Gordon, *Oltářní obrazy Jana Quirina Jahna* (bakalářská diplomová práce), Brno 2007.

⁵⁸ Roman Prah, K počátkům a předpokladům dějin umění (František Lothar Ehemant), *Umění* LII, 2004, s. 3–10.

kriticky okomentované Jahnovy stručné poznámky z procházky po některých pražských kostelech, psané tužkou na složeném papíru.⁵⁹ Jejich datace a souvislost s ostatní Jahnovou činností je ale velmi nejasná. Další odkazy na Jahново dílo nalezneme v topografické literatuře⁶⁰ a studiích věnovaných době klasicismu a empiru.⁶¹

1.4.2. Jahnův životopis

Jan Jakub Quirin Jahn patřil k malířské rodině Jahnů, usazených u Duchcova v první polovině 17. století. Činnost Jahnových předků se váže převážně ke konventu oseckého kláštera. Malíř Jan Jakub Quirin Jahn (jako jediný přeživší mužský potomek) se narodil 4. června 1739 v Praze, křtěn byl v kostele sv. Jiljí v přítomnosti kmotrů Jana Kristiána Fischera a Martina Kosteleckého. Jeho otec Jakub Vavřinec Jahn (1706–1767) jej přijal za učeníka a z učení ho propustil v roce 1758. Navštěvoval piaristické gymnázium, jehož zakladatelem byl Gelasius Dobner (1719–1790). Protože se Dobner nemohl stát kazatelem, dospěl k rozhodnutí, že se bude věnovat dějepisectví. Předsevzal si, že zpracuje Všeobecný slovník českých dějin, zeměpisu a učenců. Informace začal shromažďovat v Hájkově Kronice, ale z důvodu některých nejasností se práce obrátila jiným směrem a Dobner se tak stal kritickým komentátorem

⁵⁹ Jana Marešová–Martin Mádl, Jan Quirin Jahn na uměnovědné vycházce: poznámky z osmi pražských kostelů, in: *Orbis artium. K jubileu Lubomíra Slavička*, Brno 2009, s. 85–102.

⁶⁰ Emanuel Poche (red.), *Umělecké památky Čech I*, Praha 1977, s. 514, heslo Choltice. – *Edice nedokončeného soupisu uměleckých památek politického okresu Pardubicko-holicko-přeloučského* (ed. Jana Marešová), Praha 2007, s. 67.

⁶¹ Karel Chytil, Doba klasicismu a empiru v Praze, *Dílo VI*, 1908–1909, s. 33–60. – Eva Petrová, Figurální malba klasicismu, raného romantismu a počátky výtvarné kritiky, in: *Dějiny českého výtvarného umění 1780/1890 (III/1)*, Praha 2001, s. 69–71. – Luděk Nový, J. Q. Jahn a portrét raného klasicismu, *Umění VII*, 1960, s. 175–185. – Jan N. Assmann, Jan Q. Jahn: dvě podobizny, *Res musei Pragensis*, 10, č. 11, 2000, s. 1–5. – Eva Reitharová, Česká malba a grafika let 1780–1800, *Umění 39*, 1991, s. 141–152. – Pavla Machalíková, *Objevování středověku*, Praha 2005.

Kroniky české Václava Hájka z Libočan.⁶² I toto mohlo být pravděpodobným impulsem pro Jahn samotného – Dobnerova iniciativa přivedla Jahn k myšlence velkého díla – slovníku umělců nebo dějin umění.⁶³ K dalším malířovým učitelům patřil topograf Prahy a Čech Jaroslav Schaller (1738–1809), inženýr Jan Ferdinand Schor (1686–1767) a významný barokní malíř František Xaver Palko (1724–1767).⁶⁴ Schor vyučoval svého žáka malířství a matematice, byl rovněž majitelem rozsáhlé knihovny, která byla oblíbenému žákovi kdykoli přístupná. Jaký byl osud Schorovy knihovny a jaké svazky obsahovala, nelze bohužel zjistit. Sám Schor pocházel z Tyrol, do Prahy přišel roku 1709, stal se inscenátorem slavnostních dekorací v pražských klášterních kostelech, projektoval také zahrady v Hořovicích, Kladrubech, Dolních Lukavicích a Duchcově. Vytvářel si kabinet kreseb, rytin a obrazů. Věnoval se rovněž teoretickému uměleckohistorickému studiu a z tohoto důvodu byl považován za znalce umění v Čechách. Působil na dvorech české šlechty, chtěl reformovat výuku na pražské inženýrské škole, ale kvůli jeho častým absencím se podle nového plánu vyučovat nezačalo a malý byl později i počet studentů. Schor je také projektantem Županovické plavební komory.⁶⁵ Právě od Schora Jahn čerpal znalosti o architektuře. Roku 1767 se osmadvacetiletý Jahn stal řádným členem vídeňské akademie, zároveň byl přijat i za člena staroměstského malířského cechu. Šedesátá a sedmdesátá léta jsou vyplněna Jahnovou malířskou prací, později, zejména po roce 1780 se ve větší míře věnuje činnosti badatelské, i když ani samotnému malování se nevyhýbá. Protože Jahnova malířská činnost není hlavním předmětem této práce, nebude jí zde věnována pozornost.⁶⁶ Roku 1782 si z důvodu josefínských reforem, které výrazně snížily počet objednavatelů uměleckých děl, musel otevřít obchod se sukem v Karlově

⁶² K tomu více viz Josef Haubelt, *České osvícenství*, Praha 2004, s. 299–313.

⁶³ Viz Preiss (pozn. 46), s. 126.

⁶⁴ Idem, s. 135.

⁶⁵ Více o J. F. Schorovi viz Josef Haubelt (pozn. 62), s. 116–120.

⁶⁶ Rozbor malířské práce viz Preiss (pozn. 46), s. 135–141.

ulici. Tuto firmu pak v březnu roku 1798 převzal jeho syn Anton, v tom samém měsíci mu byla vydána legitimace pro provozování firmy se střížným a krátkým zbožím. Firma fungovala až do roku 1824, kdy samotný Anton Jahn umírá.⁶⁷ Léta osmdesátá jsou ještě vyplněna občasným malířským dílem, ale Jahn v této době upřednostňuje převážně teoretické bádání. Přestože se můžeme domnívat, že poslední desetiletí Jahnova života je již opravdu vyplněno pouze vědeckou prací, pravděpodobně tomu tak není. V pozůstalostním inventáři jsou totiž zmíněny i jeho malířské potřeby.⁶⁸ Otevřením obchodu se Jahn stal nezávislým na stále ubývajících malířských zakázkách a mohl tak více času věnovat své oblíbené činnosti, zaměřené na problematiku dějin umění.⁶⁹ 9. srpna roku 1794 Jahn sepsal svoji závěť. Je rozdělena do šesti bodů a podepsána dvěma svědky – Janem Balzerem⁷⁰ a Josefem Ungerem. Oba svědci svoji přítomnost při sepsání závěti potvrdili nejen podpisem, ale i otiskem pečetního prstenu, stejně tak jako sám zůstavitel (v pečetním poli je znak kotvy - naděje a iniciály J Q J). V jednom z jejích bodů je zmíněna „polovina společně nabytého jmění“ – ošacení, obrazy a knihy. V úvodu tohoto bodu závěti Jahn uvádí, že pro jeho ženu a děti by bylo smutné, dokonce i na škodu, kdyby tato polovina měla být rozprodána veřejnou dražbou, protože by pak jeho rodina neměla z čeho žít. Proto tuto polovinu, samotným Jahnem oceněnou na 1800 zlatých, přenechává své ženě, ale s určitými závazky, které jsou rozvedeny v dalších bodech.⁷¹ Svoji závěť Jahn sepsal osm let před svou smrtí roku 1802. Příčinou jeho smrti byla tuberkulóza. Zemřel tak člověk, který ve své době nebyl příliš doceněn a hodnota jeho práce je objevována až v současnosti, především v kontextu s otázkou, do jaké doby můžeme klást počátek dějin umění v Čechách a jakou

⁶⁷ Za poskytnutí této informace děkuji Mgr. Martině Maříkové z Archivu Hlavního města Prahy.

⁶⁸ Viz Slavíček (pozn. 9), s. 885, pozn. č. 29.

⁶⁹ Seznam literárních prací a rukopisů viz Textová příloha.

⁷⁰ Pravděpodobně se jedná o vrstevníka a dlouholetého Jahnova spolupracovníka, přítele a rytce Jana Jiřího Balzera.

⁷¹ Magistrát hl. m. Prahy I, Judiciální senát, 1818, IX/330.

formou byly prezentovány. Mezi jeho přátele patřili František Martin Pelzel (1734–1801), August Gottlieb Meißner (1753–1807), ovlivněn byl i Karlem Heinrichem Seibtem, jehož přednášky navštěvoval a věnoval se studiu krásných věd – tedy estetiky.⁷² Přesto, že se Jahn přátelil s Pelzelem, je škoda, že si sám Pelzel, právě z přátelství k Jahnovi, ve svých Pamětech nezaznamenal zrušení malířského cechu, za důležitější považoval zrušení cechu řezníků: „1783, 13. června byl zrušen cech řeznický, takže budoucně smí každý sedlák a kterýkoliv jiný člověk dobytek porážet, do Prahy dovážet a maso veřejně prodávat.“⁷³ Za to pro rok 1782 zaznamenal úmrtí Františka Lothara Ehemanta: „26. října zemřel František Lothar Ehemant, profesor dějepisu, narozený roku 1747. Poslouchal deset let profesora Seidla a byl zpočátku jen beletrista. Od několika let se věnoval českým dějinám.“⁷⁴ Z přátelství k Seibtovi a Meißnerovi, ale také z obsahu jeho knihovny vyplývá, že nebyl neochotný přijímat ideje svobodného zednářství.⁷⁵

Jahn se narodil roku 1739, tedy rok před nástupem císařovny Marie Terezie na trůn. Její panování je poznamenáno hned několika válkami – válkou o rakouské dědictví, válkou sedmiletou a naposledy válkou koaliční. Badatelské a literární tvůrčí období nastalo v době, kdy Jahnovi bylo něco málo přes 30 let, tedy až po roce 1770. První Jahnovy příspěvky vyšly v roce 1773 v Pelzelových *Abbildungen*.⁷⁶ Tyto Jahnem psané podobizny mají podobu poetického životopisného a pravděpodobně i poněkud upraveného vyprávění. K dalším Jahnovým textům, částečně věnovaným biografiím a částečně teorii umění je *Etwas von den ältesten Mahlern Böhmens nebst einem Beytrag zur Geschichte*

⁷² Viz Slaviček (pozn. 9), s. 883–884.

⁷³ František Martin Pelzel, *Paměti*, Praha 1956, rok 1783, s. 60.

⁷⁴ Idem, s. 48.

⁷⁵ Viz Slaviček (pozn. 9), s. 887.

⁷⁶ Životopisy Petra Brandla, Karla Škréty, Kiliána Ignáce Dienzenhofera, Ferdinanda Maxmiliána Brokofa, Michala Jindřicha Renze, Jana Ferdinanda Schora, Antonína Kerna, Jana Kupeckého, Matyáše Bernarda Brauna, Antonína Lublinského, Antonína Rafaela Mengse a Václava Vavřince Reinera.

der Ölmalerey und Perspektiv.⁷⁷ Další prací z teorie dějin umění je *Zeichenbuch für Künstler und Liebhaber der freyen Handzeichnung*.⁷⁸ Jedná se o návod, jak pracovat s figurální kresbou.⁷⁹ Poslední publikovanou prací jsou – tedy ještě za Jahnova života roku 1800 vydané *Vermischte Nachrichten*.⁸⁰ Jahn však některé své tematicky rozmanité texty nestihl publikovat a zachovaly se v rukopise. Jedná se o texty odborné – sem lze zařadit např. rukopis s názvem *Über die höhere Baukunst* – věnovaný Schorově práci nebo *Anmerkungen zu Ehemants in Dobrovsky Böhm. Lit.* – jako reakce na Ehemantovu studii o dějinách umění v Čechách; ale i soukromé povahy – např. dopis příteli z cesty po Čechách; některé byly v průběhu času již editovány, některé zatím ne – *Anecdoten zur Lebensgeschichte berühmte Mahler und Beurtheilung ihrer Werke, verfasst von Quirin Jahn* – tyto *Anecdoten* se však netýkají českých, ale nizozemských malířů (kromě Karla Škréty)⁸¹ a *Nachricht von den vornehmsten Künstlern, so in Wienn gelebt haben*. Její původ a podobnost s publikovanou prací přiblížil ve své studii Lubomír Slavíček.⁸² Pro tuto práci jsou však klíčové tři zřetelně nedatované rukopisy obsahující převážně biografie umělců: 1) *Auszug der bisher in Böhmen bekannten Künstlern*, 2) *Übersicht der bildende Künste in Böhmen* a 3) žádným způsobem neoznačený konvolut biografických hesel.⁸³

⁷⁷ Publikováno v *Archiv für Geschichte und Statistik insbesondere von Böhmen*, Dresden 1792, s. 1–92.

⁷⁸ Celý název *Zeichenbuch für Künstler und Liebhaber der freyen Handzeichnung, insbesondere als ein nöthiger Theil der Erziehung höherer Bestimmung behandelt; gezeichnet von Johann Quirin Jahn, Historienmaler und Mitglied der k.k. Akademie der bildenden Künste in Wien. Gestochen und verlegt von Johann Balzer, kaiserlichen königlichen privilegierten Kupferstecher zu Prag*, Praha 1781.

⁷⁹ Viz pozn. 39.

⁸⁰ Jahn, *Vermischte Nachrichten, Neue Miscellaneen*, XI, Leipzig 1800. Podrobný chronologický přehled Jahnem publikovaných statí a rukopisů viz Textová příloha.

⁸¹ Viz Hojda (pozn. 51).

⁸² Viz Slavíček (pozn. 54).

⁸³ Archiv Národní galerie, fond J. J. Q. Jahn, sign. AA 1222/8.

1.4.3. Politický a kulturně historický kontext

Jahnovo tvůrčí období nepřesahuje dobu třiceti let. Během ní stihl vytvořit několik prací, k nimž bylo zapotřebí dlouhodobého a důkladného studia. Bohužel ne všechny jeho práce byly dokončeny a publikovány. Jahnovo badatelské a literární období spadá do posledních třiceti let 18. století, do období mnoha reforem Josefa II. a posléze do vlády Leopolda II. a Františka II. (Františka I. od 11. 8. 1804). A zároveň do doby politicky velmi složité a bohaté na kulturní události. Praha se v té době stala dějištěm významných, pro dějiny umění jak pozitivních, tak negativních událostí – v roce 1763 přišel z Lipska na pražskou univerzitu Karl Heinrich Seibt a začal zde prosazovat prostřednictvím přednášek o estetice osvícenské myšlenky,⁸⁴ v roce 1774 vyšel první popis svatovítské katedrály,⁸⁵ na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let vyšlo několik studií věnovaných dějinám umění Čech,⁸⁶ současně byly publikovány již zmíněné *Abbildungen*, ale především se proměnilo smýšlení o uměleckých památkách. Těm byla dosud věnována pozornost pouhým popisem, ne kritickým rozbořem.⁸⁷ Rozprodejem artefaktů roku 1782 došlo také k zániku rudolfínských sbírek.⁸⁸ Na základě tohoto faktu byla několika šlechtici a milovníky umění roku 1796 vznikla Společnost vlasteneckých přátel umění, jejíž zásluhou téhož roku byla otevřena pražská veřejná obrazárna.⁸⁹ V roce 1800

⁸⁴ Viz Lorenzová (pozn. 52).

⁸⁵ Viz Pavla Sadílková, Franz Lothar Ehemant a první monografie svatovítské katedrály, in: *Umění XLVIII/2000*, s. 335–350.

⁸⁶ Roman Prahel, K počátkům a předpokladům dějin umění (František Lothar Ehemant), in: *Umění LII/2004*, s. 3–10.

⁸⁷ Viz Prahel (pozn. 58).

⁸⁸ K historii zániku viz Pavel Preiss, Zánik rudolfínských sbírek a nová obrazárna na Pražském hradě, in: *Artis pictoriae amatores* (edd. Lubomír Slavíček), Praha 1993, s. 31–35.

⁸⁹ K historii vzniku viz Zdeněk Hojda, Počátky Obrazárny Společnosti vlasteneckých přátel umění, in: *ibidem*, s. 311–316.

byla založena pražská Akademie umění,⁹⁰ od druhé poloviny sedmdesátých let se vzdělaná veřejnost (Pelzel, Ehemant, Jahn, ale i o generaci mladší Dobrovský) začala obracet do minulosti a prohluboval se rovněž zájem o středověké památky, jejichž objevování a zhodnocování mělo za úkol vyzdvihnout postavení českého národa a také dokázat tu skutečnost, že se jedná o národ, který vytvářel svoje vlastní umění.⁹¹ Jahn a Ehemant se v důsledku tohoto nového trendu, nezávisle na sobě a především z důvodu vědecké rivality, zúčastnili výzkumu na Karlštejně – každý však s jiným kolegou.⁹² Dosažené závěry však publikovali oba dva.⁹³ Byli to především Ehemant a Jahn, kteří prosadili zájem o památky středověku a to právě rozbořem karlštejnských maleb.⁹⁴

Období josefinismu nebylo příliš nakloněné rozvoji umění – kromě toho, že Josef II. vydal roku 1781 toleranční patent, zrušil nevolnictví, roku 1782 zrušil diskriminaci proti Židům, němčinu zavedl jako úřední a vyučovací jazyk na univerzitě, především zrušil velké množství řeholních řádů a roku 1782 zrušil jedinou organizaci malířů – malířský cech. Umělci kvůli tomuto rušení řádů a likvidaci klášterů tak nejen přišli o velké množství zakázek (kláštery patřily k největším objednavatelům zakázek), ale i o jedinou platformu, o kterou se mohli dosud opírat. Jahn tedy tvořil v době mnoha na důležitých, ale většinou umělci zřejmě nepříliš vítaných rozhodnutí. Přestože oficiální politika státu nepřála umění, soukromě se tomuto oboru věnovalo stále více a více osobností z řad šlechty i významných měšťanů. Tyto okolnosti pak tvořily předpoklady pro

⁹⁰ Okolnosti vzniku Akademie a její působení popsal ve své studii Roman Prahel, *Posedlost kresbou. Počátky Akademie umění*, Praha 1998.

⁹¹ Tomuto tématu, období historismu v malířství viz Pavla Machalíková, *Objevování středověku*, Praha 2005.

⁹² Viz Prahel (pozn. 58), s. 7.

⁹³ František Lothar Ehemant, *Etwas zur Kunstgeschichte Böhmens* in: Dobrovský Josef (ed.), *Böhmische Literatur auf das Jahr 1779* III, s. 203–235. – Johann Quirin Jahn, *Etwas von den ältesten Malern Böhmens nebst einem Beytrage zur Geschichte der oehlmahlerey und Perspektiv. Archiv der Geschichte und Statistik insbesondere von Böhmen*. Dresden 1792, s. 1–93.

sběratelství, konzervátorství, do této doby jsou kladeny počátky památkové péče, archeologie, místopisu, ale i grafické topografie. Počátky archeologie jsou spojeny se jménem Karla Bienera z Bienenberka (1731–1798), který jako vojenský inženýr a nadšený amatér měl přístup k památkám. Jeho znalosti terénu pak vyústily v literární práci. Jeho prvotinou byl *Versuch über einige Alterthümer im Königreich Böhmen* (1778), v dalších letech vydal *Geschichte der Stadt Königgratz* (1780) a *Versuch einer kurzgefassten Geschichte der Stadt Königinhof* (1782). V devadesátých letech vydal práce věnované zrušenému klášteru sv. Prokopa v Sázavě – *Sazawa oder St. Prokop* (1795) a *Biographie des hl. Abtes Prokop nebst dcer Geschichte seines Klosters* (1796). Pokračovatelem v Bienerově práci byl August Gottlieb Meißner. Ten v roce 1798 vydal první svazek *Historisch-malerische Darstellungen aus Böhmen*, ale pro malý zájem se ve vydávání nepokračovalo. Místopis je zastoupen piaristou Jaroslavem Schallerem (1738–1809) a jeho *Topographie des Königreichs Böhmens*.⁹⁵ Další obor, který se věnoval uměleckým památkám, byla grafická topografie. V ní vynikali bratři Ignác (1728–1806) a Karel (1740–1784) Salzerové, později Ludvík Kohl (1746–1821), Karel Postl (1774–1818), Antonín Pucherna (1776–1852). Počátky památkové péče jsou spojeny právě se jmény Ehemant a Jahn. Šlechtici i měšťané zakládají kabinetů a seznamy jejich majitelů jsou také veřejně publikovány.⁹⁶ Kromě toho se vyvíjí úsilí, které posléze vyústilo v založení Národního muzea v roce 1815 především z iniciativy Kašpara Šternberka. Z uvedeného je zřejmé, že v prosazování zájmu nejen o dávnou minulost a její památky, ale i o zobrazování současné skutečnosti (grafická topografie) nestály státní orgány, ale především soukromé osoby

⁹⁵ Celý název zní *Topographie des Königreichs Böhmen, darin alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Landgüter, Edelsitze, Klöster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter den ehemaligen und jetzigen Benennungen samt ihren Merkwürdigkeiten beschrieben worden*.

⁹⁶ Ke sběratelství na konci 18. století viz Lubomír Slavíček, *Sběratelství a umělecký obchod v Praze v letech 1780–1800*, in: *Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780–1800*, Praha 2006, s. 138–147.

pocházející ze šlechtického prostředí, dále z řad vědců (Pelzel, Ehemant), ale i měšťané a umělci (Jahn, Kohl, Pucherna).

1.4.4. Jahnův projekt dějin umění

Jahn po sobě zanechal relativně malou, ale obsahově bohatou pozůstalost, uloženou v Archivu Národní galerie.⁹⁷ Tato pozůstalost skrývá rukopisné prameny, které historikům umění, a nejen jim, mohou ještě více prohloubit znalosti nejen o Jahnově badatelské a posléze literární činnosti. Zároveň jsou prostředkem k pochopení ojedinělého a oprotiostatním evropským zemím – Německu, Francii, Itálii i Anglii opožděného projektu dějin umění v Čechách, zachyceného pouze v rukopisné podobě. Tento pramen rozebral již Preiss ve své práci z roku 1958.⁹⁸ Jahnova práce v tehdejší době nebyla ojedinělá, jedná se v podstatě o módní záležitost nejen druhé poloviny 18. století. Původním záměrem mé práce bylo zabývat se pouze jednotlivými slovníkovými hesly a pokusit se rozebrat, do jaké míry je Jahn zpracovával sám, nakolik čerpal ze zahraniční literatury, ale především zjistit správnost údajů v nich, protože se Jahn někdy mohl přepsat nebo sám zmýlit. Bohužel tato hesla ale nešla vyjmout z celého Jahnova záměru a musí být pojímána jako součást celku – tedy celého projektu dějin umění. Součástí této práce, jejímž hlavním cílem je zhodnotit Jahnův projekt, je přiblížit a sestavit z rukopisného konceptu ukázkou (formou komentované edice), jakým způsobem Jahn hodlal svůj záměr koncipovat. Jak bylo naznačeno, v průběhu 18. století vzniklo mnoho prací tohoto typu. Ty však byly vydány a čeští historici umění stále řeší otázku, proč právě Jahnův velmi rozsáhlý pokus zůstal v rukopise, spíše ještě v konceptu, je rozložen na několik částí a dosud se nikdo nepokusil tuto nedokončenou „skládanku“ složit dohromady. I přesto, že se jedná o text nedokončený a ještě v podstatě o

⁹⁷ Archiv Národní galerie, fond 142 – J. J. Q. Jahn, sign. AA 1222/8.

⁹⁸ Viz Preiss (pozn. 46).

koncept, má smysl ho i po tak dlouhé době edičně zpracovat.⁹⁹ Lze tím tak nahlédnout do metodiky zpracování a porozumět tak více době a podmínkám, kdy tyto texty vznikaly a kdo je tvořil. Především, pokud se jedná o tak zásadní věc, jako je počátek dějin umění v Čechách. Jahn ve své době ale nebyl prvním, kdo se snažil sepsat historii dějin umění. Jeho konkurentem se stal o necelé desetiletí mladší František Lothar Ehemant (1748–1782). Oba se snažili vytvořit dějiny umění v Čechách, každý však pocházel z jiného prostředí, které mělo samozřejmě vliv na to, jakým směrem se odvíjela jejich metodika. Ehemant pocházel z univerzitního prostředí, byl žákem Seibta a dával proto přednost historickému hledisku.¹⁰⁰ Jahn, rovněž zaujatý posluchač přednášek Seibta, byl praktikujícím malířem a správcem cechovních listin a mohl tak lépe využít pramenný materiál, takže kladl důraz na písemně ověřitelnou skutečnost. Toto ověřování se shodovalo s nově nastoupivším osvícenským principem kritického přístupu k bádání.

Za prvního tvůrce všeobecného lexikonu z oboru dějin umění a jiných významných osobností je stále považován knihovník a správce premonstrátské knihovny na Strahově Jan Bohumír Dlabač (dále Dlabač), ale byl to právě Jahn, který zde, v Čechách, jako první umělecké biografie začal systematicky zpracovávat. Toto shromažďování informací – excerpce ze zahraniční literatury a především z archivních pramenů o umělcích, ale sloužilo k rozsáhlejšímu projektu a to sepsání dějin umění v Čechách. O jeho záměru informovala i nejrůznější média – především periodika věnovaná popularizaci vědy. První zpráva byla uveřejněna v roce 1790 v Meusselově periodiku *Museum*.¹⁰¹ Druhá zpráva pochází od samotného Jahna z roku 1792 a poslední je až z roku 1797 – tedy z doby, kdy Jahn pracoval paradoxně na první části – na historickém

⁹⁹ Autorka této práce v r. 2007 publikovala nedokončený soupis památek pardubického okresu, viz pozn. 90. Rozpracován je také nedokončený soupis památek města Českého Krumlova.

¹⁰⁰ Viz Ehemant (pozn. 93).

¹⁰¹ Viz Preiss (pozn. 46), s. 150.

úvodu.¹⁰² Stále nezodpovězenou a spornou otázkou ale zůstává, jakým způsobem zamýšlel Jahn dějiny umění zpracovat. Velké množství životopisného materiálu nalezeného v Jahnově pozůstalosti by naznačovalo, že se jedná o dějiny umění pojaté jako dějiny uměleckých osobností. Ty, až do vydání Winckelmannova¹⁰³ spisu, představovaly nejširší a také nejoblíbenější proud uměleckohistorické literatury. Ale jiné, již publikované studie i jiné statě, zahrnuté do těchto biografií naznačují, že Jahn zamýšlel svoji práci pojmout důkladněji a to i s historickým kontextem. Pravděpodobně pro náročnost projektu a další Jahnovo zaneprázdnění (jiné rozsáhlé studie) a patrně i nemoc, texty zůstaly pouze v rukopisném a velmi neuspořádaném konceptu. Na základě analýzy editovaného textu, resp. ukázek se pokusím stanovit, v jakém pojetí chtěl Jahn své dějiny koncipovat – zda se jednalo spíše o pragmaticko-normativní pojetí nebo pojetí esteticko-literární (historické).

Kapitola třetí

1.4.5. Popis a rozbor pramene, inspirace a informace (literární zdroje)

Materiál, ze kterého vznikla předkládaná edice, byl velmi chaoticky uspořádan, jednalo se vlastně o tzv. „sesyp“ archivního materiálu, pocházející z osobní pozůstalosti Jana Quirina Jakuba Jahna. Mezi tímto materiálem se nacházely písemnosti, resp. stručné poznámky, zprávy nebo seznamy, které s touto edicí zdánlivě nesouvisí – to se týká např. zprávy o umělcích žijících ve Vídni,¹⁰⁴ další texty - poznámky k několika pražským kostelům¹⁰⁵ nebo velmi stručné, téměř nečitelné glosy k Jahnově dopisu z cesty po Západních Čechách bylo nutné vyloučit.¹⁰⁶ Předkládaná ukázka edice z konce 18. století se skládá ze tří částí.

¹⁰² Viz Preiss (pozn. 46), s. 150–153.

¹⁰³ Johann Joachim Winckelmann, *Geschichte der Kunst des Altertums*, 1764.

¹⁰⁴ Viz Slaviček (pozn. 54).

¹⁰⁵ Viz Marešová-Mádl (pozn. 59).

¹⁰⁶ Viz Hojda (pozn. 51).

1.4.6. *Auszug der bisher in Böhmen bekanten Künstler*

První část edice a tedy i Jahnových dějin umění tvoří *Auszug der bisher in Böhmen bekannten Künstler*. Má podobu slovníkových hesel, mezi nimi však najdeme kratší či obsírnější poznámky k některým důležitým momentům dějin české země, samozřejmě v kontextu s dějinami umění. Jahnův text začíná Tomášem Mutinou, kterého zařazuje do 13. století, pokračuje mistrem Teodorikem a Mikulášem Wurmserem. Tato tři jména jsou pro Jahna důležitá, protože: „*Diese drei Maler sind vorzüglich deswegen merkwürdig, weil sie schon in Oehlfarben gamalt haben.*“¹⁰⁷ Celý text končí seznamem žijících architektů v roce 1800, posledním zde jmenovaným umělcem (bez jakékoli zmínky o něm) je Carl Schmid. Text je psán na 18 foliích jako koncept, tedy po pravé straně papíru. Tento text můžeme považovat také za Jahnův první zestručnělý pokus (vzor), jakou podobu budou mít celé jeho dějiny umění. Jahn tu popsal – stručně nebo obsáhleji životopisy přes sto umělců působících v Čechách. *Auszug* zahrnuje také krátký exkurz nebo spíše hodnocení situace pro umění v době Marie Terezie a Josefa II. Můžeme také předpokládat, že se tento text mohl pokusit časopisecky publikovat. Proč k tomu ale nedošlo, dnes těžko zjistíme. Jisté vodítko k dataci textu zde ale přece jen nalezneme – Jahn psal text pravděpodobně až po roce 1782, kdy byla rozprodána rudolfínská sbírka. Druhou variantu *Auszugu* je hypotéza, že *Auszug* vznikl velmi krátce před smrtí Jana Quirina Jahna výběrem životopisů z těch připravených a seřazených podle panovnických epoch. Důvodem mohla být ta skutečnost, že si Jahn uvědomoval rozsáhlost projektu a nemožnost tento projekt dokončit. Proto chtěl alespoň výběrově představit některé umělce působících v Čechách. Přestože text neobsahuje žádnou rozsáhlou předmluvu ani úvod, můžeme zde vysledovat vliv Winkelmannovy studie čtyřech fází vývoje umění: vzestupu, úpadku, rozkvětu a dalším propadu umění. Onoho vzestupu se týkají velmi

¹⁰⁷ Edice, s. 103.

nenápadné a krátké věty: „Diese drei Malern sind vorzüglich merkwürdig, weil sie schon in Oehlfarben gemalt haben. Das Jahr 1410 wird gewöhnlich angenommen, in welchen Johann van Eyk gebürtig vom Maseyk die Oehlmalerei in den Niederlanden erfunden haben soll. Aber die karlsteinischen Gemälden und die präger Domkirche etc. Beweisen, daß schon Hundert, wo nicht 200 Jahre bevor die Oehlmalerei in Böhmen ausgeübt wurde.“ Za období úpadku Jahn považuje 15. století, na jehož konci – za panování Vladislava II. opět dochází k jisté obnově umění: „so finden wir erst unter der Regierung Wladislaw des II.ten einige angemerkt.“ Za dobu rozkvětu považuje Jahn panování císaře Rudolfa II. (1576–1611): „Nun kommen wir an die eigentliche Epoche der Künste und Wissenschaften und Böhmen Rudolph der II. Dieser Kenner und Liebhaber der Kunste zog mit ansehnlichen Gehalten die berühmtesten Künstlern seiner Zeit an seine Hof nach Prag. Wie dann unter diesem Monarchen und seinem Tronfolger Mathias, mich das Ausdrucks seines Sandrarts zu bedienen: Prag für die Musen Parnars oder für die hohe schule der Künste und Wissenschaften in Deutschland behalten wurde.“ Stejného názoru na panování Rudolfa II. je i Jahnův přítel i sok zároveň Ehemant: „Je mehr man sich aber den Zeiten des Kaiser Rudolphs nähert; desto mehrere und geschichtere Künstler wird man da antreffen. Nie wurden mehrere und kostbarere Kunstwerke in Böhmen gesammelt; nie mehr die Künstler geschätzt und kräftiger aufgemuntert;“¹⁰⁸ Text *Auszugu* je doplněn o exkurz do období 17. a 18. století. Především 17. století je podle Jahna dobou velkých pracovních příležitostí jak pro domácí tak zahraniční umělce z důvodu obnovy zničených klášterů, kostelů a šlechtických paláců, jejichž majiteli se stala bohatnoucí šlechta: „Hier fanden die Künstler in allen Fächern ein weites Feld ihre Fähigkeiten zu zeigen; dies machte nicht nur, dass eingebohrne sich besonders in zehnfache Fache hervorthaten, sondern dass noch viele fremde Künstler, weil sie Beschäftigung genug fanden, hereingezogen wurden.“ Tento rozvoj byl ale

¹⁰⁸ Viz Ehemant (pozn. 93), s. 218–219.

narušen válkou o dědictví rakouské (1740–1748), kdy umělci odcházejí do zahraničí. Stejná situace se pak opakovala při válce sedmileté (1756–1763), vzácné obrazy byly odeslány z pražské galerie do Drážďan a do Petrohradu a v oblibě jsou proužky zdobené pokoje a současně poklesl zájem o umění: „*Nun traten statt künstlichen Tapeten und kostbaren Gemälden papierene Spaliere und mit bunten Streifen bemalte oder oblinierte Wände in die Zimmer der Grossen und Bürger. Mit dem Verkauf der Kunststücke nahm auch der Geschmack für die Künste ab.*“ Nicméně zde zaznívá pochvala císařovně Marii Terezii a posléze i Josefu II., kterého tu nazývá „otcem svého lidu“. „*Kurz Joseph, der Vater seiner Völker, hat in den wenigen Jahren mehr vollbracht, als seine Vorfahrer zu zu denken unternehmen.*“ Zároveň si ale stěžuje na situaci, ve které se ocitli zdejší umělci kvůli rušení klášterů a kostelů: „*Werden auch durch die Aufhebung der Clöster und überflüssigen Kirchen heute die Künstler aus aller Beschäftigung gesetzt, gehen sie jetzt zu bürgerlichen Gewerben oder in Privat...*“...Ve svých stížnostech ale pokračuje a lamentuje nad tím, že z klášterů je umělecké bohatství prodáváno a odváženo za hranice země a dokonce i budoucnost v tomto směru vnímá velmi negativně: „*Nur Schade! Dass von den aufgehobenen Clöstern und Kirchen jetzt so manche Kunststücke <..... Künstler> dass der Urstoff nicht einmal bezahlt wird, weggeben und noch durch die Unterhändler ausser Land geschafft werden. Wem dies so fortgeht, dürften in 10 Jahren Meisterstücke einheimischer Künstler eine Seltenheit in Böhmen sein!*“.

Jahn ale nebyl jediným, koho tato nastalá situace trápila. Již v Ehemantově textu¹⁰⁹ zaznívá stesk nad tím, co se děje s uměleckými díly: „*Hiezu kamen in der Folge der französische und die preussischen Kriege, während deren die besten Gemälde, Kupferstiche, Zeichnungen, alte geschnittene Steine und mehr dergleichen, in Belagerungen durch Brand, nachher durch Plündern verloren gegangen; nach diesen Unruhen aber wieder,*

¹⁰⁹ Ehemant, (pozn. 93), s. 234.

aus Noth verkauft, und nach Russland, England, Frankreich und andere Länder weggeschleppt worden.“ Poměry, ve kterých se ocitli umělci po roce 1782 konkrétněji rozvedl Josef Bernard Scotti ve zprávě českému guberniu.¹¹⁰ Z výše popsaných stesků vyplývá, že podmínky, ve kterých mnozí umělci žili a pracovali, nebyla příslušníkům uměleckých kruhů lhostejná a snažili se na ni upozornit nejen veřejnost (Ehemant), ale i státní úředníky (Scotti). Tyto veřejně publikované stížnosti (kromě Jahnových), byly jakýmsi klišé vyjadřujícím nelehké období. Přestože upozornění nepadala ve vyšších, tedy politických kruzích na úrodnou půdu, dochází i nyní k rozkvětu umění a zájmu o ně. Jeho cesty se však ubírají jiným směrem – o umění mají zájem bohatí měšťané, rozvíjí se soukromé sběratelství (měšťanské i šlechtické). Jednoduše řečeno – v zájmu o umění se do popředí dostává měšťan. Čeští šlechtici zase stojí za vznikem několika soukromých společností, v jejichž zájmu je především věda a vědecké bádání.

1.4.7. Übersicht der geschichte bildende Künste in Böhmen

Druhou část edice tvoří tzv. *Übersicht der Geschichte bildende Künste in Böhmen*. V originále je tato část psána na 22 foliích jako koncept, tedy po pravé straně papíru s místem na poznámky na straně levé. Nejedná se o čistopis, protože text obsahuje mnoho autorových poznámek, doplňků a škrtnů, takže je možné, že se autor k textu několikrát vracel a protože nebyl s prací spokojen, něco doplnil, přeškrtnl a podobně. Název první kapitoly – *Von der Einwanderung der Tschechen in Böhmen; bis zur Errichtung des Bisthums in Prag* dokazuje, že Jahn chtěl své dějiny umění pojmut od počátku, ale nedospěl dále, než k názvu kapitoly druhé – *Von Annahme des Christenthums bis zum Aussterben des regierenden, nämliche Pržemisler Stammes*. Začátek zachovaného textu vychvaluje dobu starého Řecka a Říma, ale i italských Medicejů, kdy se dařilo

¹¹⁰ František Zuman, Stav malířství, mědirytectví a tiskařství v Čechách r. 1787. *Časopis společnosti přátel starožitností* XLIX-L, Praha 1941–42, s. 77–95.

nejen umění, ale i vědám. Podobné vzestupy i pády jsou k nalezení i v Čechách. Svůj *Übersicht* začal Jahn stěhováním národů a příchodem Čechů do vlasti a nastolením Přemysla na knížecí stolec. Zmiňuje kulturu pohřbívání a náboženství, kdy staří Čechové uctívali především domácí bůžky. K jejich vlastníkům patřil nejen Přemysl, ale ještě i sv. Ludmila. Věnuje se zde i stavitelství a pozornost zaměřil také na nálezy mincí a hornictví - především rýžování zlata u Písku. Při zpracování těch nestarších dějin se Jahn opírá o Pelzela, Dobnera, Pavla Stránského, ale také o výzkumy Bienera von Bienenberga. Druhou kapitolu hodlal dovést do roku 1306, tedy až do vymření Přemyslovců, z jakých důvodů ji ale nenapsal, dnes těžko posoudíme.

1.4.8. Konvolut životopisů (autorův název zde není uveden)

Poslední a také nejobsáhlejší část je složena ze životopisných poznámek k malířům, architektům, sochařům, mědirytcům, sklořezačům, ale i dalším umělcům. Tato část je rozložena do tří složek podle panovnických epoch Ferdinand I. – Ferdinand II., Ferdinand III. - Josef I. a konečně Karel VI. – Jahnova současnost. V předchozím textu bylo naznačeno možné časové rozmezí, kdy se Jahn projektu věnoval. Přesné datum, kdy vznikaly první dvě složky, nelze blíže určit. Pro poslední, věnovanou době Karla VI. až po Jahnovu současnost, byla nalezena jednoznačná indicie, která naznačuje, že Jahn se této práci věnoval až ve druhé polovině 90. let 18. století. Takovou indicií je životopis Jana Jiřího Balzera, Jahnova současníka a především přítele. Jahn zde uvedl, že „*Johann starb d. 14. Xber 1799.*“¹¹¹ Tato poslední věta z životopisu dokazuje, že Jahn a Balzer byli velmi blízkými přáteli, neboť Jahn zde uvedl jen Balzerovo křestní jméno. V ostatních případech uvádí pouze datum nebo pouze příjmení. Druhou indicií k dataci je životopis Mathiase Zimprehta, který Jahn

¹¹¹, Archiv Národní galerie, fond J. J. Q. Jahn, sign. AA 1222/8, konvolut životopisů, Jan Jiří Balzer.

dokončil 16. června 1799.¹¹² Poznámky jsou velmi různého charakteru – od stručných až po několikastránkové, psané na útržcích papíru různé velikosti a uvnitř složek neuspořádané. Čím víc se však Jahn věnuje období, které mu je blízké, jsou biografie tím víc obsáhlé, málokdy zde najdeme jen jednořádkové nebo dvouřádkové heslo. Jahn při zpracování použil chronologické hledisko, kdy umělce zařadil do jednotlivých epoch podle panování panovníků. Tímto chronologickým řazením napodobuje *Notizie* Filipa Baldinucciho a Bagliniho *Le vite*. Každému období měl předcházet jakýsi historický nebo historicko-umělecký kontext, jak tomu napovídá i črta z *Auszugu*, poté snad měl následovat, formou biografických hesel k jednotlivým umělcům, vývoj dějin umění. Další otázka, která vyvstává z tohoto systému řazení, zní, z jakého důvodu začal tyto biografie shromažďovat až od panování císaře Ferdinanda I. Ta skutečnost, že druhá část začíná biografiemi umělců působících v Čechách od panování Habsburků, mohla mít poněkud „politické“ pozadí – je možné, že toto dílo hodlal ve své konečné podobě dedikovat vládnoucímu panovníkovi z rodu Habsburků. Toto tvrzení je ovšem nutné brát pouze jako hypotézu.

Pokud se podrobněji zaměříme na jednotlivé složky, zjistíme, že Jahn se především v rudolfínském období (první složka) musel opírat o velké množství zahraniční literatury. Ve druhém období již literaturu využíval méně a poslední složka je již z větší části založena na archivním výzkumu nebo přímo osobní znalosti Jahna s dotyčným umělcem. Celkově zde Jahn shromáždil informace ke dvěma stovkám umělců nejrůznějších oborů, některá jména se však opakují i v *Auszugu*, ale údaje jsou jiné. Dohromady Jahn zpracoval životopisy kolem tří stovek umělců, přesto zde někteří chybí – ani v jednom z textů se nevyskytuje např. jméno architekta např. Jana Santiniho Eichla nebo Ulricha Aostallise.

Pokud bychom popořadě poskládali Jahnovy publikované texty a rukopisy věnované dějinám umění, tak jak to navrhl již v roce 1958 Pavel Preiss, dostane se historikům umění mimořádný text. Protože se však Jahn nedovedl plně

¹¹² Ibidem, Mathias Zimprecht.

soustředit na jedno téma a neustále ho rozptylovali další a další nápady nebo témata, nemohl práci nikdy dokončit, nehledě na rozsáhlost takového projektu.

Na závěr této podkapitoly se tedy pokusím složit (z publikovaných textů i rukopisů) Jahnův projekt.

1) *Übersicht der Geschichte bildende Künste in Böhmen*. Na příslušné místo pak chtěl pravděpodobně zařadit svoji v časopise Apollo publikovanou studii o hradech a zámcích, protože sám na ni odkazuje.¹¹³ Spolehlivě tak lze určit dobu, kdy tento text vznikl.

2) *Auszug der bisher in Böhmen bekannten Künstler*. Zařazení Auszugu na druhé místo odpovídá koncepci kapitol Übersichtu

3) *Konvolut biografických hesel* rozříděný podle panovnických epoch.

Pokud bychom měli posoudit, v jakém pojetí chtěl Jahn své dějiny umění zpracovat, přiklonili bychom se spíše k pojetí esteticko-literárnímu.

Přesto, že Jahn nedokázal své dílo dokončit, je nutné ocenit jeho snahu vytvořit tak široce pojaté dějiny umění.

1.4.9. Inspirace a informace (literární zdroje)

Jahn byl vlastníkem velmi rozsáhlé a tematicky různorodé knihovny, ve které se nacházely také knihy umělecko-historické – jak teoretické příručky, tak i umělecké životopisy. Přestože Jahn čerpal ve své práci z mnoha děl autorů jako byli Descamps, d'Argenville, Doppelmayr, Füessli, Hagedorn nebo Sandrart, není zde vůbec zastoupena literatura italská věnovaná uměleckým biografiím – Malvasia, Baglioni, Ridolfi a Baldinucci. Kuriosem u takového osvědčeného erudity, jakým Jahn byl, překvapí ta skutečnost, že se v jeho knihovně nenalézal ani Vasari, ani Sandrartova *Teutsche Akademie*. Tento fakt, že není vlastníkem Sandrarta, sám přiznává v Anmerkungen: „*Sandrart hätte*

¹¹³ Jahn, Historische Bemerkungen über die ehemaligen festen Schloesser und Burgen in Böhmen, bis zum dressigjährigen Kriege, *Apollo*, Praha 1797, s. 327–349.

*mehr zu Rahte gezogen sollen werden, ich habe nicht ihm bey Handen,*¹¹⁴ Tato věta nám může poněkud přiblížit systém i atmosféru Jahnova pracovního dne, kdy, pokud potřebuje zkonzultovat prameny, dojde ke své knihovně a potřebnou knihu vytáhne. Pokud ale neměl potřebnou literaturu zastoupenou ve své vlastní knihovně, mohl navštěvovat knihovny jiné, veřejné ale i soukromé. Zde se nám nabízí několik možností. Jako první v úvahu přichází knihovna univerzitní. Zda ji skutečně navštěvoval, není až tak jednoznačné, protože návštěvní knihy tu jsou vedeny až od r. 1789.¹¹⁵ Jedná se o pět obsáhlých svazků s jednoduchou strukturou záznamu – v záhlaví každé stránky knihy je nadepsáno Jméno, Titul, Sign. a Restituit. Dochované seznamy Quirina Jahna jako návštěvníka knihovny uvádějí, ale ne jako čtenáře uměleckohistorických biografií. Můžeme také usuzovat, že se nejedná o Jahna samotného, ale o některého z jeho synů. Dochovaná Návštěvní kniha je bohatým pramenem pro poznání čtenářského zájmu posledního desetiletí 18. století. Mimo jiné mezi návštěvníky Univerzitní knihovny nalezneme jméno Josefa Jungmann, Raaba (zda se jedná o malíře Ignáce nebo o dvorního radu F. A. Raaba, nelze posoudit), dále hraběte Kinského, skladatele Františka Xavera Duška, dramatika, básníka a režiséra Václava Tháma, ale i Josefa Antonína Rieggera. Ten zde studoval např. Pelzelovy *Abbildungen*. Mezi čtenáře patřil i Carl Heinrich Seibt, který si sem v roce 1796 přišel přečíst Meißnereovo *Apollo*. Pokud však potřebnou knihu neměl ani doma, ani nebyla k dispozici v univerzitní knihovně, je pravděpodobné, že navštěvoval knihovny soukromé. Z nich připadá v úvahu knihovna Jahnova učitele Schora, kterou Jahn mohl navštěvovat jako jeho žák. Později se mu nabízela možnost – jako spolupracovníkovi Pelzela¹¹⁶ – pracovat v knihovně Nostické obsahující 90 000 svazků nejrozumnější literatury – krásné i odborné. Přes tento velký počet je tu z italských uměleckých biografií zastoupen

¹¹⁴ Archiv Národní galerie (pozn. 97), *Anmerkungen zu Ehemants Abhandlung*, rkp.

¹¹⁵ Národní knihovna v Praze, *Návštěvní kniha VUK* (Veřejné univerzitní knihovny), sign. IX J 16 a–e.

¹¹⁶ Pelzel zde pracoval jako její knihovník, stejně jako Josef Dobrovský.

pouze Vasari, jehož ale Jahn stejně využil pouze dvakrát.¹¹⁷ Podle dostupných informací je obtížné zjistit, kam tedy chodil italskou biografickou literaturu studovat.

Všechny tři rukopisy odkazují na použitou literaturu, kterou je třeba z dnešního hlediska rozdělit do několika skupin.

První skupina obsahuje literaturu dějepisnou, která se zabývá líčením dějin. Do této skupiny je nutné zařadit *Rozmanitosti z historie království českého* Bohuslava Balbína. Z celých rozmanitostí Jahn odkazuje na Liber naturalis a Liber chorographicus, kdy první ze jmenovaných knih pojednává o přírodopisu a druhá o místopisu. Odkazuje rovněž na Bohemiu doctu, v níž Bohuslav Balbín zpracoval kulturní dějiny českého království. Do stejné skupiny je nutné zařadit *Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita* (1764–1785) Gelasia Dobnera (1719–1790). Zde Gelasius Dobner publikoval nikdy předtím nevydané literární památky. K dějepisnému typu literatury je třeba připojit ještě *Kroniku českou* Václava Hájka z Libočan (†1553). Mezi další patří *Respublica bojema* Pavla Stránského ze Zap.¹¹⁸

Druhá skupina obsahuje literaturu topografickou, zabývající se popisem míst. K té patří především *Topographie des Königreichs Böhmens* (1785–1790) Jahnova vrstevníka a spolužáka z pražského piaristického gymnázia Jaroslava Schallera (1738–1809). Další z Jahnových odkazů do topografické literatury patří Karlu Bieneru Bienenbergovi na jeho *Versuch über einige merkwürdige Altertümer in Königreich Böhmen* (1778–1780). K literatuře topografické se řadí i *Prodromus Glorae Pragenae* (1723) Jana Florianana Hammerschmieda (1652–1735).

Třetí skupina obsahuje literaturu teoretickou, která se zabývá: „vědecky konzistentním výkladem, souborem pravidel nějaké oblasti umění nebo

¹¹⁷ Za informaci o obsahu Nostické knihovny děkuji Mgr. Richardu Šípkovi z knihovny Národního muzea v Praze.

¹¹⁸ Pavel Stránský, *Respublica bojema*, 1634.

nějakých dovedností“.¹¹⁹ Mezi tato teoretická díla patří *Idea de tempio della pittura* Giovanni Paola Lomazza vydané v Bamberku roku 1697. K těm pracem, které se věnují popisu kabinetu, lze zařadit dílo Hagedornovo, které je zaměřeno na popis jeho vlastního obrazového kabinetu.¹²⁰ Ke stejnému typu literatury, ovšem z jiného oboru, patří např. *Nürnbergische Münz–Belustigungen* Georga Andrease Willa, rozdělené do čtyř částí.¹²¹ Autor se zde zabýval popisem vlastního mincovního kabinetu. K dalším pracím patří statistické dílo J. A. Rieggera *Archiv für Geschichte und Statitstik insbesondere von Böhmen*, která uvádí nejen statistické údaje o českém království, ale také různé studie. Mezi další patří *Beschreibung der k.k. Akademien Bildende Künste zu Wien* Antona Weinkopfa, popisující vystavená díla.

Poslední, pátou skupinu tvoří literatura životopisná, která samozřejmě představuje tu největší část Jahnových odkazů nebo spíše informačních zdrojů. Stručně byl vývoj biografií naznačen v první kapitole. Dohledávání celého názvu použité literatury je někdy ztíženo zkrácenými nebo neúplnými citacemi. Mnohokrát je uvedeno pouze jméno autora bez názvu knihy, na druhou stranu je někdy velmi pedantický, když např. v případě Bohuslava Balbína, Füßliho či Joachama Sandrarta odkazuje přímo na konkrétní stránku v částečně citovaném díle. Není výjimkou, že u jednoho jména čerpá z několika knih současně.

Jediným zástupcem memoárové literatury jsou Paměti hraběte Pöllnitz - *Memoires de Charles – Louis baron de Pöllnitz*, slavného cestovatele a také Voltairova spolužáka.¹²²

Největší podíl použité literatury zaujímá především Sandrart a Füessli. Sandrarta využíval Jahn především pro první období – tedy období let 1526–

¹¹⁹ *Nový akademický slovník cizích slov*, Praha 2007, s. 794.

¹²⁰ Christian Ludwig von Hagedorn, *Lettre à un amateur de la Peinture avec des Eclaircissement historique sur un cabinet et les auteurs des tableaux qui le composent*, Dresden 1755.

¹²¹ 1. část – 1764, 2. 1765, 3. 1766, 3. 1767.

¹²² Charles–Louis baron de Pöllnitz, *Memoires de baron de Pöllnitz, contenant les Observations, qu'il a faites dans ses voyages et le Caractere des Persones, qui composent les Principal cours d'Europe*, Liege 1734.

1637, pro léta 1637–1711 a pro dobu 1711 až do své současnosti čerpal z Füssliho *Lexikonu*. Pokud se zaměříme na jeden pramen – knihu, můžeme také zjistit, do jaké míry ji Jahn využil. K těm, které se nám nabízejí jako srovnávací pramen, patří již několikrát jmenovaný Sandrart. Využití, resp. použití Sandrarta a jiných pramenů v Jahnově textu bude věnována další podkapitola. Sandrartova *Teutsche Academie* znamenala určitý průlom v dosavadní uměleckohistorické literatuře. Velký formát napovídal, že se nejedná o knihu pro běžné čtení, ale pro důkladné studium.¹²³ Jeho opakované vydání ve velmi krátkém čase svědčí o jeho oblibě, ale i závažnosti a ve své době mohla být *Teutsche Academie* považována za jakýsi „katechismus“. I rozměr knihy a pravděpodobně i vysoká cena mohla být důvodem, proč ji Jahn nevlastnil.

Oba dva tituly – jak Sandrarta, tak Füssliho, najdeme i u Ehemanta a to především v textu věnovaném rudolfinským umělcům. Ostatní literatura, především ke starším dějinám, se (kromě Balbína) výrazně odlišuje.

Z uvedeného je zřejmé, že Jahn čerpal z velmi širokého spektra dostupné literatury, pečlivě ji uvádí, na druhou stranu neuvádí příliš mnoho archivních pramenů, které badatelsky velmi často využíval. Jediným takovým, konkrétně jmenovaným je malostranský malířský protokol (k tomu viz kapitola O metodice).

¹²³ Viz Heck (pozn. 25), s. 36.

1.5. OTÁZKY A ODPOVĚDI

Protože je velmi komplikované po více než dvou stech letech zjistit přesný záměr původce – samotným Jahnem označovaným za dějiny umění¹²⁴ (přesto, že byl již naznačen Preissem ve studii z r. 1958)¹²⁵ tohoto rozsáhlého projektu, je nutné položit si několik otázek a postupně na ně nalézt odpovědi. A abychom také porozuměli kontextu jeho práce, je třeba ho porovnat s jinými studiemi tohoto typu vycházejícími např. v Německu, Švýcarsku nebo Francii, vyhodnotit, do jaké míry v podstatě „opisuje“ zahraniční literaturu (zejména Sandrarta a Descampse), vysledovat genezi a posléze porovnat s pozdějším dílem premonstrátského knihovníka Jana Bohumíra Dlabačem. Všechny tyto otázky bych se pokusila zodpovědět v následujících podkapitolách.

- 1) Najdeme pro Jahnův projekt českého předchůdce a z jeho vlastní ruky podobnou práci věnovanou uměleckým životopisům?
- 2) Jakým způsobem Jahn pracoval?
- 3) Použil Jahnův sebraný materiál někdo jiný?

1.5.1. Jahn, předchůdci a inspirátoři (podporovatelé)

Odpověď na první otázku zní velmi jednoduše ano. Předchůdcem pro Jahnův projekt je již v první kapitole zmíněné dílo Bohuslava Balbína *Bohemia docta*.¹²⁶

Na druhou část otázky také můžeme odpovědět ano a prací tohoto druhu bylo hned několik – zde uvedu alespoň čtyři prameny jako srovnávací materiál.

¹²⁴ Viz Preiss (pozn. 46), s. 150 a následující.

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ Viz kapitola Nástin vývoje biografii v Čechách a na Moravě.

Nejstarší datovanou jsou texty publikované v Pelzelových *Abbildungen*. Sám Jahn sem přispěl nejen malířsky, ale i textově, když pro *Abbildungen* sepsal životopisy několika barokních umělců – Petra Brandla, Karla Škréty, Kiliána Ignáce Dienzenhofera, Ferdinanda Maxmiliána Brokoffa, Michala Jindřicha Renze, Jana Ferdinanda Schora, Antonína Kerna, Jana Kupeckého, Matyáše Bernarda Brauna, Antonína Lublinského, Antonína Rafaele Mengse a Václava Vavřince Reineru. Tyto podobizny psané Jahnem mají podobu živého a pravděpodobně i upraveného vyprávění. Pokud tyto životopisy srovnáme se životopisy stejných umělců v *Auszugu* nebo v bezejmenném konvolutu, zjistíme, že ty dosud nevydané jsou mnohem stručnější, Jahn zde poskytuje pouze základní informace o původu, vyučení, chválí např. Reinerovy kompozice, ale nerozebírá zde žádné životní podrobnosti. Naopak – na konci hesla je odkaz právě na *Abbildungen*. jakoby se Jahn sám nechtěl vyčerpávat opakováním již napsaného. Zatímco v *Abbildungen* podrobně rozvádí Reinerova učenická léta, Jahn tu uvádí jednotlivá díla a průběh uměleckého života – v létě práce a v zimě studium a menší práce, rozebírá zde způsob malby a práce jako takový. Jahnovo hodnocení Reineru na konci vyprávění vyznívá velmi příznivě a nezvykle „*Kurz, Reiner ist original.*“¹²⁷

Stejná situace se opakuje u malíře Jana Kupeckého – v konvolutu životopisů jsou uvedeny velmi stručné údaje, zatímco v *Abbildungen* je jeho životopis značně rozveden, včetně podrobností, za jakých okolností spatřil světlo světa.

U malíře Antona Kerna je to opět stejné – v konvolutu jsou zmíněny jen ty nejzákladnější údaje, na konci opět odkazuje na *Abbildungen*. Další umělci – Kilián Ignác Dienzenhofer, Maxmilián Brokoff, Michael Renz, Matyáš Bernard Braun a Rafael Mengs – jsou v konvolutu zmíněni opravdu velmi stručně, převážně jednou větou a Jahn zde pokaždé čtenáře odkazuje na *Abbildungen*. Co se týče Petra Brandla – samostatný životopis se v tomto prameni také

¹²⁷ Pelzel, *Abbildungen* IV, 1782 s. 103.

nevyskytuje, ten je zmíněn pouze v souvislosti s Halwachsem a životopis Lublinského zde není uveden. Poměrně velký důraz Jahn kladl na zpracování životopisu svého prvního učitele – Jana Ferdinanda Schora, ten je v konvolutu zopakován několikrát a Jahn se zde věnuje i celé umělecké rodině Schorů. U biografie Škréty naopak odkazuje na dva prameny – na *Abbildugen* a také na *Neues Bibliothek*.¹²⁸

Co z toho ale můžeme vyvodit? Zdá se, že se Jahn nechtěl při psaní životopisů opakovat nebo spíše vyčerpávat tím, co již kdysi napsal a ani ztrácet čas zbytečnou prací, jakoby věděl, že jeho vlastního času mu zbývá opravdu málo. Přesto by si pravděpodobně tyto rozvedené životopisy v Jahnových dějinách umění zasloužily umístění a dokonce i širší zpracování včetně katalogu děl.

*Anecdoten zu Lebensgeschichte berühmter Mahler und Beurtheilung ihrer Werke*¹²⁹

Nedatovaným a možná také prvním pokusem Jahna o sestavení životopisu malířů, je dílo nazvané *Anecdoten zu Lebensgeschichte berühmter Mahler und Beurtheilung ihrer Werke, verfasst von Quirin Jahn* uložené ve Strahovské knihovně pod signaturou DA II 7. Tato signatura označuje přesnější uložení rukopisu. Bohužel z názvu není vůbec patrné, že se jedná o malíře nizozemské, proto zde také překvapí rozsáhlý životopis Karla Škréty. Tento pokus zmínil ve své studii již Preiss¹³⁰ považující ho za „nevyzrálou kompilaci“, kterou nakladatel odmítl vydat. S tvrzením Preisse, že jde o nevyzrálou kompilaci nelze než souhlasit.

Jaká je podoba tohoto Jahnova rukopisu? Jedná se o soubor 660 folií, jejichž psací prostor byl před napsáním textu orámován červenou tužkou (písmo přesahuje rámeček) a posléze svázán. Absence jakéhokoli data – datum není

¹²⁸ *Neue Bibliothek der schönen Wissenschaften und freyen Künste*, 1776, 1777.

¹²⁹ Strahovská knihovna, sign. DA II 7.

¹³⁰ Viz Preiss, (pozn. 46), s. 143.

uvedeno ani na foliu s názvem rukopisu – nám znemožňuje určit, kdy byl rukopis napsán, ani kdy mohlo dojít k jeho svázání. Protože rukopis postrádá jakoukoli dataci, je opravdu velmi obtížné určit, zda tato kompilace vznikla na začátku sedmdesátých let 18. století, kdy ještě Jahn neměl ani zkušenosti s publikováním životopisů v *Abbildungen*. Na hřbetě rukopisu je uvedena pouze signatura. Text je psán úhlednou novogotickou kurzivou, jejímž pisatelem rozhodně nebyl sám autor, ale jiná, popř. jiné osoby. Po provedení paleografické analýzy¹³¹ můžeme s jistotou konstatovat, že rukopis s největší pravděpodobností podle originálu (dnes nezvěstném), opisovaly tři různé osoby v neznámém časovém rozmezí.

Pokud Preiss hovoří o „nevyzrálé kompilaci“ odmítnuté nakladatelem, vznikla pravděpodobně ještě před „téměř“ systematickým shromažďováním výpisků k rozsáhlému dílu o dějinách umění formou uměleckých biografií. O nevyzrálosti svědčí rovněž charakter rukopisu, kdy jednotlivé biografie nejsou uspořádány ani chronologicky, ani alfabeticke. Rovněž je také nápadná i absence jakékoli předmluvy, kde se podle zvyku uváděly pohnutky, které autora vedly k sepsání takového díla,¹³² dedikace některé významné osobnosti, seznam použité literatury, ze které sám autor vycházel, rejstřík jmen a případná errata. Pokud toto vše chtěl Jahn připsat těsně před tiskem, zbývalo mu ještě hodně práce. To, že práce nebyla ještě zcela hotová a některé informace hodlal autor doplnit, svědčí např. otazník v životopise Johanna Breughela (fol. 52) – životopisná data zde nejsou vůbec uvedena a namísto nich je zde vepsán otazník. Jakým způsobem se mohl tento rukopis dostat do majetku Strahovské knihovny, resp. Dlabačovy pozůstalosti, jak se domníval Preiss a po něm i J. Johannides ve studii o Pelzelovi?¹³³ Zjistit, jakou cestou se tento rukopis mohl

¹³¹ Byly srovnány tahy písmen B, h, E, z.

¹³² Např. Jean Baptist Descamps, *La Vie des peintres Flamands, Allemands, Hollandais 1753–1763*. – Antoine Joseph Dezzalier d'Argenville, *Abrégé de la vie des plus fameux peintres* I–IV, 1762. – Karl Heinrich von Heineken, *Nachrichten von verschiedenens Künstlern und Kunstsachen* a další.

¹³³ Josef Johannides, *František Martin Pelcl*, Praha 1981, s. 124.

dostat na Strahov, není po tak dlouhé době snadné. K určité hypotéze nás mohou vést jen velmi malé nenápadné indicie. To, že Jahn rukopis Dlabačovi neodkázal nebo nepostoupil, jasně vyplývá z kupní ceny uvedené na zadním přidešti – 2f 30x – tedy dvě zlaté a třicet krejcarů. To znamená, že Dlabač, jakožto knihovník Strahovské knihovny, tento rukopis musel koupit u některého z pražských knihkupců, kam ho mohl dát k dispozici některý z malířových potomků po Jahnově smrti. Dalším důvodem, proč tento rukopis jednoznačně vyřadit z Dlabačovy pozůstalosti, je i článek Běly Pražákové,¹³⁴ kde je také publikován katalog rukopisů nacházejících se v osobní Dlabačově pozůstalosti. Jsou zde uvedeny dva jiné Jahnovy rukopisy, ale rukopis se signaturou DA II 7 zde nefiguruje. Tím můžeme dojít k závěru, že rukopis s touto signaturou byl Dlabačem zakoupen u některého z knihkupců nebo ve vetešnickém krámku, které často navštěvoval a rukopis zařadil jako akvizici do rukopisné sbírky Strahovské knihovny. Napovídá tomu také cena, která je psána rukou strahovského knihovníka Dlabače.

Další otázku, respektive podotázku, kterou si v souvislosti s tímto rukopisem můžeme položit, zní, proč si autor zvolil právě nizozemské malíře? Z tohoto výběru se vymyká rozsáhlejší životopis Karla Škréty Šotnovského. Proč si Jahn zvolil zrovna nizozemské malíře, na to už dnes stěží najdeme odpověď. Hypoteticky se můžeme domnívat, že jejich díla tehdy byla velmi oblíbená. Pokud se chtěl Jahn pokusit, už jako mladý muž, o dílo zpracovávající umělecké životopisy, mohl sepsat stručné životopisy umělců žijících v Praze. Jako malíř, vyučený u svého otce, se s nimi zcela jistě stýkal a tak měl bezesporu jedinečnou možnost zaznamenat jejich životy osobně a bez zkreslených informací je přenést na papír. Mimo jiné by ani nevybočil z módního trendu – v sousedním Německu takových lokálních biografí vzniklo v 18. století několik – z nich můžeme uvést Berlín, Drážďany, Lipsko,

¹³⁴ Běla Pražáková, Bohumír Jan Dlabač ve Strahovské knihovně, Sborník památníku národního písemnictví, Praha 1966, s. 60–67.

Norimberk, Augšpurk.¹³⁵ Tomuto trendu lokálních biografíí by však spíš odpovídala zpráva o umělcích žijících ve Vídni.¹³⁶

A jaká jména zde nalezneme? Kromě jmen jako Petr Pavel Rubens, Lucas von Uden, Rembrandt van Rijn, Simon Peter Tillman, je zde uvedeno pouze několik jmen, která se shodují se jmény v Jahnově zamýšleném díle o dějinách umění – Jan van Aachen, Adrien de Vries, Karl van Mander, Leux a Karel Škréta. Mezi další významná jména patří také jméno Breughelovo a Saveryho, ale jedná se buď o otce, mladší bratry nebo jiné příbuzné.

Nachricht von den vornehmsten Künstlern, so in Wienn gelebt haben.

Podrobnou analýzu této zprávy provedl Lubomír Slavíček a srovnal ji s textem publikovaným v roce 1775 ve *Frankfurter gelehrten Anzeigen* a poukazuje na ten fakt, že text publikovaný ve zmíněném periodiku je jediným opisem tohoto rukopisu, bohužel ale redakčně upraveným bez možnosti korektur samotného autora – Jana Quirina Jahna. Poukazuje zde ovšem také na některé nedostatky, jako např. vynechání jmen některých umělců ve Vídni působících, ale také na to, že informace byly později přebírány jinými tvůrci uměleckých biografíí. Nicméně, dvacet pět jmen je shodných jak v Jahnových dějinách umění, tak v publikovaném textu o vídeňských umělcích. Podoba zpráv se samozřejmě liší na základě toho, k čemu tyto zápisy (resp. výpisy) měly sloužit.

Z uvedeného také vyplývá, že se Jahn psaním životopisů zabýval od začátku sedmdesátých let 18. století (ne-li dřív) a měl s tím tudíž nemalé zkušenosti. Rovněž měl kolem sebe okruh osobností, které ho podporovali v tom, aby se dějinami umění zabýval a navíc byl tím, kdo měl k dispozici veškeré cechovní písemnosti. Z tohoto pohledu bychom ho mohli považovat za osobu zcela vyvolenou k této práci.

¹³⁵ Viz Heinecken (pozn. 132). – Johann Gottfried Kläbe, *Neuestes Gelehrtes Dresden*, 1796. – Johann Gabriel Doppelmayer, *Historisches Nachricht von den Nürnbergischen*, 1730. – Paul von Stetten, *Kunst-, Gewerb- und Handwerks-geschichte der Reichstadt Augsburg*, 1779–1788.

¹³⁶ Viz Slavíček (pozn. 54).

Kruh učitelů a přátel

Pokud bychom uvažovali, kdo z Jahnových učitelů nebo přátel mohl dát podnět k práci, kterou Jahn bohužel nikdy nedokončil, museli bychom začít už u jeho studií na piaristickém gymnáziu, kde byl jeho učitelem Gelasius Dobner.¹³⁷ Další osobností, která přichází v úvahu, byl opět Jahnův učitel, tentokrát ale praktikující architekt a malíř – Jan Ferdinand Schor, který svého žáka povzbuzoval ve studiu teorie dějin umění.¹³⁸ Později, na začátku sedmdesátých let 18. století se setkal s Františkem Martinem Pelzelem, jedním z vydavatelů *Abbildungen*. Protože Jahnova spolupráce s Pelzelem trvala několik let a nebyla bezvýznamná, zmíníme tu stručně Pelzelův životopis a také Pelzelův význam pro další Jahnovu práci. František Martin Pelzel (také v české podobě Pelzel) se narodil 11. listopadu 1734 v Rychnově nad Kněžnou, kde také navštěvoval jezuitskou školu a vyrůstal v řemeslnickém prostředí. Po ukončení školní docházky navzdory doporučení svých rodičů odjel do Prahy. Zde studoval filosofii, teologii a práva. Roku 1757 odešel do Vídně. Tady ho zaujaly fondy vídeňských knihoven, v nichž se mohl věnovat studiu krásné, historické, filosofické a estetické literatury, které jej posunulo k rozhodnutí zabývat se historickou vědou. Na podzim roku 1757 se vrátil do Prahy. Významnou roli v Pelcově životě sehrála jeho působení jako vychovatele u dvou hraběcích rodin. Mezi lety 1757–1769 byl vychovatelem Jana Nepomuka Šternberka (1752–1789), Jáchyma Šternberka (1755–1808) a nejmladšího Kašpara Šternberka, které měl učit číst, psát, počítat, měl je vzdělat v latině, francouzštině, zeměpise a dějepise. Jedna událost při pobytu u Šternberků měla na Františka Martina Pelzela rozhodující význam. Setkal se tu s dílem Petra Stránského „*O státě českém*“. Četba tohoto historického svazku, která jej seznamovala s českými dějinami a kulturou, na něj zapůsobila tak, že se rozhodl toto dílo následovat a

¹³⁷ Viz kapitola Jahnův životopis.

¹³⁸ Ibidem.

prohlubovat své studium českých dějin. V roce 1769 skončily jeho hofmistrovské povinnosti u hraběcí rodiny Šternberků, ale vzápětí nastoupil jako hofmistr a knihovník u hrabat z Nostic. U Nosticů František Martin Pelzel pracoval nejen jako vychovatel, ale také jako knihovník a archivář a setkal se tu dokonce s topografem Jaroslavem Schallerem, který zde zastával místo domácího kaplana, vychovatele a také knihovníka. František Martin Pelzel se zde také setkal s Josefem Dobrovským, který zde působil jako také jako knihovník (1776–1787 a pak od roku 1790). Všichni, Pelzel, Schaller ani Dobrovský si v roli knihovníků nekonkurovali, ba naopak. Každý měl svůj úkol: Jaroslav Schaller ji měl uspořádat celou, František Martin Pelzel jen pořídit katalog francouzských knih a Josef Dobrovský pak sestavil katalog prvotisků a rukopisů. Působení ve šlechtickém prostředí umožnilo Františku Martinu Pelzelovi potkat se s dalšími osobnostmi českého intelektuálního prostředí – setkal se zde např. s Gelasiem Dobnerem (1719–1790) a Mikulášem Adauktem Voigtem (1733–1787). Nepřetržitý kontakt s vědeckým a zároveň vlasteneckým prostředím Františka Martina Pelzela neustále utvrzoval v přesvědčení, že je nutné, aby se zabýval českými dějinami a kulturou. Především sedmdesátá a osmdesátá léta 18. století jsou tak „vědeckými léty“ Františka Martina Pelzela, kdy se věnoval, v souvislosti s osvícenskou kritikou pramenů, tvorbě děl, která tehdejší společnost seznamovala s českými dějinami. Jeho vědecké úsilí pak bylo završeno nabídkou, resp. vypsáním konkurzu (v roce 1792) na místo profesora češtiny na nově založené katedře české řeči a literatury na pražské Karlo–Ferdinandově univerzitě. O vypsané místo byly podány čtyři žádosti, ale přestože František Martin Pelzel byl z uchazečů nejstarší (v roce 1792 mu bylo 58 let), bylo mu místo uděleno, protože měl dlouholeté zkušenosti s výukou, ale také měl za sebou bohatou publikační a vědeckou činnost. František Martin Pelzel zahájil svoje přednášky 13. března roku 1793. Pro své studenty také

František Martin Pelzel připravil učebnice češtiny.¹³⁹ Pracoval až do konce svého života v roce 1801.

Jeho literární dílo je velmi rozsáhlé a od počátku je založeno na podpoře češství a češtiny jako jazyka samostatného národa.

Pelzelova vědecká práce, jejímž výsledkem jsou filologicko-historické práce, byla založena na osvícenském kriticismu, který spočíval na základě studia pramenů a tedy pravdivém a komentovaném poznání historických událostí. Vše muselo být ověřeno.

Počátky Pelzelovy vědecké práce spadají do sedmdesátých let 18. století, kdy vydal svoji prvotinu *Kurzgefaßte Geschichte der Böhmen von den ältesten bis auf die itzigen Zeiten* (1774).¹⁴⁰ Jednalo se o společnost oblíbený a také žádaný přehled českých dějin, vedený až do Pelzelovy současnosti. Protože již od počátku svého působení František Martin Pelzel spojoval národní otázku s otázkou jazyka, rozhodl se svojí německy psanou prvotinu nejen rozšířit, ale také napsat česky. Tak v letech 1791–1796 vyšlo historické dílo *Nová kronika česká*, která ale díky svému rozšíření dospěla jen do roku 1378.

Protože se František Martin Pelzel ve svém díle zabýval ryze národnostní otázkou, je pro jeho osobnost příhodná tato charakteristika: „*Cornova i Pelcl, stejně jako Pubička stále chápou současný český národ jako soubor potomků původních slovanských kolonistů, kteří osídlili zemi a zorganizovali ji ve stát, jenž trvá dodnes, i když v rámci většího státního celku. Žádný z nich sice již netrvá na existenci praotce Čecha, osídlení země slovanskými předky Čechů na tuto zemi má ale pro ně stále klíčový význam pro zdůvodnění práva Čechů na tuto zemi. Jejich patriotické ztotožnění se zemí jde tak daleko, že za potomky těchto slovanských kolonistů se považují i oni sami, i když zejména v případě*

¹³⁹ Viz Josef Johanides (pozn. 133), s. 239–282.

¹⁴⁰ Seznam děl Františka Martina Pelzela viz Johanides (pozn. 133), s. 401–405.

Cornovy bychom to nečekali.“¹⁴¹ Z tohoto názoru vychází odmítavý postoj ke zpracování říšských dějin a jejich představitelům. Je zcela zaujat, v rámci zemského patriotismu, pouze českými dějinami a výraznými představiteli českých dějin. V 80. letech 18. st. vznikla také jeho významná studie, opět v tehdejší společnosti oblíbené slovníkové dílo – slovník jezuitských spisovatelů pocházejících z Čech, Moravy a Slezska – *Boehmische, Maehrische und Schlesische Gelehrte und Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten von Anfang der Gesellschaft bis auf gegenwaertige Zeit*, Prag 1786.

Zajímavý je také názor Pelzela na pojetí českého národa – Pelzel jej stále považuje za nositele kultury a života původních kolonistů a posléze obyvatel. Proto se v české historiografii stalo jistým novem označení *Deutschböhmen*, kterým jsou označováni německy hovořící Češi. Jsou přijímáni jako neoddělitelná složka českého národa jako takového.¹⁴² Pravděpodobně od Pelzela toto označení pro umělce pocházející nejen ze severního pohraničí převzal i Jahn. Pokud by se totiž Jahn snažil vytvořit dějiny umění/slovník umělců ryze českého původu, byla by jeho práce mnohem kratší a ani názvy rukopisů by neodpovídaly skutečnosti. Proto své poznámky nazval tak, aby vypovídaly o skutečném stavu – tedy o tom, že v Čechách působili také cizinci (jinak to v té době ani nešlo – každý umělec se vydával na zkušenou), kteří přinášeli vlivy své vlastní domoviny, jejich tamního školení a obohatili tak českou výtvarnou scénu. I když i Pelzelova teorie měla svůj vývoj.¹⁴³

V rámci svého působení na katedře české řeči a literatury také zpracoval katalog českých knih – *Česká knihovna, aneb Soupis všech v jazyce českém tištěných knih od prvních děl (1547) až do roku 1798*. Jedná se vlastně o katalog česky tištěných knih a to v chronologickém pořadí. Při této práci využil

¹⁴¹ Eduard Maur, Pojetí národa v české osvícenské historiografii, in: Hojda Zdeněk – Prahel Roman (edd.) *Mezi časy ...Kultura a umění v českých zemích kolem r. 1800*, Praha 2000, s. 134–146.

¹⁴² Ibidem, s. 140.

¹⁴³ Ibidem, s. 140, pozn. 18.

zkušeností, které získal při vydávání *Abbildungen*. Jedná se o sbírku literárně a kulturně historických portrétů českých a moravských vědců a umělců, která vycházela v letech 1773–1782 pod latinským názvem *Effigies virorum eruditorum atque artificum Bohemiae et Moraviae*. Zároveň tato práce vycházela v německém překladu *Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten und Künstler*.¹⁴⁴ Ignác Born společně s Mikulášem Adauktem Voigtem se podíleli na zpracování prvních dvou svazků latinské verze a František Martin Pelzel pořizoval překlad.

Abbildungen přinesly medailonky významných osobností z řad duchovenstva, šlechty, historiků a umělců. První dva svazky obsahovaly např. životopisy Arnošta z Pardubic, Jana Amose Komenského, Václava Hájka z Libočan, mistra Jana Husa, Karla IV., Kryštofa Dienzehofera, Petra Brandla, Karla Škréty a dalších. Poněkud složitější situace nastala po vydání druhého svazku. Mikuláš Adaukt Voigt (1733–1787) i Ignác Born (1742–1791) odešli do Vídně a tak tíha práce na zbylých svazcích zůstala na Františku Martinu Pelcovi, který byl nucen opustit latinskou verzi a tak zůstalo pouze při vydávání verze německé. Materiál pro medailonky sháněl nejen sám, ale velkou oporu pro jeho práci představovali přátelé s podobnými zájmy – např. J. V. Monse, převor Alexius Habrich a malíř Jan Quirin Jahn. V roce 1777 byl vydán třetí svazek *Abbildungen* s dvaceti sedmi medailonky předních osobností české historie – Adama z Veleslavína, Beneše Krabice z Weitmile, Jana Kupeckého ale i Prokopa Diviše. Poslední, čtvrtý svazek vyšel po několikaleté přestávce, až v roce 1782. Obsahoval třicet jedna životopisů a mezi Josefem Myslivečkem, Matyášem Braunem, Václavem Vavřincem Reinerem se objevily také životopisy nedávno zemřelých osvícenců – benediktinů Olivera Legiponta (1698–1758) a Magnoalda Ziegelbauera a astronoma a matematika Josepha Steplinga (1716–1778). Ale jak vznikla spolupráce Jahna s Pelzelem? Asi takto: „Pelcl se prý znal už od mládí velmi dobře, „domácky, přátelsky“ s malířem J.

¹⁴⁴ Mimo jiné se na díle podíleli také K. R. Ungar, V. F. Durych a T. A. Putzlacher.

Q. Jahnem, který také pořídil Pelclův olejový portrét. Jahn byl posledním starším pražského malířského bratrstva či cechu, proto měl v úschově všechny spisy, akta a privilegia bratrstva, počínaje dobou Karla IV.“¹⁴⁵*Pelcl poukázal na důležitost těchto písemností a zároveň Jahnovi poskytoval informace o umělcích ze svých cest a „vybízeli ho (Jahna), aby materiál sepsal“ a „získal tím jakousi literární pozornost.“*¹⁴⁶

Jakožto zaměstnanec Nosticovy rodiny měl Pelzel možnost setkávat se zde, v nostickém salóně, s mnohými dalšími osobnostmi pražského kulturního a intelektuálního života. František Antonín hrabě Nostic (1725–94) stejně jako Seibt prošel lipskou univerzitou. Proto nepřekvapí, že právě v jeho salóně se scházeli ti, kteří se snažili o rozvoj kultury a vědy a sdružovali se v zednářských společnostech, kromě samotného Pelzela, který zednářství nevyznával „*Víte již, že jsme hraběte Lažanského za prezidenta volili. Dostal většinu hlasů, totiž ode všech zednářů. Ungar radostí sotva se znal. Nyní mají tedy zednáři ve společnosti převahu. My, laikové chceme na to koukat, co udělají...*“¹⁴⁷ Pozvání do Nosticova salónu přijímali mimo jiné matematik Joseph Stepling, piarista Gelasius Dobner nebo přírodovědec Ignác Born – také jeden z vydavatelů *Abbildungen*. Do Nosticova salónu tak měli přístup nejen šlechtici, ale i intelektuálové z řad měšťanstva. Můžeme se tak domnívat, že písemná pozvání přijímal i sám Jahn.

Dalším z Jahnových přátel byl August Gottlieb Meißner (1753–1807), po Seibtovi druhý význačný zastánce osvícenské estetiky na pražské univerzitě. Vystudoval práva, filozofii i historii a do Prahy přišel v roce 1785. Zde se věnoval nejen přednáškám, ale i společenskému životu. Protože se mu asi zdál

¹⁴⁵ Jahn tyto písemnosti zakoupil při veřejné dražbě. Tyto písemnosti, v minulosti vydělené z Jahnovy pozůstalosti, tvoří dnes v Archivu Národní galerie fond Pražská malířská bratrstva.

¹⁴⁶ Citace podle Josef Johannides, *František Martin Pelcl*, 1981, s. 255–256.

¹⁴⁷ Jiří Beránek, *Tajemství lóží*, Praha 1994, s. 100.

poněkud klidný, pokusil se ho oživit vydáváním časopisu *Apollo*.¹⁴⁸ Jeho vydavatel se snažil, aby časopis byl tematicky velmi rozmanitý a proto i zde jsou publikovány, mimo drobných literárních útvarů a žánrů, také estetické úvahy. K nim patřil Jahnův dopis Meißnerovi o Krásném dvoře.¹⁴⁹ Jahn zde Meißnera nazývá „*drahým přítelem*“. Kdy a za jakých okolností se toto přátelství vytvořilo, lze těžko zjistit. Můžeme se ale domnívat, že v malé Praze se tyto dvě významné osoby kulturního a společenského života posledního dvacetiletí 18. století nemohly neminout.

Z okruhu přátel nemůžeme vynechat ani osobnosti uměleckého života. Z nich lze jmenovat rytce Jana Jiřího Balzera (1738–1799, svědka Jahnovy poslední vůle) a malíře Ludvíka Kohla (1746–1821).

1.5.2. O metodě

Většina vydaných biografií věnovaných umělcům zahrnuje rozsáhlou předmluvu s popisem způsobu autorovy práce a struktury jednotlivých hesel. V Jahnově případě, kde se zachoval jen rukopis, resp. koncept rukopisu, jsme nuceni Jahnovu metodu rekonstruovat jen na základě zanechaného rukopisu a zejména odkazů na literaturu a ostatní prameny.

Pokud si můžeme představit Jahnův pracovní den vyhrazený pro práci na dějinách umění (slovníku umělců), můžeme předpokládat, že pracoval především ve svém domě, kde měl k dispozici bohatě zásobenou knihovnu, (kromě Sandrarta a Vasariho) v pracovně nebo knihovně obklopen knihami, které aktuálně potřeboval. Z nich pak vybíral, resp. opisoval ty informace, které považoval za důležité. Někdy je to např. jen datum a místo narození, obor nebo místo působení, jindy téměř odstavce nebo dokonce i celé heslo. Ale protože někdy pracoval i s několika knihami najednou, zdají se být jeho výpisky

¹⁴⁸ Blíže k Meißnerovi a časopisu *Apollo* viz Helena Lorenzová, *Pražská léta Augusta Gottlieba Meißnera*, in: *Mezičasy....Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800*, Hojda Zdeněk – Prahl Roman (edd.), Praha 2000, s. 88–97.

¹⁴⁹ Viz Hojda (pozn. 51).

zmatené a neuspořádané, protože jména některých umělců se vyskytují v jednom prameni dvakrát (např. Georg Hoefnagel, Adrien de Vries). Data a místo narození přebírá z Descampse u životopisů Georga Hoefnagela: „*Hoefnagel nâquit dans la Ville d'Anvers en, d'un Marchand de diamants, poussement riche.*“¹⁵⁰ Jahn: „*Zu Antwerpen 1545 geboren.*“¹⁵¹ Informace, že se Georg Hoefnagel narodil bohatým rodičům, najdeme u stejného jména, ale v hesle, které patří do konvolutu životopisů rozdělených podle panovnických epoch: „*Hoefnagel (Georg) geboren zu Andorf 1545 von reichen Eltern.*“ Stejnou informaci převzal i u životopisu Roelandta Saveryho: „*Roland Savery nâquit à Courtoi en 1576.*“¹⁵² Jahn ani tuto informaci nijak nezměnil: „*Roland Savery war zu Courtray 1576 gebohrn.*“¹⁵³ U dalšího umělce – Jana Breughela jakoby si Jahn nevěděl moc rady – přiznává se, že informaci o datu narození přebírá podle jiné literatury,¹⁵⁴ ale zároveň správně usuzuje, že jedna z podávaných informací je mylná již z toho důvodu, že by dotyčný umělec nemohl působit na dvoře Rudolfa II. kvůli věku: „*Zu Brüssel geboren doch ist sein Geburths als Sterbejahr nicht gewieß. Descamps nimmt die Jahre seines Lebenszeit von 1589 bis 1642 an, wornach er 53 Jahre gelebt hätte.*“¹⁵⁵ Blíže pravdě byla informace z jiného pramene: „*d D'Argenville läßt ihm 1575 zu Brüssel gebohren werden.*“ V životopise Karla van Mandera Jahn uvádí, že nějaký čas pobýval v Praze, ale tato skutečnost není uvedena ani u Descampse, ani v pozdějším Thieme – Beckerovi, takže se můžeme domnívat, že Jahn zde poněkud fabuluje. U životopisu malíře Rottenhammera uvádí, že pracoval pro císaře Rudolfa II., ale přiznává, že nezná malířovu délku pobytu na císařově dvoře, tedy vlastní neznalost. Přestože Jahn velmi pečlivě odkazuje na použitou

¹⁵⁰ Viz Descamps (pozn. 132), I, s. 180.

¹⁵¹ Viz Archiv, fond Jahn (pozn. 97).

¹⁵² Descamps (pozn. 132), I, s. 293.

¹⁵³ Viz Archiv, fond Jahn (pozn. 97)

¹⁵⁴ Descamps a d'Argenville (pozn. 132).

¹⁵⁵ Viz Archiv, Jahn (pozn. 97).

literaturu a konkrétní stranu, stalo se, že odkaz byl mylný.¹⁵⁶ Zda se jedná o přepis nebo úmyslnou chybu, dnes těžko zjistíme. Celkově Jahn z Descamse přebírá údaje o datu a místu narození. Protože však některé informace z knih, které vlastnil, nebyly dostačující, musel navštívit knihovnu (pravděpodobně univerzitní) a potřebné informace doplnit. Tak je to zejména u Sandrarta. Tam se nesoustředil jen na základní informace, ale přebíral téměř celá hesla. Významově zůstávají stejná, ale Jahn se je snaží někdy snaží přeformulovat – mění pořadí slov ve větě, používá jiná přídavná jména a podobně.¹⁵⁷ V jiných případech přebírá doslova, bez jakékoli snahy něco upravit – celé heslo.¹⁵⁸ Např. u Bartoloměje Behama převzal pouze jednu větu: „*Er war lange Zeit bei Marco Antoni zu Rom – und Bologna*“.¹⁵⁹

Tímto způsobem přepsané texty pak doplnil údaji z archivních pramenů, jako byly např. písemnosti malířského cechu. Ty, podle veškeré dosavadní literatury údajně získal jako poslední představený, ale skutečnost je taková, že tyto písemnosti zakoupil v dražbě. Jedná se především o zápisné knihy nebo malířské prokoly, které využíval zejména pro upřesnění dat, kdy který umělec vstoupil do cechu.¹⁶⁰ Těchto malířských protokolů se dochovalo několik a jsou

¹⁵⁶ Malíř Peter Octavian Aerstens. Jahn odkázal na stranu 175, v originále ale životopis začíná na straně 108. Viz Descamps (pozn. 132) s. 108 a Archiv, Jahn (pozn. 97), Aartsens.

¹⁵⁷ Sandrart: *Adrien de Vries in Gravenhaag geboren und von der Natur selbst zum Bildhauern ausgetrieben*., s. 342. Jahn, *Vries (Adrian de) zu Graven Haag von Natur zum Bildhauer geboren*. Viz Archiv, Jahn (pozn. 97), Adrien de Vries.

¹⁵⁸ Např. heslo o Václavu Hollarovi: „Wenceslaus Hollart von Prag wurde durch die Böhmisch Unruh allen seiner adelich Güter in der Jugend *beraubt* dagegen *erwehlte er ihm die Miniatur zu erlernen* worinnen er dann auch sehr wol befürdet worden und darinnen trefliches Progress genommen begabe sich derenthalben *Etz-Kunst auf Kupfer zu radiren* ergriffen und darbey völlig geblieben begabe sich endlich auch in Dienst des Grafen von Arondel in Engelland allda er wie auch zu Antorf (wo selbst er sein Leben beschloßen) viel gute Kupfer nach herrlichen Zeichnungen ausgehen auch in Landschaften Städten und andern Stücke sein saubere Zierlichkeit genug von sich verspüren laßen.“ Sandrart, I, s. 363.

¹⁵⁹ Viz edice, heslo Barthel Böhm.

¹⁶⁰ Např. Gottfried Riedl, „Anno 1736 den 5ten Augusti ist herr Gottfried Riedl gebürtig aus ... von Falknau in die Löbl. Mahlerconfraternität für ein Mahler angenommen worden. Archiv Národní galerie, fond Pražská malířská bratrstva, přír. Č. AA 1213, *Seznam jmen malířů malostranských*.

uloženy v Archivu Národní galerie.¹⁶¹ Součástí poslední složky konvolutu životopisů je chronologicky uspořádaný seznam jmen umělců, kteří vstoupili v Praze do malířského bratrstva. K nalezení jsou zde také jména, která Jahn ani v jednom prameni pro předpokládané dějiny umění nejmenoval. Pravděpodobně jejich činnost nepovažoval za příliš významnou, aby je mohl zařadit do své práce. Důvodem mohla být i ta skutečnost, že pokud by měl dohledávat informace ke každému umělci, byla by jeho práce mnohem náročnější. Z těch jmen, které Jahn do svého projektu nezařadil, můžeme jmenovat jen několik: *Ferner sind wieder folgende Namen auf das Jahr 1396 vorgemerkt: Maler Martin Swewy, Laslaw, Stephanek ein Illuminist, Peter Pustoka und Rubin. Bildhauer Kunz und Janek. Glaser Peter Geth und Ruprech. Item ein Goldschmied Heinrich.* Samozřejmě že jmen je mnohem více, protože Jahnovy výpisky sahají až do roku 1771, kdy jsou jako poslední zapsána jména Kryštofa Norberta Söckela a Václava Kramolína.

Dalším pomocným pramenem byly erekční knihy – zápisy o založení klášterů, kostelů, oltářů, obročí nebo jiných darů vedené církevními institucemi. I tyto erekční knihy byly Jahnovi zdrojem informací pro jeho práci. Mezi další způsoby získávání informací patřilo i opisování dat z náhrobků při procházkách Prahou.¹⁶²

Ze způsobu zpracování hesel jednotlivých umělců, někdy i nepřesným odkazům, jejich chaotickému uspořádání ve složkách můžeme usuzovat, že Jahn nebyl příliš velký systematik, pracoval náhodně a nashromážděný materiál nedokázal uspořádat přehledným způsobem. Důvodem takto neuspořádaného textu mohla být postupující choroba a časová tíseň. Přesto, že tento materiál byl autorem chaoticky uspořádan a nedokončen, je třeba ocenit Jahnovu snahu

¹⁶¹ Archiv Národní galerie, fond Pražská malířská bratrstva. Fond mimo jiné obsahuje i další materiál, jako např. korespondenci cechu úřadům a podobně.

¹⁶² Felix Anton Scheffler. *Nach seinem Epitaphien auf den S. Heinrich Freythof in der Neustadt Prag geb. D. 29. Augusti 1701 und gestorben d. 10. Jenner 1766.* Archiv, Jahn (pozn. 97), Scheffler.

přiblížit se ostatním evropským zemím, a to i přesto, že oproti Francii nebo Německu se jedná v podstatě o nesrovnatelně menší záležitost.

Shrňme-li poznatky o metodice, lze konstatovat, že z literatury excerpovaný materiál doplňuje na základě archivního průzkumu, případně i na základě vlastní zkušenosti nebo přímo osobního přátelství.

Pokud si budeme klást otázku, zda Jahn zcela vynechává otázku hodnocení děl, není tomu tak a ani nepřebírá cizí názory. Zcela samostatně vyslovuje své vlastní mínění a také hodnocení umělcova díla: „*Sein Pinselstrich ist frei und fett.*“¹⁶³ U Halwachse dokonce rozeznává tři vlivy (manýry) a italský vliv „*Da er Peter Brandel und Rudolph Byß in der Arbeiten Gesellschaft liesten konnte, kann man schon hievon auf seinem Kunstwerk schlüssen, wie er auch zwischen diesen zwei Meistern das Mittel hielt, obschon man in seinem eigner Gemälden drei Maniern unterschiedet, aber immer sieht, daß er in Italien studiert hat, wohin ihm der Abt. von St. Florian reißen ließ.*“¹⁶⁴

Pokud budeme pátrat po některých zvláštnostech, které v jiné literatuře nenajdeme, pak je to životopis, byť stručný, jedné ženy – Marie Terezie Riedelové, dcery Gottfrieda Riedla. Kromě životopisu Němců, Italů, Holanďanů, zaujme i životopis dvou Francouzů – Jana Claudia Monna a Louise Greniera.

1.5.3. Použil Jahnův materiál někdo jiný?

Posledním v řadě, kdo se na přelomu 18. a 19. století zabýval životopisy umělců, byl strahovský knihovník a archivář Jan Bohumír Dlabač (1758–1820). V roce 1815 vydal třísvazkový *Allgemeines historisches Künstler – Lexikon für Böhmen und zum Theil auf für Mähren und Schlesien*, dedikovaný stavům

¹⁶³ Karl Kulick, Archiv, Jahn (pozn. 97), Kulick.

¹⁶⁴ Ibidem, Halwachs.

českého království. Za publikování mu byla slíbena čestná odměna, která mu ale nemusela být ve skutečnosti proplacena.

Po věnování českým stavům následuje předmluva, kterou započal tím, že Čechy mají sice Balbínovu *Bohemii doctu*, ale umělci v Čechách že nemají žádného Sandrarta, Füeßliho, Meusela nebo další autory, kteří by se umělcům věnovali. Z toho důvodu se rozhodl vytvořit lexikon (slovník) životopisů věnovaný umělcům. Rozhodl se nevynechat žádný umělecký obor a ani spisovatele o umělcích píšící. Dle jeho slov materiál shromažďoval od roku 1787 na všech možných místech a všemi možnými způsoby – dotazováním, cestováním, korespondencí a excerpací z literatury. Na určitém místě předmluva nabývá poněkud povýšeného charakteru, když do předmluvy zařazuje citaci z článku o své práci „*Mein alter immer verehrter Freund, Herr Böttiger, königl. Studiendirektor in Dresden, schrieb in der Zeitung für die elegante Welt (1811, am 28. November) „und noch lebt in Prag der gelehrte und rastlos thätige Canonicus und Bibliothekar Dlabacz, im schönen Prämonstratensenstift auf dem Strahow, dfer ein halbes Menschenleben auf ein Künstler – Lexikon Böhmens gewandt, und dieser wichtigen Theil der Kunstgeschichte so erschöpfend als möglich abgehandelt hat, wovon sich der Schreiber dieser Anzeige bei einem Besuch in Prag in diesem Sommer selbst aufs lebhafteste überzeugt hat. Etc.*“¹⁶⁵ Poslední část předmluvy tvoří poděkování těm, kteří přispěli pomocí, radou nebo informací. Bohužel ale mezi jmenovanými chybí jména Františka Martina Pelzela a Jana Quirina Jahna. Ve srovnání s jinými předmluvami věnovaných uměleckým biografiím (Descamps, d'Argenville, Heineken) je velmi krátká a ani neobsahuje vysvětlení ke struktuře jednotlivých hesel nebo dokonce alegorickou grafiku, vyjadřující, že se jedná o dílo věnované třem výtvarným uměním – architektuře, malířství a sochařství. Tato grafika se vyskytuje např. u Baglioniho,¹⁶⁶ Carla Ridolfiho nebo Hagedorna.¹⁶⁷ Frontispis u

¹⁶⁵ Dlabáč, Allgemeines I, 1815, s. X.

¹⁶⁶ Viz s. 16.

Ridolfiho naznačuje, že v jeho díle všichni umělci zůstanou nesmrtelní, Hagedorn frontispisem oznamuje, že jeho kniha je věnována malířskému umění.

Po předmluvě následuje pojednání o osudu umění v Čechách, kde se autor snaží postihnout nejdůležitější momenty kulturních dějin za vlády jednotlivých panovníků – Karla IV. zmiňuje jako zakladatele Novém Města Pražského, klášterů a kostelů, Ludvíka Jagellonského jako panovníka, za jehož vlády byla vydána mapa Čech (1518), Rudolfa II. jako milovníka a znalce umění. Po tomto přehledu následují již jednotlivé, abecedně řazené medailonky. Protože Dlabáč dal svému dílu název *Allgemeines* – tedy všeobecný lexikon, jsou zde zařazeny životopisy umělců všech možných oborů – nejen výtvarníci, ale i zpěváci, muzikanti a další.

Struktura hesel žádným způsobem nevybočuje z obvyklého rámce – jméno, datum a místo narození, umělecký obor a místa, kde dotyčný působil, jména případných žáků a styl (manýra), kterým se dotyčný umělec vyznačoval. Závěr hesla tvoří vždy odkaz na použitou literaturu a prameny. Přínosem Dlabáče pro historiky umění byl pokus o přehledný seznam (katalog) děl, který u Jahna schází. Výjimkou jsou ale životopisy zpracované pro *Abbildungen*, kde se takový seznam vyskytuje.

Pokud bychom měli vyhodnotit, jakým způsobem Dlabáč zpracovává hesla věnovaná výtvarným umělcům, mohli bychom konstatovat, že využívá více literárních zdrojů, ze kterých kompiluje. V některých případech je, dle mého názoru, použito více pramenů, než bylo nutné využít – to se týká např. velmi stručné biografie Georga Flegela, kde Dlabáč čerpal hned z několika pramenů (Sandrart, de Luca, Füeßli a další).

Pokud bychom se soustředili na některá hesla, zjistíme, že Dlabáč, stejně jako Jahn při tvorbě hesla ponechával význam, ale zformuloval ho jinými slovy. Jestliže srovnáme vybrané životopisy napsané Jahnem, dojdeme k poznání, že se Dlabáč v některých případech nesnažil příliš mnoho změnit. Nejde však o čistý

¹⁶⁷ Viz s. 15 a 50.

opis celého hesla, ale některých jeho částí. To se týká např. životopisu Václava Vavřince Reintera „*Diese Gemahlin brachte ihm das Haus auf dem Bergstein zu, welches noch heut zu Tage das Reinerische genannt wird*“¹⁶⁸ Jahn v *Abbildungen* uvádí zcela stejnou větu „*Diese Gemahlin brachte ihm das Haus auf dem Bergstein zu, welches noch heut zu Tage das Reinerische genannt wird*.“¹⁶⁹ Stejně tak je to i u medailonku Mathiase Zimprehta, kde Dlabáč uvádí „*Was seiner Kunstcharakter betrifft, so verband er immer dem Römischen styl mit dem Deütschen*“;¹⁷⁰ Jahn kdysi napsal stejnou větu „*In der Kunst verband er den römischen mit dem Deütschen Styl*.“¹⁷¹ Přestože Dlabáč vytvořil toto pozoruhodné dílo, vlastně vůbec první slovník umělců, který byl jediným dílem tohoto druhu až do 30. let 20. století, v některých případech, především v medailoncích věnovaných výtvarným umělcům, můžeme o jeho autorství pochybovat nebo dokonce – na základě uvedených příkladů – poněkud zpochybnit. Ačkoli zde hodnotí nebo popisuje umělcův styl nebo manýru, těžko si představíme, že Dlabáč – odbornou působností archivář a knihovník, dokáže jako laik správně ohodnotit a vystihnout charakter umělcova díla. I když názory přejímá, je nutné Dlabáčovo dílo ocenit, nejen proto, že zde shromáždil velké množství informací, ale také proto, že, jak již bylo řečeno, je na dlouhou dobu jediným vydaným tiskem, věnovaným uměleckým biografii.

¹⁶⁸ Dlabáč, *Allgemeines* II, 1815, s. 552.

¹⁶⁹ Pelzel, *Abbildungen*, s. 99.

¹⁷⁰ Dlabáč, *Allgemeines*, III, s. 114.

¹⁷¹ Archiv, Jahn (pozn. 97).

1.6. PARALELY V JINÝCH VĚDNÍCH OBORECH

Pokud bych se měla pokusit najít paralelu Jahnova zamýšleného díla v jiných společenskovědních oborech, musela bych svoji pozornost obrátit pravděpodobně pouze k dějinám české literatury. Jen zde lze hledat práci podobného charakteru. Určitým předchůdcem pro zpracování dějin literatury byly sice *Učené Čechy* (posmrtně vydáno roku 1777), kde Bohuslav Balbín sepsal kulturní dějiny Českého království. Další osobností, která se věnovala dějinám české literatury, byl František Faustín Procházka (1749 – 1809), kněz, spisovatel, překladatel a správce Pražské univerzitní knihovny. Jako první se pokusil o chronologický vývoj české kultury – *de Saecularibus liberalium artium in Bohemia et Moravia fatis commentarius* (1782), kde literatuře věnoval výsadní postavení.

Snad nejvýznamnější dílo pro zachycení dějin české literatury představuje *Historie literatury české aneb soustavný přehled spisů českých s krátkou historií národa, osvícení a jazyka* (první vydání roku 1825), sepsanou Josefem Jungmannem (1773 – 1847). Josef Jungmann zde sepsal všechny tehdy známé české literární památky. Jeho práce vznikla ale o mnoho let později než Jahnův svod pro dějiny umění a umělců. Svoji *Historii* rozvrhl na šest dílů podle významných historických událostí:

„Odděl. I. Od počátku jejího až do vymření Přemyslowců Wáclawem IV čili od r. asi 451 až do r. 1310.

Odděl. II. Od vymření rodu Přemyslowa až do Husa neb do půtek o náboženství, čili od r. 1311 až do r. 1409.

Odděl. III. Od půtek o náboženství až do Husa až do rozšíření se knihtisku, čili od r. 1410 až do r. 1526.

Odděl. IV. Od rozšíření knihtiskařství až do přemožení nekatolické strany w Čechách a w Moravi, čili od r. 1527 až do r. 1620.

Odděl. V. Od přemožení nekatolíkůw, až do uwedení němčiny we školoách a kancelářích, čili od r. 1621 až do r. 1774.

Odděl. VI. Od uwedení němčiny do škol a kancellářů až do našeho věku, čili od r. 1775 až do r. 1848.¹⁷²

Pokud by se dějiny umění a umělců srovnávat s vývojem např. v přírodních nebo technických vědách, je nutné si uvědomit, že obě vědecké disciplíny byly teprve zakládány nebo měly velmi krátkou historii své existence. Např. počátky českého vysokého školství, a tedy inženýrství, se datují do roku 1717, kdy byla založena inženýrská škola se studiem na 2 roky. K zakladatelům tohoto oboru patřili Christian Josef Willenberg (1655–1731), který své inženýrské vzdělání získal ve Francii a posléze Jan Ferdinand Schor (1686–1767), pozdější Jahnův učitel. Ten své vzdělání zdědil po svém otci. Z oblasti přírodních věd lze jmenovat např. montanistu a přírodovědce Ignáce Borna (1742–1791) nebo Jana Mayera, také přírodovědce a lékaře (1755–1811). Pozdější platformu pro vývoj věd představovalo volné seskupení vzdělců, které v roce 1774 vytvořilo Soukromou společnost nauk, od roku 1784 Českou společnost nauk a konečně od roku 1790 byla tato společnost známa pod názvem Královská česká společnost nauk. Krátká historie těchto věd neměla pravděpodobně dost kvantitativní osobnostní základnu pro vznik většího díla – biografického lexikonu, jako byla např. Jahnova nedokončená práce anebo již vydaný Dlabáčův *Allgemeines Künstlerlexikon*.

¹⁷² Josef Jungmann, *Historie literatury české aneb saustawný přehled spisů českých s krátkou historií národu, osvícení a jazyka*, Praha 1849.

1.7. ZÁVĚR

Druhá polovina 18. století je dobou velkého převratu nejen vzhledem k rozvoji a především vzniku mnoha vědeckých disciplín, ale také přístupem k lidskému myšlení a také k vědeckému bádání. Opouští se od dřívějších dogmat a člověk se stává samostatně myslícím jedincem, začíná se spoléhat na své vlastní uvažování a svůj rozum – začíná uvažovat racionálně, ne již imaginárně. V této době přichází fenomén encyklopedismu, jehož největším dílem je *l'Encyclopédie ou le Dictionnaire raisonné des Sciences, des Arts et des Métiers – Racionální slovník věd, umění a řemesel* (1751–1766).

V této době vychází mnoho slovníkových děl, která si kladou za cíl rozšířit obzory čtenářů.

Mezi ně se řadí i biografie, a to biografie umělecké. Jejich vznik je kladen sice až do starověkého Řecka, s nástupem renesance se počet rozrostl, ale jejich největší nárůst však spadá do století 17. a 18. V sousedním Německu, ale i ve vzdálenější Francii vzniklo mnoho biografií, které se prostřednictvím medailonů snaží veřejnost seznámit s mnohými uměleckými díly a pomoci jim utvořit si také vlastní názor na to, čím jsou obklopeni.

Tento trend se nevyhnul ani Čechám. Ve srovnání s ostatní Evropou ale přichází mnohem později. V sedmdesátých letech 18. století byl sice publikován první text věnovaný dějinám umění, ale mnohem šířeji pojaté dílo přichází téměř na přelomu 18. a 19. století. Jeho autorem je osvícenský malíř a vzdělanec Jan Jakub Quirin Jahn, který byl dosavadní literaturou považován za posledního představeného malířského cechu, základny umělců. Na základě archivního výzkumu však bylo prokázáno, že tomu tak není. Opravdu posledním představeným byl malíř Václav Neureuter. Také otázka, do jaké lze klást Jahnův rukopis, byla snad s konečnou platností rozřešena. Text věnovaný dějinám

umění vznikal ve 2. polovině 90. let 18. století a práci na něm přerušila až autorova smrt, ovlivněná postupující chorobou.

Přestože Jahn tvořil tzv. na zelené louce, protože v českém prostředí neměl v oboru dějin umění žádného předchůdce, jako byli např. Johann Joachim Sandrart, Karl van Mander nebo Johann Füeßli, uchopil své dílo velmi zodpovědně a na velmi široce pojaté základně. Ve svém díle nashromáždil životopisy kolem tří stovek umělců, doplněných – alespoň do určité doby – o historicko-politický kontext. Jahn ve své práci není neomylný, dopouští se chyb, ale zároveň přináší nové poznatky, které mohou pomoci při připsání autorství.

Jahnův text nevykazuje známky normativního pojetí, ale zároveň se, jako člověk nadmíru erudovaný, nebojí vyslovit hodnocení a ocenit způsob práce.

Proč jeho práce přichází až na přelomu dvou epoch, můžeme odůvodnit tím, že v českém prostředí do té doby nežila osobnost dostatečně silná a erudovaná v oboru dějin umění.

2. Edice

2.1. EDIČNÍ POZNÁMKA

2.1.1. CHARAKTERISTIKA RUKOPISU

Materiál, ze kterého vznikla předkládaná edice, byl velmi chaoticky uspořádán, jednalo se vlastně o tzv. „sesyp“ archivního materiálu, pocházející z osobní pozůstalosti Jana Quirina Jakuba Jahna. Mezi tímto materiálem se nacházely písemnosti, resp. stručné poznámky, zprávy nebo seznamy, které s touto edicí nesouvisí. Jedná se např. o zprávu o umělcích žijících ve Vídni,¹ poznámky k několika pražským kostelům² nebo velmi stručné, téměř nečitelné poznámky k Jahnově dopisu z cesty po Západních Čechách.³

Další materiál, který bylo nutno vyčlenit, byl např. seznam plateb členů cechu, vlastní životopis malíře Johanna Berky, psaný pravděpodobně samotným Johannem Berkou.

Přesto se předkládaná edice (příloha) z konce 18. století skládá ze tří částí. První část edice tvoří tzv. *Übersicht der Geschichte bildende Künste in Böhmen*. V originále je tato část psána na 22 foliích jako koncept, tedy po pravé straně papíru s místem na poznámky na straně levé. Nejedná se o čistopis, protože text obsahuje mnoho autorových poznámek, doplňků a škrtů, takže je možné, že se autor k textu několikrát vracel a protože nebyl s prací spokojen, něco doplnil, přeškrtl a podobně. Název první kapitoly – *Von der Einwanderung der Tschechen in Böhmen; bis zur Errichtung des Bisthums in Prag* dokazuje, že Jahn chtěl své dějiny umění pojmout od počátku, ale nedospěl dále, než k názvu

¹ Tento text editoval Lubomír Slavíček, viz Teoretická studie, pozn. 61.

² Jana Marešová – Martin Mádl, Jan Quirin Jahn na uměnovědné vycházce: poznámky z osmi pražských kostelů, in: *Orbis Artium. K jubileu Lubomíra Slavíčka* (eds. Jiří Kroupa, Michaela Šeferisová Loudová, Lubomír Konečný), Brno 2009, s. 85–102.

³ Viz Teoretická studie, pozn. 59.

kapitoly druhé – *Von Annahme des Christenthums bis zum Aussterben des regierenden, nämliche Pržemisler Stammes.*

Přesto na svých dějinách umění pracoval, ale poněkud jiným způsobem a to stručným výběrem některých umělců působících v Čechách – druhou část edice a tedy i Jahnových dějin umění tvoří *Auszug der bisher in Böhmen bekannten Künstler*. Zde Jahnův text začíná jménem Tomáše Mutiny a končí seznamem žijících architektů v roce 1800, s krátkým exkurzem nebo spíše hodnocením situace pro umění v době Marie Terezie a Josefa II. Text je psán na 18 foliích jako koncept, tedy po pravé straně papíru, stejně jako část předchozí.

Poslední a také nejobsáhlejší část je složena ze životopisných poznámek malířů, architektů, sochařů, mědirytců, sklořezačů, ale i dalších umělců. Tato část je rozložena do složek podle panovnických epoch. Poznámky jsou velmi různého charakteru – od stručných, shrnutých do jedné věty až po několikastránkové, psané na útržích papíru různé velikosti a uvnitř složek neuspořádané.

Protože je velmi složité téměř po více než dvou stech letech vysledovat, jakým způsobem chtěl sám autor uspořádat samotný obsah těchto složek (zda alfabetycky nebo chronologicky), byl zvolen způsob alfabetycký, odpovídající i tehdejší oblíbené a především přehledné formě encyklopedií a slovníků.

2.1.2. Vysvětlivky

Vsuvky, z důvodu jejich velkého množství, byly bez označení zařazeny na místo označené autorem textu.

[...?] – nejisté čtení

[...] nečitelný text

<...> autorem přeškrtnutý text

[!] – věcná chyba

() – závorka v autorově textu

Thomas von Mutina – graficky odlišený text byl v originále podtržen autorem

Jména osob jsou psána podle předlohy, ostatní varianty jsou uvedeny v poznámce pod čarou.

Psaní s, ss, ß, bylo ponecháno podle předlohy, psaní „y“ vyskytující se ve slovech bei, dabey, wobey, Beyspiel, Beyfall, freylich, Kayser, kayserlich, mahlerey, zwey bylo upraveno podle současné pravopisné normy na bei, dabei, wobe, Beispiel, Beifall, freilich, Kaiser, kaiserlich, mahlefrei, zwei apod. kromě místních názvů – ty byly ponechány v původní podobě. Přehlásky byly ponechány podle předlohy (Oehlfarben), předložky (von) byly rozepsány bez označení, bez označení byla rozepsána i zkrácená slova St. – Sankt, heil. – heiliger, könig. – königlicher, geb. – gebohrene, gebohren, seel. – seeliger, gr. – gräfliche, monat. – monatlich, suppl. – supplementa, lex. – Lexikon, F. – Füessli, apod.

Rovněž bylo vynecháno psaní „h“ ve slovech Mahler, Mahlerei, Rahte a dalších.

Použité zkratky:

Čp. – číslo popisné

MS – Malá Strana

NMP – Nové město Pražské

OSN – Ottův slovník naučný

SMP – Staré město Pražské

Sv. – svaté, svatého

UPČ – Umělecké památky Čech

UPP – Umělecké památky Prahy

2.2. Übersicht der geschichte bildende Künste in Böhmen

Zieht man die allgemeine Geschichte zu Rahte; so findet man die Hauptepochen der Künste bei den Griechen von Pericles bis zu Alexander des Grossen Zeiten; bei den Römern unter Augustus und den darauffolgenden zwölf Kaisern; bei den neueren Italienern zu den Zeiten des Medicäes, in welchen die bildende Künste mit den Wissenschaften zugleich blüheten, und in allen Fächern grosse Männer hervorkamen. Dieß Steigen und Fallen in den Künsten und Wissenschaften, wodurch ihr gemeinschaftliches Band, in deren sie einander dienen und beleuchten, desto merklicher wird, finden wir auch in Böhmen. Doch begreifen wir in dieser Übersicht, wurde die Bojer, ein celtisches Volk, das fünfhundert Jahre vor Christus Geburt dem Lande den Namen gab, noch die ›späteren Streitbaren‹ Markomannen, ein deutsches Volk, welches jener aus Böhmen später wieder verdrängten, sondern die Tschechen, ursprünglich ein sarmatisches Volk, und deren Nachkömmlinge heute noch Böhmen bewohnen.

Bei der grossen Völkwanderung, wo ein Volk das andere <Platz machte> strängte, rückten auch die [achenthalben?] vor die mächtigen Slaven, zu denen die Tschechen gehörten, der letztern mehrere Stämme wanderten unter dem Schutze der fränkischen Könige, durch das sechste und siebende Jahrhundert in das verlassene und etnvölkerte Böhmen ein.

I. ste Abschnitt.

Von der Einwanderung der Tschechen in Böhmen bis zur Errichtung des Bisthums in Prag.

Das römische Reich durch Wirklichkeit der Sitten in sich selbst geschwächt, und in der Regierung oft schon getheilt, konnte von ausen keinen Widerstand mehr leisten; dadurch wurde nach der Helfte des vierten und zu Anfang des fünften Jahrhunderts die grosse Völkewanderung veranlaßt. <Zu> Hingegen durch Krieg und strenge Sitten abgehärtet, trug ein deutsches Volk um das andere selbes hinein. Hinter ihnen [.....] oder Plätze. Da rückten, ein ursprünglich sarmatisches Volk, die mächtigen Slaven auch weiter vor, und mehrere ihrer Stämme wanderten, unter dem Schutz der fränkischen Könige, durch das sechste und siebende Jahrhundert in das verlassene und entvölkerte Böhmen ein. Weil sie die Festen oder Vortrethen waren, werden sie von den Marginaländern und allen Slaven Tschechen, von den Abendländern aber nach dem Land, das sie bevölkerte, noch heute Böhmen genannt. Pelzels Geschichte der Böhmen, dritte Auflegung.

1

Das veröde Land fanden sie an mannichfaltigen Vögeln und Wildbret, die Wälder voll Honig, nebst Kräutern und wilden Früchten, enthielten die Bäche und Flüsse im einen **ungessunden** Wasser häufig schmackhafte Fische. Hievon, bis Viehzucht gezogen und Aecker über waren, nährten und kleideten sie sich. Dabei war, wie in ihrem ersten Sitze, alles gemeinschaftlich, [Topf?] Gastfrey, ohne ein Oberhaupt oder einen Regenten zu erkennen, der allgemeine Wille ihr Gesetz. Bis der Fall, nicht unter Fremdes Joch zu gerathen, eintrat; wählten sie, bei ungefähr hundert Jahren noch ihrer ersten Einwanderung in Böhmen, Samo zu ihrem Feldherren und aus Dankbarkeit, sie mit seinem Rauchsclagen von der Unterdrückung der Franken und Avarn befreit zu haben, zu ihrem Könige, welche Würde aber da sie einem der Freiheit gewohnten Volk, wovon unter ihm schon mehrere Stämme Böhmen wieder verlassen hatten, zu drückung wurde, mit Samo unter den Tschechen wieder aufhörte.

¹ František Martin Pelzel, *Kurzegefasste Geschichte der Böhmen von den ältesten bis auf die itzigen Zeiten*, 1. vyd. 1774, 2. vyd. 1779. 3. vyd. 1782, 4. vyd. 1817.

Mit dem zuerhnemenden Ackerbau, den sie unter Samo mit dem Waffen schon vertheidiget hatten, haftete durch die Arbeit ein [Wehrt?] an dem Erdreich. Der verklarte Graf von Hartig sagt in der Einleitung zu seiner Historische Betrachtungen der Feldwirschaft, Prag und Wien, 1786. Seite 5 und 8² in der Arbeitsämmer, der Stärkere konnte auf [.....] Gaben der Ferde Anspruchmachen als der Träge oder Schwache, da er auch einem grössen Strich zu bearbeiten im Stande ware [.....] und Arglist wodurch eben die Ungleichheit entstand. Es entstund unter dem Nachbaren, wegen Ungewißheit der Gränzen, Streit über das Eigenthum desselben. Hiezu nahmen sie erst Krock zu ihrem Richter, dem in Amte seine Tochter Libussa folgte; die aber, da sie einst zwei mächtiger Grundbesitzer nicht vergleichen konnte, wählte mit Raht ihrer Vertrauten und Einwilligung der Ackersleute um das Jahr 720 Pržemisl, der selbst den Ackerbau pflegte, zu ihrem Gemahl und ersten Herzog der Tschechen. Cosmas, unser älteste Kronist setzt noch hiezu: Pržemisl, der erste Herzog der Slaven in Böhmen, ist seiner Tugende wegen ein Mann zu nennen. Er hat dies wilde unbändige Volk mit Gesetzen gezähnet und beherrscht.; der Kurtschaft, die er jetzo drückt, unterzocht. Er allein mit der einzihehn Libussa hat die Rechte, deren sich das Land bedint? und nach welchem es regirt wird, gegeben.

Wie er auch dem berühmter Pržemisler Stamm in Böhmen, der nicht gar sechs hundert Jahr über das Land herschte, stiftete.

Bis zu Pržemisl können wir eben nichts von Kunstsachen, da sich alles noch bei dem <ihrem> Tschechen auf das erste Bedürfnüß einschrekte, anführen. Zwar hatten sie schon Flecken und Bergschlösser doch <.....> mehr <Theils> von Holz als Stein erbaut: hingegen kleideten sie sich noch größten Theils <in Thierfelle> , oft nach Art der wilde Völer kaum zur helfte bedeckt, in Thierfelle. Wurfspiesse und kleine Schilde waren ihre Waffen. Sie verstanden

² Hartig, Franz de Paula, *Historischen Betrachtungen über die Aufnahme und den Verfall der Feldwirthschaft bei den verschiedenen Völkern*, (Prag und Wien 1786).

auch, da das Land reich an Erzten ist, solche zu bearbeiten; ob sie aber schon Münzen hatten, ist sehr ungewies. Wir gehen also, um nicht aus dem Zusammenhang zu kommen, die Reihe der präger Herzoge, welche nach und nach die haupte oder Herzoge der übrigen slavischen Stämme in Böhmen, sich unterwarfen durch; um desto [füglicher?], was in den Künsten sein oder nicht sein konnte, zu beurtheilen.

GESCHICHTE DER BILDENDEN KÜNSTE IN BÖHMEN

Die Kunstgeschichte der Tschechen oder heutigen Böhmen, so überflüssig es auch scheinen dürfte, erfordert wegen der Zusammenhanges, wenn auch das Meiste nur auf Muhtmasungen hinaus laufen sollte, bis in jene dunkle ungewisse Zeiten, womit der Ursprung der meisten Völker vor oder in ihrer Entstehung, bedeckt ist, hinauf zu stigen.

Wie uns die Geschichte belehrt, waren vor der Einwanderung der Tschechen fünfhundert Jahr vor Christus Geburt Böhmens älteste Bewohner, von denen das Land den heutigen Namen Böhmen erhalten hat, die Bojer ein celtisches Volk aus Gallein. Hingegen ob Böhmen vor den Bojern schon bewohnt war! Dies geht bei allen nicht undeutlichen Spuren, wie alle grosse Umwälzungen oder Umkehrungen unsers Planeten, der Erde, von welchen letzten wie auch in Böhmischen Grund und Borde <...> die deutlichsten Merkmale finden, über die Geschichte hinaus.

Die Bojer wurden viele von einem sehr streitbaren deutschen Volk den Markomannen, welche selbst Rom zittern machen, verdrängt.

Den letztern eignet Herr von Bienenberg³ die häufig 1771 gefundenen Goldmünzen oder Goldklumpen bei Podmokl zu; in dem er darthüt: daß die darauf angebrachten Züge runische Schrift sei. Man könnte noch hinzusetzen: Nach dem die Handhaben des Kessels, worinen die Münzen verwahrt waren, in

³ Karl Joseph Biener von Bienenberg, *Abhandlung über die bei Podmokl im Jahre 1771 gefundenen Goldklumpen*, Vydra, Prag 1777.

Schlangen oder Otterköpfen sich endigen, und welche Otterköpfe als Verzierung oder Sinnbild, wovon das eine wie das andere zu bestimmen hier eben nicht Endzweck ist, häufig bei den runischen Denkmaalen vorkommen. Die Meinung der Herrn von Bienenberg, wenn die Bojer sich der runischen Schrift nicht auch schon bedienten, dadurch nur noch wahrscheinlicher werde.

Diese Goldmünzen sind unter den Regenbogen Schüsseln bekannt, und können freilich wegen ihrer schlechten Bearbeitung, wenn man [Schrokt?] und Korn ausnimmt, nicht eigentlich unter Kunstsachen, in dem sie durch den Guß erzeugt sind worden, gezehlt werden. Auch wollte in jeder bei ihrer Entdeckung eine andere Figur oder Bild daraufsehen, so unbestim[m] und ungleich waren die Züge darauf. Indessen besaß der Seeliger Bischof von Leutmeritz, Graf Emanuel Waldstein,⁴ fein Stück davon, mit einem deutlichen und flacherhobenen Menschenkopfe, welches aber auch in der Menge des gefundenen Schatzes, wie selber sagte: das einzige Stück war, und das ihm der Seeliger Fürst Egon von Fürstenberg, Besitzer des entdeckten Schatzes, wegen der Seltenheit verehrte.⁵

Ferner wissen wir gewies, daß die Bojer, Markomannenn und danach eingewanderten Tschechen heiden waren, welchen allerdings die Aschenkrüge und kleinen Götzen, die man hier und dar in Böhmen ausgegraben hat, wenn auch die Bestimmung der Völkerschaft ungewies ist, zukommen kann. Doch scheinen die Aschenkrüge, wegen der Bekanntschaft mit den Römern, den Markomannern eher eigen zu sein; wenigstens haben die präger Tschechen ihre Fürsten nicht zu Asche verbrannt, sondern in eigenen Begräbnissen, welches wier aber nicht allgemeine für die ganze Völkerschaft behaupten wollen, beigesetzt. Besonders weil mann die meisten Aschenkrüge unserer Tage in

⁴ Biskup Emanuel z Valdštejna *17. 7. 1716, Praha, † 7. 12. 1789, Litoměřice, byl český římskokatolický duchovní a v letech 1760–1789 litoměřický biskup. Mimo jiné byl sběratelem a mecenášem učenců.

⁵ Karel Borromeus Egon z Fürstenberka *7. 5. 1729, † 11. 7. 1788), staral se o rozvoj věd a umění, v letech 1771–1782 zastával úřad nejvyššího purkrabí Království Českého.

Königgrätze Kreise, wo der Sitz der Hermandurer ehemals gewesen sein soll, bei dortigen Festungsbau gefunden.

So mögen auch die Götzen, welche römische oder Griechische Gotthütten vorstellen, eher den Markomannen als den Tschechen als den jüngern= oder Bojern, als den ältern Volke in Böhmen zugehören. Freilich wäre es zu wünschen, wenn wir immer gewies wüßten, wo diese oder jener Götze, der noch erhaltene gezeigt wird, ausgegraben worden. So ist auch die Gränze der andern Völker als Hermandurer, Narisker etc, die in diesem oder jenen Theile Böhmens neben den herrschenden Volke ehemals wohnte, nicht hinreichend bekannt, wodurch wir vielleicht die Urnen, Götzenbilder und Münzen, als noch einzigen Denkmäler bei und verloschene Völkerschaften, wenn wir den Ort als die Gränzen ihrer ehemaligen Ausdehnung hinreichend in Böhmen [kannten?], gewieser oder wahrscheinlicher bestimm könnten.

Von Denkmäler der Baukunst ist uns gar nichts von diesen alten Völkern übergeblieben. Man vermutet daher auch noch heute nur den Ort; ohne ihm Festan[...] geben zu können, wo das Budinum, die Hauptstadt der Bojer; wie das Marobundum, der feste Sitz und das Hauptschloß der Markomannen in Böhmen ehemals gelegen. Daher ob diese Völker Gemälde, die ohnedem der Vergänglichkeit und Vermesung mehr ausgesetzt und unterworfen sind, besessen oder nicht besessen haben, erwähnen werde die Geschichtschreiber. Wir werden uns also, nach dem die Markomannen vermutlich mit den Langobardern um die Helfte des sechsten Jahrhunderts weiter gezogen, zu den Tschechen oder heutigen Böhmen, deren Kunstgeschichte zu geben, wir eigends Zwecke haben. Die <.....> <Grundwissenschaft> Säugamme der bildenden als mechanischen Künste ist. Jedoch unsern heidnischen Vorfahrern, wie einige neuern vollen, die Känntnüß der Schrift, wenn auch die Charakter ihrer Buchstaben bisher nicht bekannt sind, abzusprechen scheint zu gewagt zu seyn. Denn, nur ein Paar solche bestritene Beyspiele auszuführen. Ließ Pržemysl nach Hajek die Gesetze, <nach dem das Land zu Cosmas Zeiten und später noch

[.....] wurde> die er gab, auf Birkenrunden schreiben. Die Birkenrunden sind von einigen bezweifelt worden und das bloß deswegen, weil es heute nicht bekannt ist, wie sie zur Schrift zubereitet wurden; allein gegebene Gesetze, wornach das Land zu Cosmas und bis <später> zu Carl IV. Zeiten noch regiert wurde mußten wohl verzeichnet sein? Denn mündliche Überlieferung konnten niemanden verbünden und das Land wäre dadurch Willkür der Richter und der [.....] gegeben worden gewesen. Sein Sohn Nezamysl erthielt das Land in Güter, führte die Roboten oder Frohndienste ein, und ließ dieß alles auf Tafeln von Eigenholz, wovon die heutige Landtafel diese Benennung erhielt, verzeichnen. Wird nicht heute noch mit Farben auf Tafeln geschrieben? und unsern heidnischen Vorfahrern, wie wir weiter unten sehen werden, kannten bereits die Mittel dazu. Wenn auch übrigens gegen Hajek eingeordnet wird, daß er oft <.....> Fabelhafte <.....> in seiner Geschichte aufgenommen, auch Thatsachen nicht immer mit den Quellen, worauf er sie schöpfte, belegt hat; so lassen sich doch Thatsachen, wie die zwey obigen sind, von Fabeln, denen schon immer ein <fach?>[.....] die Wahrscheinlichkeit fehlt, unterscheiden, <....> obschon selbst fabeln <haben> immer eine Wahrheit zum Grunde haben, nur daß <unsere Vorfahrer> nach den Zeiten das Wunderbare mehr geliebt, und sie in Fabeln einkleidet<en> wurde. <Über dieß> [hierinnem?] sind vielleicht die Neuern, an deren Spitze *Dobner*⁶ steht, zu weit gegangen: in dem sie *Hajek* und *Balbin*⁷ als Fabeldichter verschanzen, und mit dieser [.....] ihrer <Fabelhaften> Einkleidung zugleich die Wahrheit, die zum Grunde liegt, übergehen und verwerfen. <Wie> Schon von *Cosmas* bemerkt [.....] der gelehrte Herr Faustin Prochaska⁸ <in seiner> [.....] *liber artium* p. 82 <bemerkt>. Und wer wagt es immer [.....] das sinnbildliche und mystische? der Fabel <immer> aufzudecken?

⁶ Gelasius Dobner, *Annales Hageciani*.

⁷ Zde má Jahn na mysli Kroniku českou Václava Hájka z Libočan a pravděpodobně Balbínova Miscellanea.

⁸ Faustin Prochaska, *13. 1. 1749 Nová Paka, † 2. 12. 1809, Praha) byl český kněz a buditel spisovatel, překladatel a správce Pražské univerzitní knihovny. Jeho vlastní práci je *De saecularibus liberalium artium in Bohemia et Moravia fatis commentarius* (1782).

Über dieß wieviel Qvelen, die Hajek benutzte, mögen seit seiner Zeit verlohren gegangen sein? Balbin, der schon nach dem dreißigjährigen Kriege lebte, beklagt sich, daß alte Handschriften aus Unwissenheit auf den Schlößern zu Nichtsbedeutende Sachen verwendet wurden, wo er noch hie und da im Lande [.....] Manuscribte vom Untergange gerettet habe. Was wird in dreißigjährigen Kriege, der Böhmen so hart unternahm, erst zu Grund gegangen sein? und was wird [... ..] durch die grosse Auswanderung unter Ferdinand der V.ten nach Auslande [..... ..]. Noch heute <ist> sind gelehrte beim Buchbänder zu Manuscribten auf Pergament, das zum [Feuband?] verwendet sollte werden, gekommen, und auf Papier bei Krämmern und [Käsestecherinnen?]. Doch es ist Zeit sich zu den bildenden Künsten unseren heidnischen Vorfahrern zu wenden.

In der Baukunst zwischen alte Völker ihre Kunst und Pracht an den Tempeln, da aber die heidnischen Tschechen <werke> keine Priester hielten, wie dann in ihrer Geschichte werde bey Geburten, Hochzeiten, noch bei Sterb=und andern Fällen welche vorkommen, begnügten sie sich mit ihren Hausgöttern. Nichts desto weniger waren sie doch nach <Dithmar und> Helmoli /Cap. VI./⁹ sehr religiös: besuchten um Göttersprüche zu erhalten, die Götzentempeln in den heutigen Brandenburg und weiter, wo der *Redegast*, *Swantovit etc.* besonders verehret wurden. Allein, wie sie zu Hause keine eigene Tempeln, Priester noch öffentliche Altäre hielten, denn die einzeln [Bytonissinen?] und Wahrsager können nicht hieher gezehlt werden; so kann ihnen auch nicht zur Last gelegt werden, daß sie, wie jene Slaven gegen Norden den Götzen Menschenopfer gebracht hätten, wovon <selbst> die Deutschen und übrigen ältern Völker Asiens und Evropens nicht rein sind. Ihre Baukunst schränkte sich daher nur noch auf das Nohtdürftige ein; bei Hajek finden sich von Jahr zu Jahr die Ortschaften, Flecken und Schlösser, die sie anlegten, aufgezeichnet. Dabei rotteten sie die Waldungen aus, und machten Felde urbar, damit ihre neue

⁹ Dětmar – duchovní a první pražský biskup.

Pflanzstädte in der Nähe den Lebensunterhalt fänden; wodurch der Stadt Böhmens immer mehr und mehr erweitert und stärker wurde.

Die Schlösser und Burgen waren nach damaliger Art Festungen, die sie theils gegen auswärtige Feinde erbauten, theils die grössern Gutsbesitzer zur Sicherheit gegen ihre Mitstände, «als gegen ihre Unterthane». Anfangs waren sie von Holz erbaut, nach und nach aber vom Stein, da dieß eigentlich kriegerische Gebäude waren, wo nur auf die Stärke gesehen wurde, läßt sich hier vom Schmuck und Zierlichkeit eben nichts erwarten. Das mehrere über diesen Gegenstand ist zu finden in der Abhandlung der Zeitschrift Apollo, Jahresgang 1797, im Monat August: *Historische Bemerkungen über die ehemaligen festen Schlösser und Burgen in Böhmen, bis zum dreyßigjährigen Kriege*¹⁰.

Nichtminder waren die Herzoglichen [Mayerern?] wie [Liben?] etc. von Holz erbaut; wobei das schöne Vieh, das damals den vorzüglichen Reichthum ausmachte, gelebt wird. Wie dann Mnata¹¹ der dritter Herzog von seinem Schwiegervater zum Beilager noch mit Herden von Horn=und Schafsviehe beschenkt wurde. Die Städte waren gleichfalls anfänglich nur von Holz erbaut, doch wurden in diesen Zeitraum unter den heidnischen Herzogen auch Häuser von Stein in Prag aufgeführt, und die Stadt an beiden Ufern der Moldau erweitert, die Mnata mit einer hölzernen Brücke über den Strom vereinigte, auch sie mit Mauern und Gräben umgeben ließ. Die heidnischen Tschechen verstunden, nebst dem Baue mit Holz, Kalk und Ziegeln zu brennen, Steine zu bearbeiten, hatten Kelker und daher vermuthlich auch schon Gewölbungen «.....» und wird wohl alles «.....» [...] «findet man der» Kunstcharakter ihrer Gebäude «angemerkt» gesagt sein. Denn ihre Gartenkunst bestand wohl nur

¹⁰ Jan Quirin Jahn, Historische Bemerkungen über die ehemaligen festen Schlösser und Burgen in Böhmen, bis zum dreissigjährigen Kriege, Praha – Lipsko, *Apollo* 1797, s. 327 – 349.

¹¹ Mnata – jeden ze sedmi legendárních knížat. Tato legendární knížata jsou vyobrazena v rotundě sv. Kateřiny ve Znojmě. K jejich vyobrazení viz Anežka Merhautová, *Moravští Přemyslovci ve Znojenské rotundě*, 2000.

in Gärten von Früchten? Wie dann Pržemysl als Grundherr zu Staditz die erste Haselnuß, die heute bey «nach» uns die Königsnuß, gennant wird, anbaute; und wovon noch zum Andenken bey der Krönung Ferdinand III.ten nach Balbins Epittomae p. 79 ein Maas [.....]. Zwar werden bey Hajek als besondere Baue, wobe zugleich einige mechanische Künstler jener Zeiten benennet werden, ausführt, und damit der geneugte Leser die angeführten Stellen desto süglicher nachschlagen kann, wird hier seine Chronologie, wenn sie auch nicht immer die richtigste so gar sechste Herzog Wnyslav von ihm übrigens worden ist befolgt. 781 baute Holack¹² unter der Stadt Saatz die erste Wassermühle, die das Muster aller übrigen im Lande wurde, bevor unterhielten sie nur Windmühlen an den Bergen. 764 Pachta und Libohost¹³ auserlesene guter Mauern erbaute das Schloß Postelberg. Auf das Jahr 776 erwähnt er eines kunstlichen Mauermeisters bei Baue des Schlosse Nischbork, ohne seinem Mauern anzusetzen, der sehr wohl Kalk brennen und Steine bearbeiten konnte, oder enach heutige [.....] Zugleich [.....] war. Dann führt er unter dem zweyten Herzog Nezamisl,¹⁴ der den Wishehrad, den ördentlichen Sitze der präger Herzog, statt des vorigen Holzwerkes, mit Mauern aus Steine von Berg Petrzin umgeben ließ, das Thor an, welches von solcher Breite und Höhe war, daß sich im ganzen Lande dergleichen keines fand. 837 unter Herzog Kržesomisl wurde zu Prag zur Überfahrt auf der Moldau ein Schif, das zwei Waagen und 10 [Roß trug?], mit grosser Bewunderung erbaut. Der sechste Herzog Neklan ließ 866 auf dem

¹² Jedná se o tesaře Halaka, který mlýnáři Svachovi postavil na v Žatci na řece ohři první vodní mlýn. <http://porcuvmlýn.cz/mlýn/>.

¹³ Kronika česká Václava Hájka z Libočan „*A to všecko poručil Pachtovi, zedníku výbornýmu. I přišli sů k řece, již jméno bylo Ohře a při té našli sů jedno přivrší; tu Libohost a Pachta dům krásný i pevný postavili, čeledi i dobytky jej osadili a to času podzimního oznámili Krotbojovi, pánu svému.*“
http://archive.org/stream/kronikaeskpodl01hjuoft/kronikaeskpodl01hjuoft_djvu.txt, vyhledáno 3.1.2013.

¹⁴ Nezamysl byl mýtickým pokračovatelem, zřejmě synem Přemysla Oráče a kněžny Libuše, prvním ze sedmi legendárních českých knížat mezi Přemyslem Oráčem a prvním historicky doloženým knížetem Bořivojem.

Wishehrad einen grossen, starken und breiten Thurn, worinnen die Bildnüsse der Herzoge seiner Vorgägenger, von Pržemisl an, malen ließ, und der Thurn wurde nach ihm Neklanka genent.¹⁵ Auser dieser Stelle kommt in Heidenthume nicht von Malerei vor, und damit wollen wir diese zwe Kunste, <für eine Übersicht in der Baukunst vielleicht so schon zu weitläufig>, verlassen, und werden aus uns zur Bildhauerei.

Die kleinen in Erzt gegossenen Hausgötzen, die noch hie un da im Lande ausgegraben werden, zeichen allerdings, daß unsere heidnische Vorfahret die Bildhauerey und Gießkunst, wenn auch noch in einem rohen Zustande, besassen, <weil sie noch keine edle Muster vor sich hatten, und wo vonVolke/ hätten sie diese in dem mittlern Zeitalter, wo allgemeine [.....] in dem Künsten und Wissenschaften schwer auf Evropa lag, [.....?] sollen?> Auch Eingeschrenkt auf sich selbst, hatten sie noch zu wenig Umgang mit anderen Völkern [.....] fehlte es ihnen an edlen Mustern, <und> die sie auch <bey> anderwärts <Völkern> im damaligen mittlern Zeitalter, wo allgemeine Einsternuß im der Künsten und Wissenschaften schwer auf Evropa lag, nicht gefunden hätten. Vielleicht waren <auch> selbst die Bildnüsse in dem Thurn Neklans Werke dieser rohne und [.....] Kunst, welche immer bei allen Völkern älter als die Malere war, nur daß sie zugleich mit Farben, das heute Staphieren genent wird, bemalt waren. Das nemliche Bemalen findet sich noch den *Reisebeschreibungen* auch bei den unseren entdeckten Wilden, und nach Winkelmann¹⁶ hatte <selbst> sogar bei den Griechen die Kunst diesen Gang. Doch dieser Muhtmasung sei dahingestellt. Von den¹⁷ Hausgötzen läßt sich noch so viel sagen: daß diejenigen, die im sarmatischen Kostume oder Kleidertracht

¹⁵ Vyobrazení bájných knížat jako první zaznamenal ve své *Kronice české* Václav Hájek z Libočan, poté i Jan Beckovský v *Poselkyni starých příběhů českých*, opravil zde některé Hájkovy nepřesnosti. O oblibě vyobrazení panovnických cyklů viz Eva Petrová, *Vývojové tendence historické malby v počátcích obrození*. In: Umění VII, 1959, s. 366 – 402.

¹⁶ Johann Joachim Winkelmann, *Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst*, 1775.

¹⁷ V levém horním rohu poznámka 3.tio

vorgestellt sind, wohl keinem anderen Völke als den Tschechen gehörr. Allein die römischen und griechischen Gottheiten können wohl auch den Markomannen eigen sein, und andere unkämentliche wohl gar von den Bojern abstammen; wiewohl die griechischen Gottheiten, wegen den ehemaligen Nachbarschaft, zugleich den Slaven nach Stransky Cap VI.¹⁸ bekannt waren. Ihr Umriß ist meist [.....], in den Stellungen [...], wiewohl sie gehörig zu beurtheilen, einzelne Stücke nicht dazu hinlänglich sind.

Von grössen Stücken führt Hajek an, daß Pržemisl den Götzen Zeln aus Gold gegossener hatte, und aus [euder?] Gold sein Sohn Nezamisl die Göttin Klimba. Unter Wogen kommt die Kisala¹⁹ vor, und die noch heidnische Ludmilla²⁰ hatte ein Götzenbild Krozina von Gold über lebens grösse gegossner, welches sie in ein verborgenes Ort stellte, und täglich da ihre Verehrung den Bilde erzeugte. Wenn hiez zu Hajeks Qvellen zu verläßig waren; so gab es unter den heidnischen Tschechen schon Bildhauer und [Erzgüsser?] ins Grosse, wenn auch ihr Kunstcharakter nicht gegeben kann werden. Mit Annehmung des Christenthums wurde alles, was aus dem Heidenthume herkam, verabscheut und vernichtet; daher sind selbst die kleinen Hausgötter jetzt nicht so häufig und überhaupt die Geschichte im Heidenthume, so weil ihf dadurch nöthigen Beloge [.....], so ungeweis. Sonst aber hatten die Tschechen mehr Göttinnen als Götter. Stransky Cap. VI.²¹

«Nachdem <.....> aus dem Kostume erwähet werden, und daraus sich Mauches an den aufzufindenden kleinen Statuen, Münzen etc. wie auch was für mechanische Künstler die [.....] unter sich hatten, bestimmen läßt [... ..] Ort, es mitzunehmen zu sein. wird es schwer nach [..... gegeben?] Vor allen verdient die metallene kleine Statue, die Herrn Dobrowsky²² besitzt, hier

¹⁸ Pavel Stránský, *Respublica bojema*, 1634.

¹⁹ Bohyně Kisala.

²⁰ Svatá Ludmila 860–915, babička sv. Václava.

²¹ Viz pozn. 18.

²² Josef Dobrovský, *Über die Begräbnissart des alten Slaven und der Böhmen insbesondere*, 1786.

aufgenommen zu werden; besonders dasie eher eine berühmte Person der Slaven ihrer Gottheiten vorzustellen scheint. Die sarmatische Tracht war anpassend, lange [.....], [geschnurte?] half Stiefeln, des [...] kurz mit einem Kurt um den Leibe und eine phrygische Mütze auf dem Kopf. [.....] diese Tracht zu versehen.

Obschon noch über dieß die Herzogen bey ihrer Thronbestigung auf dem Stuhl ihrer Vorfahrer, der mit Gold beschlagen war, gesetzt, und mit ihren langen Kleinde oder herzogliche Mantel, Mütze und Staab, worauf in der folge der [...] entstand, geschmüt wurden. Dobner²³ hat in den Annales Hajeci die ersten Herzoge nach alten mit Farben ausphattirte Zeichnungen in Kupfer geschtochene gegeben. Nach Hajek waren die Wassen der heidnischen Tschechen Bogen und Phile, Schilde, theils Degen, theils Flegeln und Morgenstern, theils Schildern und der Hammer oder die [Streittaxt?]. Ihr Kreigskleid oder Panzer war mit Harz überstrichen, wiewohl die Vornehmern schon Panzerhende aus Dratt geflochtene gehabt können haben. Aus den Festungen wehrten sie sich mit [Pfulen?], Holz, Steinen und Feuer. Die Helm, die Lanze und den [.....?] hat Hajek übergangen; hingegen der Morgenstern vielleicht zu [fruch?] angesetzt. Die Frauenzimmer trugen lange Kleide bis an die Erde. Die verschiedene Nadeln und andern Sachen zum Putze sind schon bey den Todtnetöpfne in deren Aphe sie oft gefunden werden, aber angeführt worden. Hieraus sind die verschiedene Handewerke, die sie unter sich hatten, zugleich zu ersehen. Der Schilde wegen hatten sie auch schon Schilderne unter sich; welche vermuthlich auch die <Panzer> mit Harz überzogene Panzer verfertigten, und also ie Harzen, um sie [zustreigen?], schon aufzulösen wußten, heute eine Eigenschaft des [...] und Stafirmalers. Der letzte heidnische Gewerksmann, den Hajek nammentlich anführt, ist Bleha, Schmied des Herzog Nezamisl, der verschiedene Werkzeuge aus Eisen für dem Herzog verfertigte.

²³ Viz pozn. č. 6.

Ferner werden in Böhmen Aschenkrüge oder Todtentöpfe, Thränenflasche, Schlüßchen von gebrannter Erde ausgegraben, besonders wurden in unsern Tagen in Königgrätzer Kreise beim Baue der dortigen Festungen, wo der Sitz der ehemaligen Hermandurer gewesen sein soll, häufig und viele gefunden. Da die Hermandurer, Nariszeretc. mit den Markomannen ein Volk ausmachten, wozu noch die Bekanntschaft mit den Römern kommt; können die Aschenkrüge wohl eher den Markomannen als Tschechen gehörr. Dem von diesen letztern ohne es für die ganze Völkerschaft zu behaupten, ist es wenigstens von den Prägern bekannt: daß sie ihre Herzoge in eigenem Begräbnüssen beisetzen, und das Volk noch weit ins Christenthums hinein unter den beiden Bržetislaven nach Hajek²⁴ und Pontani Bohemia Pia²⁵ [genüs?] ihres ehemaligen heidnischen Gebrauchs, ihre Todte in Feldern und Wäldern zu begraben gewohnt waren. Sonst ist aus den Aschenkrügen und Thräümtöpschen zu ersehen, daß die heidnischen Vorfahrer in Böhmen die Scheibe schon kannten aus Mutterwitz, nicht ohne Geschmack, einfach abwechselnde Form mit einigen aufgelegten Theils eingekratzten Verzierungen diesen Geschirne zu geben wußten, «nur die» allein obschon sie [geglätt?] sind, finden sich doch keine Malereien, wie an den Hetrurischen Gefäßen daran«uf». Jedoch «finden sich» in «Felden unter» die Asche theils goldene, theils kupferne, messingene, stählene Nadeln, Spangen, Armenbänder, Ringe, Schnallen, verschiedene Drattenwerke etc. Mehrere dieser Putzsachen und Geschiere hat Herr *Pubitschka* in seiner *Chronol. Gesch. Böh. 3.ter*²⁶ Theil nach dem Maasstab in einem netten «saubern» Kupferstiche geliefert. Ein Armenband (arnilla) 4 Loth an [Fenum?] Gold schwer, befand sich auch.

Bei den Goldklumpen, deren zu Podmokl 1771 einige tausend Stücke in einem kupfernen Kessel entdeckt wurden. Sie waren in ältern Zeiten schon unter

²⁴ Václav Hájek z Libočan, *Kronika česká*, 1541.

²⁵ Jiří Barthold Pontanus z Breitenberka, *1550 Most, †20. února 1614, humanistický básník a prozaik, v 90. 16. století letech vydal sbírku o životě svatých *Bohemia Pia*.

²⁶ František Pubička, *Chronologické dějiny Čech* (do 1618).

der Benennung der Regenbogen Schüßelchen un und auser Böhmen bekannt, und da sie aus feintem Gold, bei verschiedener Grösse, Schrott und Korn halten, werden sie allgemeine für ehemalige Münzen anerkannt. Doch welchen Volke, das Böhmen bewohnt, und wo sie so häufig gefunden werden, sie eigentlich zugehörn?

Ist noch ein Streitte. Der verstorbene von Biennenberg²⁷ eignete sie in einer besondern Abhandlung den Markomannen zu, und zwar weil er runnische Schriefft darauf entdeckt hatte. Diese Meinung wird zwar dadurch noch wahrscheinlicher: weil die Handhaben der kupfernen Kessel, worinnen sich diese Goldklumpen befanden, in Schlangen=oder Otterköpfen <sich> [.....?], welche Verzierung oder Sinnbild, wovon das eine oder das andere zu bestimmen hier eben nicht Entzweck ist, auffallend bei den runischen Denkmäalen verkommen, wenn nur die wenigen [.....?] *Ritterplatz*, 2ten Theil betracht werden.

Doch kännten diese Münzen auch den Bojen, wenn diese sich schon der runischen Schriefft bedienten, gehören; besonders da die Regenbogenschüßelchen nach Adaukt Voigt²⁸ auch in Bayern gefunden werden. Nach einigen Schriefftstellern sollen sich die Tschechen noch der Runen bedient haben; oder diese Münzen [.....?] wohl gar über alle Geschichte Böhmens hinaus. Kunstliches findet sich freilich nichts daran; zu dem scheinen sie durch den Gruß erzeugt zu sein, worauf der einseitige Stempel geschlagen wurde. Jedoch wollte ein jeder bei den häufigern, Podmoklern <Münzen> Goldklumpen efine andere Figur oder Bild daraufsehen, so unbestimmt und ungleich waren die wenigen krummern=als die häufigern [gradlinigten?] Züge auf den verschiedenen Stücke. In dessen besaß der seeliger Bischof von Leutmeritz, Graf Emanuel Waldstein,²⁹ ein Stück davon, mit einem deutlichen und

²⁷Viz pozn. č. 3.

²⁸ Mikuláš Adaukt Voigt, *Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Münzen nach chronologischer Ordnung* (Praha, 1771–1787, IV díly).

²⁹ Viz pozn. č. 4.

Flacherhobenen Menschkopfe, welches aber auch in der Menge des gefundenen Schatzes, wie selber sagte: das einige Stück war, und das ihm der seeliger Fürst Egond von Fürstenberg³⁰, besitzer des entdeckten Schatzes, wegen der Seltenheit verehrt hatte. Das mehrere hierüber befindet sich im *Schreiben an einem Freunde etc.* von Adaukt Voigt. 800 Prag 1771;³¹ wie auch in dessen *Beschreibung böhmischer Münzen*. 4to. in 1ter Band. IV et V [.....?] und in der oben angeführten *Abhandlung* der Ritter von Binnenberg, die Herr Profesor Stanislaus Wydera, in 800 zu Prag 1771 herausgab.

Nachdem die Regenbogen schüßlichen in Böhmen älter als die Tschechen zu sein scheinen, und doch aus der Geschichte unserer heidnischen Vorfahrer bei Hajek, Balbin uund andere zu ersehen ist, daß sie schon Gold=und Silberberwerke hatten, und sogar Goldwöscherein unterhielten, von welchen letztern die Städte Pisek und Schüttenhoffen ihre Entstehung herleiten, auch be grosser [Teuerung?], um den Ackerbaue mehrere arbeitende Hände zu geben, unter den heidnischen Herzogen der Bergbau und die Goldwäscherein einigmal eingestellt wurde; so fehlte es ihnen an den edlern Metallen nicht, um auch Gold=und Silbermünzen prägen zu lassen, wie dann dieses nicht nur die erst angeführten Geschichtschreiber, sondern auch Stransky, Cap. 18³² und andere mehrere sagen. Zwar liefern Gelasius Dobner in seinen *Annales Hajeci Pars II*,³³ p. 127 wie auch Adaukt Voigt in der *Beschreibung Böhmischen Münzen* 1te Band verschiedene in Kupfer gestochener; allein dieß alles ist sehr ungewies, ob diese Münzen unsern heidnischen Vorfahrern wirklich gehören, wie auch letztere beide Schrieffsteller sie nur als Muhtmasungen anderer, für sich aber zweifelhaft ansetzen. Die Prakteaten oder Hohlmünzen, die den heidnischen Herzogen wollen zugeschrieben werden, sind noch zweifelhafter, weil es noch

³⁰ Viz pozn. 5.

³¹ Mikuláš Adaukt Voigt, *Schreiben an einen Freund von den bey Podmokl einen in der Hochfürstl, Praha, 1771.*

³² Viz pozn. 18.

³³ Viz pozn. 6.

nicht ausgemacht ist: ob vor den zehnten Jahrhundert schon Hohlmünzen geprägt wurden. Das einzige, was diese Münzen vor sich haben, ist, daß dergleichen in Böhmen gefundenen werden, woher die Vermutung entsteht, daß es böhmische Münzen sein können. Hätten sie aber Aufschrieften, so war aller Zweifel gehoben; allein selbst unter den christlichen Herzogen in Böhmen ist bis an Boleslav Ite noch keine Münze mit dem Namen des Prägfürstens vorgezeigt worden. Sonst aber zeigt der geringe Grad von Kunst, daß diese zweifelhaften Münzen von einem rohen und in den schönen Künsten ungebildeten Volke herkommen ferner läßt sich.

«Nach dem» Aus dem Kostume oder übliche «sich Manches» vieles na den aufzufindenden kleinen Statuen, Münzen etc. wie auch was für mechanische Künstler die Tschechen unter sich hatten daraus bestimmen «läßt; wird es hier nach einige Schriftstellern gegeben» wird. Vor allen aber verdient die metallne kleine nämliche Statue, die Herr Dobrowsky besitzt; «hier» aufgenommen zu werden; besonders da sie eher eine berühmte Person der Slaven als nur ihrer Gottheiten vorzustellen scheint: anpassend in sarmatischer Tracht, langen Beinkleidern, geschnürten spitzigen halbstiefeln von unten gekleidet, ein unpassendes Leibstück oder Wam[m]s?, das ein breiter Gurt um die Lenden von den Beinkleidern unterscheidet, das [Wamms?] hat am halbe eine [.....?] Schnitt, die weiten [Ärmeln?] daran gehen nur bis über den Ellbogen und endigen sich da noch breiter und unten zugespitzt. Aus diesen kommen andere hervor, die den vorder Arm an«passenden» [.....] kleiden, «ein kurzes [Wamms?] mit einem Kurt nun den Leibe gekleidet, und» das haupt ist mit einer <.....> Mütze die breit aufgestülpt, aus welcher in drey Spitzen die Mütze endet, rückwärts sich bedeckt. Ungefähr in solcher Kleidung wurden die ersten heidnischen Herzoge, bei ihrer Thronbestimmung auf dem Stuhl ihrer Vorfahrer, der mit Gold beschlagen war, gesetzt, mit dem langen Kleide oder herzoglichen Mantel, Mütze und Staab, woraus in der Folge der [Szepter?] entstand,

geschmuckt. Dobner hat in den Annales Hajeci³⁴ die ersten Herozoge nach alten mit Farben [.....] in Kupfer gestochene gegeben; wie wohl die gotthische Künstler daran [.....] Kleidung zeigte. Nach Hajek waren die Waffen der heidnischen Tschechen Bogen und Pfeile, Schwerder³⁵ und Schilde, theils kurze Degen, theils Flegeln und Morgenstern, theils Schieden und Hammer oder die Streitt etc. Ihr Kriegskleid oder Panzer war mit Herz überstrichen, wiewohl die Vornehmern schon Panzerhemde aus Dratt geflochtene, weil dergleichen Drattwerk in den Aschenkrügen gefunden wird, gehabt können haben. Aus dem Festungen vertheidigten sie sich mit Pfelden, Holz, Stein und Feuer. Den Helm, die Lanze und den Wurfspieß hat Hajek übergangen; hingegen den Morgenstern vielleicht zu früh angesetzt. Die Frauenzimmer trugen lange Kleider bis an die Erde. Die verschiedene Nadeln und anderen Sachen zum Putze sind schon bei den Todtentöpfen, in deren Asche sie oft gefunden werden, angeführt worden. Hieraus sind die verschiedene Handwerke, die die Tschechen unter sich hatten, zugleich zu ersehen. Der Schildewegen hatten sich auch schon Schilderer «unter sich», welche vermuthlich «auch» die mit Harz überzogener Panzer die sie wie in der [.....] sprache Prossicamio nannten, verfertigten und also die Harze, um sie aufstrichen zu können, schon aufzulösen wissen mußten: heute eine Eigenschaft des Lakirs und Staffirmalers, die diese Auflösungen [fürnis?] nennen, und womit nach beigemischte Farbe ganz wohl auf den eigenen Tafel des Nezamisls geschrieben oder die Schriefft darauf gemalt konnte werden. Wie dann nach Daniel Adam Weleslavina Wörterbuch³⁶ «bei den Tschechen» das [.....] Wort Psati die Bedeutungen hat: Scribere, Exacare, Literas psingere, Signare. Hier wird doch Hajek nicht beschuldigt wollen werden, daß er die mit Harz überstrichene

³⁴ Viz pozn. 6.

³⁵ Správně Schwert – meč.

³⁶ Může se jednat v podstatě o tyto slovníky: *Silva quadrilinguis* z roku 1598, *Dictionarium latinum* nebo *Slovník latinsko-česko-německý*.

Panzer erdichtet, und die Schriefft auf *Nezamisls* Tafeln desto wahrscheinlicher zu machen. Obschon sie auch eingeschnitten hätte sein können.

Der letzte heidnische Gewerksmann, dern Hajek nammentlich anführt, ist Blaha, Schmied des Herzogs Nezamisls, der verschieden Werkzeuge für den Herzog verfertigte. Wenn Hajek in Heidenthume der Tschechen nur Handwerkmäßige Künstler und eben so mechanische Kunstwerke anführt, überschreitet er die historische Wahrscheinlichkeit, um dem sie das Edle und Schöne noch nicht kannten, damit gar nicht, und seine Qwellen worauf er dieß schöpfte, können daher sehr zuverlässig gewesen sen. Hingegen die [.....], die ihm gefolgt sind, bedienen sich solche Ausdrücke, die den Kunstwerken ihrer Zeit angewesen <sind>, wodurch Hajeks Nachrichten nicht nur verunstaltet, sondern zugleich unwahrscheinlich werden. So druckt sich *Hammerschmied* in *Prodromus Glorïae Pragensis* s. 362³⁷ aus wenn er von den <Gemalten> Bildnüssen in Thurn *Neklans* sagt: daß sie mit einem Kunstreichen Pinsel gemal waren (*artificioso penicillo*) das freilich von den Zeiten *Neklans* <nicht ange..... ist> sich nicht erwarren läßt.

Nachdem übrigens das meiste in den Künsten aus dem Heidenthume der Tschechen so unbestimmt und zweifelhaft ist, weil wenig oder gar keine Denkmäler von ihnen auf uns gekommen sind, und wovon schon andere vor unser zur hauptsächliche Ursache angeben: daß mit Annahme des Christenthums, um den Volkde das Andenken und die Gebräuche ihres ehemaligen Aberglaubens zu benehmen, aus frommen [.....] solche vernichtet wurden; so ist sich eben nicht zu verwunden, wenn jetzt nur wenige hie und da be Liebhabern der vaterlandischen Geschichte vorgefunden werden, welche freilich nicht hinreichen, daß sich eines durch das andere erkläre. <Die vaterländischen Geschichtschreiber werden daher sich nich lange mit Muhtmasunge [.....] müssen>. Zudem sind dieß nur Privatsammlungen, in die

³⁷ Florian Hammerschmied, *Prodromus gloriæ Pragenae*, 1723.

1tes: aus Ursachen die weiter unterfolgen, nur selten ein oder das andere Stück, und das noch meistens aus Judenshänden dahie gelangt. 2tes: wird eine solche Privatsammlung nach dem Todte des Besitzers immer weiter zerstreut.

Hieraus erfolgt eine zweite noch ‹bestehende› hauptsächliche Ursache; so lang nicht der Staat oder bestehende Gesselschaften dergleichen Sammlungen anlegen, läßt sich nichts bestimmteres für die ältere Geschichte Böhmens erwarten, und hiezu kam nur der Staat allein es wörken, wenn er das bisher bestehende Gesetz aufhört: daß ein jededr gefundene Schatz in drey Theile getheilt soll werden, wovon ein Theil dem Staate, der zweite den Grundherrn und der dritte dem Erfindner gehört. Der Staat, der auf solche Glücksfälle nie rechnen kann, sieht nach Umstände ohnedem meist seinen Antheil zu Gunsten der Erfinders oder des Grundherrns nach, wei es bey dem [nanhaften?] Schatze zu Podmokl zu Gunsten des Grundherrns, des seeliger Fürsten Egon von Fürstenberg³⁸ damaligen Obristbürgergrafen des Königreichs, geschah; und von dem doch nach der Grösse des Kessels, wie aus dem oben angeführten *Brief* und der *Abhandlung* bei den Goldklumpen zu Podmokl zu ersehen, beynahe der vierte Theil schon durch Judenshände verzogen war, ehe die Anzeige des Schatzes an das dortige Wirtschaftsamt gelangte.

Dergleichen Verheimlichungen und Unterschleife würde der Staat für die [.....] [vorbreugen?], wenn er [.....] jeden entdeckten Schatz: für Eigenthum des Erfinders erklärte. A: hörte dadurch der Auspruch von Mehrern auf dem gefundenen Schatze auf, die , weil sie das Schatz [begeustiget?], dem Erfinder gewöhnlich durch [....] und körperlichen Eid, daß er nichts mehr gefunden, noch sich von dem Schatze etwas vorbehalten habe, zwingen. Daher geschieht es B. eben wegen diesen gerichtlichen Zwang, daß der arglistige Erfinder den Staat und Grundherrn übergeht, seinen Fund, denn ihm das Gluck zuwarf, zu verheimlichen sucht, und sich an gewinsichtige Juden, Gold=und Silberarbeiter

³⁸ Viz pozn. č. 5.

wendet, die, weil es eine Verheimlichung ist, den Schatz zu ihren Vorthail abschätzen, durch den Teigel zu ihren Nutzen umschmelzen; und so, wie Staat und Grundherr [.....] worden, der Erfinder den kleinsten Gewinne davonzieht: wodurch bei seinem Glücke, das ihm die Versehung <.....> beschiedt, eben so wenig aufgeholfen ist, als wenn er sich dem Gerichtszwange unterzogen hätte. C: Ist die Furcht des Gerichtszwang nicht nur bey gefundenen Münzen, sondern selbst bey dem Hausgötzen, Aschenkrügen, Wassen und anderen Sachen aus dem Alterthume; weil gewöhnlich woraus gesetzt wird, daß sich Schätze und Kostbarkeiten dabey befunden haben können: warum der Heider sie liber zusammenbricht, und das wenige Metall davonm, so gut er kann, sich zu Nutzen macht.

Aus diesem ist zu ersehen, daß zu den Staatserträgnüssen die Schätze gar nicht im Anschlag gebracht könne werden; der Grundherr nur bei einem gutmühtigen Erfinder etwas davon erhalte, und in allen Fällen der Entdecker des Schatzes den angefochtnesten geringern Theil. Wär aber der Erfinder zugleich Eigenthümer seines Funds, könnte er die gefundenen Dinge frei und [.....] nach ihrem Wehrte feilbieten; so ziehete er allein den ganzen Nutzen davon, wodurch Manches Familie durch einem solchen Glücksfall, den das Schicksaal und die Vorsehung ihr zuwendete, aufgeholfen und im guten Stand gesetzt würde. Die Sammlungen, da nichts mehr zu verheimlich <nöthig wäre> [obwaltete?], wurden nach und nach durch die noch überbliebene Alterthümer berichtet, wodurch die Geschichte Böhmens immer mehr und mehr beleuchtet, einst das Publikum den Nutzen davon ziehete. Aus dieser zweyten hauptsächlichen Ursache werden so gar nach und nach die Denkmäler und Belege der Geschichte der Tschechen im Christenthume vernichtet und damit für immer verlöscht. Sind diese Bemerkungen über die Vergantungen der bisher gefundenen Schätze für eine Uebersicht zu weitläufig ausgefallen: so ist dieß nur der Liebe zur Kunst und der vaterländischen Geschichte zu zuschreiben,

wozu ‹..... gelehrten› einsichtsvoller Männer noch wichtigen Gründe zu geben wissen werden.

II.ter Hauptabschnitt

Von Annahme des Christenthums bis zum Aussterben des regierenden, mämlichen Přemisl-Stamms.

2.3. Auszug¹ der bisher in Böhmen bekannten Künstlern

*Thomas von Mutina.*² Gehört dieser Maler nicht ins zwölfte, so lebte er noch aller Wahrscheinlichkeit im 13ten[!] Jahrhundert, wovon die gründ-
«Gründe»liche Muhtmassungen in die Geschichte der Kunst gehören. So wird man sich bei diesem

Auszug, um nicht weit«.....»läufig zu werden «sein», auch der Charakter der Kunst als der Künstler in Böhmen aller Zeiten enthalten.

*Theodoricus (Dittrich)*³ «lebte» Stand «als Oberältester» der Maler Confraternität⁴ nachdem «als» solche 1348 in Prag errichtet wurde, als Oberältester vor.⁵ Vermuthlich ist es der nemliche Dittrich der die Gemälde in der Kreutzkirche des Schlosses Karlstein, zum besondern Wohlgefallen Karl des IV. verfertigte. Diese beide Künstler entdeckte zuerst der Seeliger Professor *Ehemant*, in dessen hinterlassenen Manuscript des Schlosses Karlstein man das mehrere finden kann.

*Nikolaus Wurmser,*⁶ «Arbeite» von Strasburg. Arbeitete gleichfalls zur nemlicher Zeit auf dem Schloße Karlstein, und wurde von Karl auch besonders geschätzt und belohnt.

¹ Text je v originále psán po pravé straně papíru, jako koncept. Levá strana sloužila k opravám a případným doplňkům.

² Tomáš z Modeny, srv. OSN XVII, s. 429.

³ Malíř doby Karla IV. O mistru Teodorikovi viz Vlasta Dvořáková, Karlštejn a dvorské malířství doby Karla IV., in: *Dějiny českého výtvarného umění* 1/1, Rudolf Chadraba – Josef Krása (red.), Praha 1984, s. 311–342.

⁴ K historii a organizaci malířského cechu blíže Tomáš Sekyrka (ed.), *Umění a mistrovství. Pražská malířská bratrstva 1348 – 1783*, Praha 1997. – Michal Šroněk, *Pražští malíři 1600 – 1656*, Praha 1997. – Hana Pátková, *Cechovní kniha pražských malířů (1348–1527)*, Praha 1996.

⁵ Jedná se skutečně o jednu osobu.

⁶ Dvorní malíř Karla IV. Jan Bohumír Dlabač, *Allgemeines historisches Künstler – Lexikon*, III 1815, s. 422 – 423.

Wie dann im Diplomatarium Glaffei,⁷ ihn betreffend, von Jahr 1359 et 60 zwei Documenten zu finden sind.

Diese drei Maler sind vorzüglich deswegen merkwürdig, weil sie schon in Oehlfarben gemalt haben. Das Jahr 1410. wird gewöhnlich angenommen, in welchem Johann van Eyk gebürtig vom Maseyk⁸ die Oehlmalerei in den Niederlanden erfunden haben soll. Aber die karlsteinischen Gemälde und die präger Domkirche etc. <aber> beweisen, daß schon Hundert, wo nicht 200 Jahre bevor die Oehlmalerei in Böhmen ausgeübt wurde.⁹ Auf das Jahr 1365 findet sich im Maler Protocoll noch vorgemerakter *Kunz königlicher Maler*.¹⁰ Freilich könnte man nach dem Maler Protokoll die <.....> Reihe der Maler, Bildhauer, Glaser und Sticker, <welche> beide letztere wurden wegen ihrer damaligen <kunst> Stickereyen in Figuren und Einbrennung der Glässer <welche Kunst verloren gegangen> mit Recht unter die Künstler gezählt <wurde>, hier, vom Jahre 1348 anzufangen, ordentlich ansetzen. Da man aber bisher keine Werke kennt, die zu diesem Namen gehören, oder alte Werke kennt, wozu man keine Namen hat, weis, würde es immer nur ein trockenes Namensverzeichniss bleiben. Nur so viel will man noch anmerken, daß die Stickerei und das Glasseinbrennen, wo man vermittels bunden Farben Geschichte, Figuren und andere Verzierungen in Glass und Scheiben durchs Feuer einbrannte, und welche letztere Kunst verloren ging, damals noch größten theils in Clöstern getrieben wurden.

In die Zeiten Karl des IV. gehören noch die zwei *Martin* und *Georg von Klussenburg*.¹¹ Bildhauer und Giesser im harten Metall, von welchen die Statue <des> heiligen Georgius 3 Ellen 16 Zoll hoch auf dem Burgplatz in präger

⁷ Adam Friedrich von Glafey, *14. 7. 1692, † 14. 7. 1753. Německý archivář a historik práva.

⁸ Jan van Eyck, narozen v Maaseycku u Maastrichtu.

⁹ Citovat díla o olejomalbě.

¹⁰ Kunz, viz Hana Pátková (ed.), *Cechovní kniha pražských malířů (1348–1527)*, Praha 1996, s. 32.

¹¹ Bratři Martin a Jiří z Kluže. R. 1373 ulili bronzovou sochu jezdeckou sochu sv. Jiří bojujícího s drakem. Thieme–Becker XXIV, s. 160.

Schlosse herrirt. vide Epitomae, Folio 379, Miscellanea Liber III. Folio 126 Balbin. Hajek nach Hammerschmied 1373. gegossen. Dann kommen noch im Maler Protocoll auf das Jahr 1365 vor, *Petrus* und *Wenzel*,¹² beide Bildhauer. Ferner wurde die Baukunst wie die Malerei <wurde> noch damals stark in Clöstern und von der Geistlichkeit selbst bei unseren Nachbarn getrieben; vielleicht <selbst die Stickerei und das Einbrennen der Figuren und historischen Vorstellungen als Wappen mit bunten Farben in die Gläser, welche letztere Kunst verloren gegangen, wurde vielleicht, sage ich, grötentheils in den Clöstern ausgeübt. Dies beweist auch Böhmen, daher kommt, daß wir die>. Ein Beweis in Böhmen davon sind die beiden Domherren *Niklas Golubek*¹³ und *Benesch Krabicze von Weitmühle*¹⁴ in der Engelskirche bei Sankt Veit, wie Balbin, Liber III., Miscellane. folio 121 sagt – inter quas est *Benessii de Weitmil viri nobilissimi Canonici Pragensis imago* (interquos plusquam media sui parte ex pariete prominentes) qui *fabrice* huic Caroli IV. temporibus praefuit, ut ipse in historia sua narravit/ <als> die den Bau der Metropolitan Kirche in Prag verwalteten <führte, angesetzte finden> wie wohl der eigentliche Baumeister davon

Mathias von Arras aus Frankreich,¹⁵ der den Bau von Jahr 1334, bis 1352 führte zu sein scheint. Als Baumeister setzte nach ihm der Bau fort:

Peter von Gemund.¹⁶ *Wie die Aufschrieften in und außer der Domkirche beweisen; dann Balbin*¹⁷ *und sehe die böhmischmährische Gelehrte und*

¹² Petr a Václav – sochař Václav, viz Dlabač, *Allgemeines* III, 257. Toman II, 1950, s. 631.

¹³ Mikuláš Holoubek, stavitelský správce na stavbě chrámu sv. Víta, † 1355.

¹⁴ Beneš Krabice z Weitmühle. Kronikář doby Karla IV. Od roku 1355 řídil stavbu chrámu sv. Víta v Praze.

¹⁵ Matyáš z Arrasu (Mathias natus de Arraas, Mathias de Arras) *kol. r. 1290, † 1352. Mezi lety byl vedoucím hutě Svatovítské katedrály na Pražském hradě. Více viz Pavel Vlček (dále jen Vlček), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 412–413.

¹⁶ Petr Parlér (Petrus, Petrus Heinrichi, Petir de Často, Pessek, Petrus de Gemunden, Petrus de Gmynda, Petrus de Castro Pragensis), stavitel, kameník, kamenosochař a řezbář. *1333 ve

Künstler etc.¹⁸ Da das 15. Jahrhundert wegen den Unruhen, und Verwüstungen des Königreich keine [.....?], die nur Töchter des Freitens und Nebenflusses sind, nähren konnte; so finden wir erst unter der Regierung Wladislaw des II. einige angemerkt.

Unter der Regierung Wladislaw des II. that sich *Beness* Bürger von Laun, 20. Septembris Balbin *Miscellanea*, Liber III, fol. 127 et 218,¹⁹ durch Erbauung des Krönungssaales²⁰ und der Burg hervor. Dieser Saal wurde wegen seiner Grösse und künstlich gespannten weiten Gewölbe damals für ein Kunststück in Europa gehalten.²¹ Balbin *Miscellanea* Liber III. Folio 134 et 135. Beness, nachdem er 1502 den 20. September den königlichen Palast zu Prag erbaut hatte, ging nach dem Tode des Königs Wladislaw in seine Vaterstadt zurück, wo er die heute noch stehende Stadtkirche im gotischen Geschmack – Balbín nennt ihm den lombardischen, erbaute und welche heute noch unter eine der ansehnlichsten Kirchen in Böhmen gezählt wird.²² Er starb 29. September 1531 als ein achtzigjähriger Greis und war der erste, der da begraben wurde, wie der Grabstein zeigt. *Miscellanea* Liber III, folio 131. Im Jahre 1500 erbaute *Reysek*²³

Švábském Gmündu, † 13. 7. 1399 v Čechách. Na Pražském hradě vystavěl mezi lety 1370–1387 kapli Všeoh svatých. Více viz Vlček, s. 478–479.

¹⁷ Bohuslav Balbín – *Miscellanea historica regni Bohemiae*, vycházelo od roku 1679.

¹⁸ František Martin Pelzl, *Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten und Künstler* I–IV 1773–1782.

¹⁹ Beneš Rejt (Ried, Benes, Benedict Ryd von Pyesting, Benedict z Piisten, Benedictus, Benedikt Reta z Pístova, Benedix Rued) z Loun, *kol. 1454, † 29. 10. 1534. Byl vedoucím stavitelem Vladislava Jagellonského, Ludvíka a Ferdinanda I. na Pražském hradě. Zde vybudoval tzv. Ludvíkovo křídlo (kancelářskou budovu), Vladislavský sál. Dále působil na Křivoklátě, Švihově, Blatné, Rožmitálu. Více viz Vlček, s. 544–547.

²⁰ Vladislavský sál byl postaven mezi lety 1490–1502.

²¹ K další výzdobě Vladislavského sálu Klára Benešová, *Podobnost čistě náhodná? K italským komponentám v díle Benedikta Rieda*, in: Bekeť Bukovinská a Lubomír Slavíček (ed.) *Pictura verba cupit*. Sborník příspěvků pro Luboše Konečného, Praha 2006, s. 391–400.

²² Kostel sv. Mikuláše v Lounech, jeho stavba probíhala v letech 1517–1538. Kostel byl stavěn hutí Benedikta Rejta.

²³ Matouš Rejsek z Prostějova (Mattheus Raysed de Prostiegow, Matheg Raysek de Prostiegow, Rajsek, Reysek). Kameník, stavitel a sochař v Praze a Kutné Hoře. *před r. 1450, † 1. 7. 1506 Kutná Hora. Provedl výzdobu Pražské brány na SMP, postoforium k. sv. Ducha v Hradci Králové a v Kutné Hoře převzal stavbu kostela sv. Barbory. Více viz Vlček, s. 543.

die ansehnlichen und zierliche Barbara Kirche zu Kuttenberg.²⁴ ‹vide Balbin.› 1505 wurde das erste Fenster in der Barbara Kirche zu Kuttenberg verglast, 1405[sic] nach dem Fest Petri und Pauli starb *Reyseck*,²⁵ ein vortrefflicher Maurermeister und Baumeister der Kirche S. Barbarae. Es entsteht nur ein Zweifel, ob dieser Rejsek eben der nemliche Schulrektor am Tein und Bacalaureus Philosophie ist, der den neuen Thurn (Pulver Thurm) in Prag gebaut hat, oder ein anderer.²⁶ Der Name und die Zeit trefen zusammen, nur hat die Handschrift ausgelassen. Der Krönungssaal ist bei Krönungsfeierlichkeiten einigemale von verschiedene ‹Kupferstechern› Künstler in Kupfer gebracht worden; doch ‹haben› behaupten die Abdrücke des Egidius Sadler²⁷ vor allen den Vorzug.

Anno 1502 den 20. 7ber hat ein Bürger von Laun mit Nahmen Beness diessen künstlichen auf einem einzigen gewelb Ruhenden Saal verfertigt, auf welchen Mayestät Kaisers Rudolphus die Moschkavitische Tirkische und andereangewohnen hat.

‹*Peter Köck von Aelst aus den* Niederlanden.²⁸ Der Maler und Baumeister war, stand in Diensten Ferdinand des I. Starb aber als kaiserlicher Hofmaler zu Antwerpen 1553.

²⁴ Kostel sv. Barbory v Kutné Hoře. Prvním stavitelem se stal Jan Parlér (syn Petra Parlěře), druhým byl Matěj Rejsek, který stavbu vedl v letech 1489–1506.

²⁵ Po 29. červnu.

²⁶ Historický vývoj potvrdil, že se skutečně jedná o stejnou osobu.

²⁷ Aegidius II. (Gillis) Sadeler, * 1570 Antverpy, † 1629 Praha. Malíř a mědirytec, který se roku 1597 usadil v Praze, kde působil na dvoře císaře Rudolfa II. Více viz *Fučíková, Rudolf II. a Praha* (dále jen Fučíková, Rudolf II.), Praha, Milán, Londýn 1997, s. 45–46. Thieme – Becker, XXIX, s. 299 – 302.

²⁸ Pieter I. Coecke (Cock, Kock) z Aelstu, flámský malíř, sochař, architekt a rytec. * 14. 8. 1502, † 6. 12. 1550. Thieme–Becker VII, s. 161. Jahn zde poprvé vyslovil domněnku, že autorem návrhu (modelu) letohrádku je Pieter Coecke, přestože dodnes je stále za prvního stavitele považován Paolo della Stella. Viz *Pavel Preiss, Italští umělci v Praze*, Praha 1986 (dále jen Preiss, Italští), s. 20–30 a *Jan Bažant, Pražský letohrádek a severská renesance* (dále jen Bažant, Pražský), Praha 2006. Spojení mezi Paolo della Stellou a Pieterem Coeckem je

Die sogenante königlichen Sternwarte im kaiserliche Lustgarten soll nach dessen «aber wird anderen» «Reisses erbaut wurde» Rieß erbaut worden. Köck hat hat eigene als des Sebastiani Serlü²⁹ Sch[.....] von der Baukunst ins Niederländischer [.....].

«Sandrart und Füslin etc.»

*Peter Köck*³⁰ von Aelst aus den Niederlanden gebürtig. Maler und Baumeister, stand in Diensten Ferdinand des I. Starb als kaiserlicher Hofmaler zu Antwerpen 1553.

«*Vielleicht* ist die sogenannte königliche Sternwarte³¹ im kaiserliche Lustgarten, nach dessen Rieß erbaut [.....] Ganz in Geschmack des Sebastian Serlü,³² verliessen nun die Böhmen den gotischen Geschmack. Sandrart,³³ Hammerschmied,³⁴ etc. Balbin *Miscellanea Liber III* nennt es das mathematische Haus,³⁵ fol. 127.

Nun kommen wir an die eigentliche Epoche der Künste und Wissenschaften in Böhmen Rudolph der II. Dieser Kenner und Liebhaber der Kunste zog mit ansehnlichen Gehalten die berühmtesten Künstler seiner Zeit an seine Hof nach Prag. Wie dann unter diesem Monarchen und seinem Tronfolger Mathias, mich das Ausdrucks seines Sandrarts zu bedienen: Prag für die Musen

předmětem dalšího bádání, protože letohrádek královny Anny patří mezi zvláštnosti české architektury na sever od Alp.

²⁹ Sebastian Serlio, *6. 9.1475 Bologna, †1554 Fontainebleau. Thieme–Becker XXX, s. 513.

³⁰ Viz pozn. 28.

³¹ Letohrádek královny Anny. Více viz Jarmila Krčálová, *Renesanční architektura v Čechách a na Moravě*, in: *Dějiny českého výtvarného umění II/1*, Praha 1989, s. 6–62.

³² Viz pozn. 29.

³³ Joachim von Sandrart, *Teutsche Academie*, 1675–1680.

³⁴ Hammerschmied, *Prodromus gloriae Pragenae*, 1773.

³⁵ Letohrádek královny Anny, Belvédér. Více viz Bažant, *Pražský*, Praha 2006, Preiss, Italští, s. 28–29. Preiss zde poznamenává, že autor modelu letohrádku je neznámý umělec – Jahn zde naopak uvádí jméno architekta, podle jehož návrhu byl letohrádek stavěn. Za Rudolfa II. byl používán jako astronomická observatoř Tychona de Brahe – proto také „matematický dům. Viz Bažant, Praha 2006, s. 25.

Parnars oder für die hohe Schule <in> der Künste und Wissenschaften in Deutschland gehalten wurde.

*Bartholomäus Spranger.*³⁶ Gebürtig zu Antwerpen 1546. Erster Kamer /und Geschicht/maler Kaiser Rudolph des II. Sehe *Sandrart*,³⁷ *d'Argenville*³⁸ etc.

*Joseph Heinz.*³⁹ Ein Schweitzer und Historienmaler, der deutsche Raphael genannt.

Joh. Caspar Füsslein. etc.⁴⁰

*Johann von Aachen.*⁴¹ Geboren zu Cöln 1556. /ein Schüler des vorigen und/⁴² gleichfalls Historiemaler,⁴³ <wodurch er> dem einen grossen Reichtum erwarb. Starb 1600. *Sandrart etc.*⁴⁴

*Georgiues Hoefnagel.*⁴⁵ Zu Antwerpen 1545 geboren. Ein Thier und Landschaftmaler. Starb zu Prag 1600. *Descamps.*⁴⁶

³⁶ Bartoloměj Spranger, *21. 3. 1546 Antverpy, † srpen 1611 Praha. Od r. 1580 komorní malíř císaře Rudolfa II., r. 1588 povýšen do šlechtického stavu. Více viz Michal Šroněk, *Pražští malíři 1600–1656* (dále jen Šroněk, Pražští), Praha 1997, s. 98–99 a Fučíková, Rudolf II., s. 23.

³⁷ Viz pozn. 33.

³⁸ Antoine Joseph Dezallier d'Argenville, *Abrégé de la vie des plus fameux peintre*, 1745.

³⁹ Josef Heintz, * 1564 Basilej, † 1609 Praha. Komorní malíř císaře Rudolfa II., v letech 1584–91 působil v Itálii, od r. 1591 v Praze na dvoře Rudolfa II. Více viz Šroněk, Pražští, s. 47 a Fučíková, Rudolf II., s. 36–38.

⁴⁰ Johann Caspar Füessli, *Geschichte der besten Künstler in der Schweiz*, Zurich, 1769–1779.

⁴¹ Johann von Achen, * 1551 Kolín nad Rýnem, † 1612 Praha. Thieme–Becker I, 1907, s. 40–42.

⁴² Jahn zde pravděpodobně myslí tu skutečnost, že se Aachen školil v domácím prostředí, jeho konkrétní učitel je však neznámý. Více Fučíková, Rudolf II., s. 70.

⁴³ Maloval především alegorie, témata z mytologie, náboženská témata a další.

⁴⁴ Viz pozn. 37.

⁴⁵ Georg Hoefnagel (Joris Hoefnagel), *1542 Antverpy, † 9. 9. 1600 Vídeň. Thieme–Becker XVII, 1924, s. 193–195. Malíř miniatur všech možných námětů. Více Fučíková, Rudolf II., s. 35–36.

*Roland Savery*⁴⁷ war zu Courtray 1576 gebohrn. Auch ein berühmter Landschaftler seiner Zeit.⁴⁸ Starb zu Utrecht 1639. d'Argenville etc.⁴⁹

Stephan

*Egidius Sadler*⁵⁰ geboren zu Antwerpen 1588. Der erste Kupferstecher seiner Zeit⁵¹ und zu letzt Maler. Starb zu Prag 1629. *Sandrart*⁵²

*Isaac Mayer*⁵³ von Frankfurt am Main gebürtig. Ein Schüler des Savery und E. Sadlers. Seine grosse in Kupfer gestochene Landschaft mit dem heil. Hieronymus nach Savery wird noch heute als ein Meisterstück des Grabstichels geschätzt. *Sandrart etc.*⁵⁴

*Johann du Mont*⁵⁵ berühmter Bildhauer dieser Zeit. Er starb als ein Mohamedaner zu Constantinopol. *Künstler Lexicon*⁵⁶

⁴⁶ Descamps, *La vie de peintres Flamands, Allemands, Hollandais*, 1743.

⁴⁷ Rolant Savery, * 1576 Courtrai, † 1639 Utrecht.

⁴⁸ Vyučil se u svého bratra Jacquese, žáka Hanse Bola. Maloval různé krajiny a vesnické momenty. Více Fučíková, Rudolf, s. 54–56 a 146–156.

⁴⁹ Viz pozn. 38.

⁵⁰ Aegidius Sadeler *1570 Antverpy, † 1629 Praha. Pocházel z rodiny mědirytců a obchodníků uměním. V Praze se usadil roku 1597 Thieme–Becker XXIX, 1935, s. 299–302.

⁵¹ Kreslíř, rytec, byl učitelem Joachima Sandrarta. Více Fučíková, Rudolf II., s. 45–46.

⁵² Viz pozn. 33.

⁵³ Isaac Mayor, jeho učitelem byl Aegidius Sadeler.

⁵⁴ Viz pozn. 33.

⁵⁵ Johann de Monte (Hans Mont), * kol. 1545, † po 1582. Sochař a architekt. The Dictionary of ART, ed. Jane Turner, 21, s. 903. K němu také Eliška Fučíková, *Rudolf II.*, s. 25. V Praze pobýval jen krátkou dobu.

⁵⁶ Johann Caspar Füessli, *Allgemeines Künstler–Lexikon, oder Kurze Nachricht von dem Leben und den Werken des Mahler, Bildhauer, Baumeister, Kupferstecher, Kunstgiesser,...* Celý název viz Teoretická studie, pozn. 26.

*Adrian de Vries*⁵⁷ aus Haag gebürtig. Bildhauer, Wachsposierer und Giesser im Metall. Nach dem Tode Rudolph des II. ging er nach Augspurg, wo er mit zweimal Lebensgrossen Figuren in Erzt zwei Brunnen zierte.⁵⁸ *Sandrart*.⁵⁹

*Caspar Lehmann*⁶⁰ Edelsteiner und Glassschneider. Lebte noch 1609. *Sandrart*⁶¹

*Zacharias Belzer*⁶² Arbeitete mit vorigem um das Jahr 1590 zu Prag. *Idem*.

*Georg Schwanhart*⁶³ geboren zu Nürnberg 1601. Ein Schüler des Lehmanns der berühmte Glassschneider seiner Zeit. *Doppelmayer*⁶⁴

*Adam und Paul von Vianen*⁶⁵ gebürtig bei Utrecht. Berühmte Goldschmieder in Figuren, und Wachs- und ErdenPosierer. *Sandrart*⁶⁶

*Vincenz Scamozzi*⁶⁷ ein berühmter Venetianischer Baumeister *unter der Regierung Mathias* gab die Reisse zur Anlegung einer neuen Burg, wovon aber

⁵⁷ Adrian de Vries (Friče, Frys). * 1545 Haag, † 1626 Praha. Ciselér, malíř. Thieme–Becker XXXIV, 1940, s. 572–574.

⁵⁸ Kašna s Merkurem a Herkulem, pracoval na ní mezi lety 1596–1602. Po smrti císaře Rudolfa II. byl činný pro dánského krále Kristiána a jiné šlechtice, idem, s. 572.

⁵⁹ Viz pozn. 33.

⁶⁰ Kaspar Lehmann, * 1563 Ülzen, † 1622 Praha. Viz Thieme–Becker XXII, s. 582. Na dvůr Rudolfa II. přinesl novou techniku – řezání skla. Dvorním řezáčem křišťálu byl od roku 1601.

⁶¹ Viz pozn. 33.

⁶² Zacharias Belzer, viz. Thieme–Becker III., s. 283.

⁶³ Schwanhardt, Schwanhard. Norimberská rodina řezačů skla, Georg Schwanhard st., *1601, † 3. 4. 1667. Thieme–Becker XXX, 1936, s. 353–354.

⁶⁴ Johann Gabriel Doppelmayer, *Historische Nachricht von den Nürnbergischen Mathematicis und Künstlern*, 1730.

⁶⁵ Adam van Vianen, * kol. 1569, † 1629, zlatník. Paulus van, * 1570 Utrecht, † 1613. Thieme–Becker XXXIV, 1940, s. 320. Paulus van Vianen cestoval po Evropě, věnoval se zejména zlatnictví. Více Fučíková, Rudolf II., s. 56–57.

⁶⁶ Viz pozn. 37..

⁶⁷ Vincenzo Scamozzi, *1552 Vicenza, † 7. 8.1616 Benátky. Architekt, inženýr, teoretik architektury.

jetzt nicht mehr übrig ist, als das Portal des Haupteinganges ins prager Schloß aus dem Zeiten Mathias, wie die Aufschrift zeigt.⁶⁸ *Sehe sein Werk Idea della Archit. Universale*,⁶⁹ ‹von der Baukunst› *Morberger und Wolfs Elementa Matheseos. Etc.*

Von so vielen Beispielen grosser Künstler und dieser beiden Monarchen gesammelten Kunstwerken gereizt, entwickelte sich bald selbst das Talent der Böhmen, indem sie den gotischen Geschmack verliessen, für die bildenden Künste Griechenlands, einige davon mußten zwar jung, der Religion wegen ‹unter Ferdinand II.› ihr Vaterland verlassen. Hierher gehört

*Wenzel Hollart*⁷⁰ aus einem adlichen Geschlecht 1607 zu Prag geboren. Erst Miniaturmaler, dann verlegte er sich bei Matthäus Merian auf Kupferetzen, worinnen er noch heute unter die Künstler vom ersten Range gehört. Starb zu London 1677. *Böhmisch-mährische Gelehrte und Künstler. etc.*⁷¹

*Caspar Netscher*⁷² der nur die Geburt in Böhmen erhielt[!]. Wird sonst unter die besten Maler Deutschlands gezählt. *d'Argenville etc.*⁷³

Johann Kupezky 1667⁷⁴ geboren. Einer der stärksten Bildnussmaler.

⁶⁸ Jedná se o Matyášovu bránu, ke které vypracoval návrh Filippi. Více Preiss, Italští, Praha 1986, s. 79–80.

⁶⁹ *L'Idea della Architettura Universale*. Viz *Thieme–Becker XXIX*, s. 524–527.

⁷⁰ Václav Hollar, *13. 7. 1607 Praha, † 25. 3. 1677 Londýn. *Thieme–Becker XVII*, s. 376–379.

⁷¹ František Martin Pelzel, *Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten und Künstlerinnen nebst kurzen Nachrichten von ihren Leben und Werken*, 1773 – 1782.

⁷² Caspar Netscher (Gaspar), * 1639 Heidelberg, † 15. 1. 1684 Haag. Malíř žánrů a portrétů. *Thieme–Becker XXV* 1931, s. 398. Srv. Dlabáč, *Allgemeines historisches Künstler Lexikon*, II, s. 371–372.

⁷³ Viz pozn. 38.

⁷⁴ Jan Kupecký, * 1667 Bösing, † 16. 7. 1740 Norimberk. Malíř žánrů a historií. *Thieme–Becker XXII*, s. 123–126.

*B.=Mähr. Gel. Und Künstler.*⁷⁵ Und *J. C. Füsslein.* der sein Leben eigents beschrieben hat.⁷⁶ Andere, den innerlichen Unruhen auszuweichen, gingen sich zu bilden nach Italien.

*Carl Scretta.*⁷⁷ ‹Der› Historien und Bildnuss Maler. Der Hersteller der Kunst in Böhmen nach dem 30jährigen Krieg. *Sandrart, B.M. Gel. Und Künstler,*⁷⁸ als auch der *19 und 20 Bande der neuen Bibl. der schönen Wissenschaften etc.,*⁷⁹ welches letztere Werk die meisten folgenden Künstler enthält, daher wird man künftig nur diejenigen Schriftsteller anführen, die auch noch von ihnen handeln.

*Johann Georg Hering.*⁸⁰ Historien Maler. *Sandrart* nennt ihn *Ludwich*, vielleicht ist dies der Sohn von Georg.

Johann Bartel Klosse von Würzburg⁸¹ gebürtig und ein Schüler des Scretta. Historienmaler, starb 1679.

*Gerard de Gros*⁸² Kupferstecher aus dem Niederland. Arbeitete Theses und andere Blätter nach Scretta als anderen Meistern, und starb in Prag um 1710.
Manuscript

⁷⁵ Viz pozn. 71.

⁷⁶ Viz pozn. 40.

⁷⁷ Karel Škréta Šotkovský ze Závotic, * 1610 Praha, † 1674. *Thieme–Becker XXXI*, s. 125–126. K němu také Sylva Dobalová, *Pašijový cyklus Karla Škréty. Mezi výtvarnou tradicí a jezuitskou spiritualitou*, Praha 2003, také Šroněk, *Pražští malíři*, s. 114–116.

⁷⁸ Viz pozn. 38.

⁷⁹ J. Q. Jahn, *Nachrichten von den alten und neuen Malern. Neue Bibliothek der schönen Wissenschaften und freyen Künste.*

⁸⁰ Jan Jiří Hering, malíř v Praze na Malé Straně, pracoval zde v letech 1587–1648. Více viz Šroněk, *Pražští*, s. 47–53.

⁸¹ Jan Bartel Klose. Místo narození převzal Dlabač. † 7. 9. 1679 Praha.

⁸² Gerard de Gros??

*Carl Kulich*⁸³ Geschichte Maler. Starb 1713. an der Pest, und das nemliche Jahr

Johann Georg Heintsch von Geburt ein Schlesier. <1713 an der Pest> Nachahmer des Screti.⁸⁴

*Johann Angers*⁸⁵ ein Niederländer und Geschichtmaler. Starb 1730.

*Hans Georg Pendl*⁸⁶ Einer der besten böhmischen Bildhauer, <und Zeitgenosser als Carl Screti>, wie er sich dann <auch> in Italien gebildet, und das in der Bildhauerei, was Screti /in der Malerei/, dessen Zeitgenosse war, geleistet. Starb um 1680.

Dann sind noch Bildhauer bekänn,

*Ernst Heidelberger*⁸⁷ K.K. Hofbildhauer.

*Stanislaus Goldschnek*⁸⁸ und Melber,⁸⁹ die in diese Zeiten gehören.

*Johann Brokoff*⁹⁰ ein Siebenbürger. Die Statue des heiligen Johann von Nepomuk ist nach seinem Model in harten Erzt zu Nürnberg gegossen worden. *Doppelmayer*.⁹¹

⁸³ Karel Anton Kulik, *1654 Praha, † 24. 12. 1713.

⁸⁴ Narozen r. 1647 ve městě Kladsku. V letech 1679–1712 žil v Praze. Michal Šroněk, *Jan Jiří Heintsch (1647–1712) Malíř barokní zbožnosti*, Praha 2006, s. 7.

⁸⁵ Jan Ongers (Ongers, Ungersch, Ingners, Angers) *1656 Mecheln, †1735 Praha. Malíř historických, náboženských a architektonických obrazů, rovněž znalec uměleckých a historických památek, *Toman II*, s. 226

⁸⁶ Jan Jiří Bendl, * 1630, † 25.5. 1680 Praha. *Thieme–Becker III*, s. 303–304.

⁸⁷ Ernst (Arnošt) Heidelberger, *Thieme–Becker XVI*, s. 256–257. Je autorem sochy sv. Františka z Pauly v kostele sv. Salvátora v Klementinu.

⁸⁸ Stenzl Goldschneck, *Thieme–Becker XIV*, s. 342.

⁸⁹ J. G. Melber, *Thieme–Becker XXIV*, s. 353.

⁹⁰ Jan Brokoff, * 1652 Spišská Sobota, † 28. 12. 1718 Praha. *Toman I*, 99.

*Johann Ferdinand Brokoff*⁹² ein sohn des vorigen, und mit einer der besten Bildhauer Böhmens. Starb 1718. *B. M. Geleh. u. Künstler*.⁹³ Da kommen auch noch seine zwei Brüder *Anton*⁹⁴ und *Joseph*⁹⁵ vor.

*Rudolph Byß*⁹⁶ ein Schweitzer. Geschicht und Bildnuß Maler, hat aber auch Vögel und Tiere, Landschaften und Blumen als in Oel und in Fresco gemalt. *J.C. Füesslin*.⁹⁷ *Lettre à un Amateur*,⁹⁸ *Künstler Lexikon*.⁹⁹

*Peter Brandl*¹⁰⁰ ein geborener Präger. Geschichte und Bildnußmaler. Starb 1739. Liegt noch in Manuscript. *B.M. Geleh. und Künstler. Lettre à un Amateur, etc.*¹⁰¹

*Wenzel Reiner*¹⁰² Gleichfalls ein Präger. Geschichtmaler, Landschaften, Batallien und Kriegszüge im standartischen Geschmack und Architektur Maler. Er malte in Oel, frischen Kalk und Leimfarben, eigentlich unser stärkste Freskomaler. Beyde haben sich in ihrer Vaterstandt gebildet. Gestorben 1743. *B.M. idem Geleh. u. Künstler*.¹⁰³

⁹¹ Viz pozn. 64.

⁹² Ferdinand Maximilian Brokof, *1652 Červený Hrádek u Chomutova, † 8. 3. 1731 Praha. Toman I, s. 98.

⁹³ Viz pozn. 71.

⁹⁴ Antonín Brokoff, *1693 Praha, † 14. 9. 1721.

⁹⁵ Michal Jan Josef Brokoff, *1686 Klášterec, †15. 9. 1721 Praha. Toman I, s. 100.

⁹⁶ Jan Rudolf Byss. *1662 Solothurn (Švýcarsko), † 11. 12. 1738 Würzburg. Toman I, s. 121.

⁹⁷ Viz pozn. 38. Také Hana Seifertová, *S ozvěnou starých mistrů* (dále jen Seifertová, *S ozvěnou*), Praha 1997.

⁹⁸ Ludwig Hagedorn, *Lettre à un amateur de la Peinture avec des Eclaircissements historique sur un cabinet et les auteurs des tableaux qui le composent*.

⁹⁹ Pod tímto názvem mohlo jít o několik děl.

¹⁰⁰ Petr Brandl, *1668 Praha, † 24. 9. 1735 Kutná Hora.

¹⁰¹ Viz pozn. 71 a 98.

¹⁰² Václav Vavřinec Reiner, * 1689, †9. . 1743. Toman II, s. 350–352. Dlabač, Allgemeines, II, s. 555–556. Pelcl, Abbildungen IV, s. 95–105, Seifertová, *S ozvěnou*.

¹⁰³ Viz pozn. 71.

*Idem Michael Halwachs*¹⁰⁴ gebohrner Oestereicher, wo er auch 1715 starb. *Geschichtmaler*.

Idem *Johann Adalbert Angermayer*¹⁰⁵ aus Böhmen in Bielin 1674 geboren. Ein Schüler des Byss <und der böhmische>. Malte im Geschmack des Abraham Mignons¹⁰⁶ meist nach der Natur, Früchte, Blumen, Disteln und Insekten. Starb 1740.

Idem *Caspar Herscheli*¹⁰⁷ zu Prag geboren. Ein Schüler des vorigen Malte erst in Gumifarben, dann in Oehl Blumen, Früchte und Stilleben. Starb 1745.

*Johann Hiebel*¹⁰⁸ war 1681 zu Ottobayren (Ottobeuren) in Algey geboren. Ein Schüler dess Paolo Pozzo, dem er auch in der Architektur als historischen Zusammesetzungen folgte. Mehr Fresko als Oehlmaler. Starb 1756.

*Jacob Braun*¹⁰⁹. Ein Oestereicher. Oehlmaler in Conversation, Jagden und Landschaften. Starb 1769.

*Johann Jacob Hartmann*¹¹⁰ Historien und Landschaftmaler von Kuttenberg in Böhmen. Liess sich gänzlich 1716 in Prag nieder Söhne:

¹⁰⁴ Michal Václav Halbax, *1661 Ebenfurt (Dolní Rakousko), † 1711 (Sv. Florian u Lince). Dlabáč, Allgemeines I, s. 552–553, více Pavel Preiss, *Poznámky k dílu Michala Václava Halbaxe*, in: Umění 11, 1963, s. 293–296, Seifertová, S ozvěnou, s. 11.

¹⁰⁵ Jan Vojtěch Angermeier, *9. 11. 1674 Bílina v Čechách, †18. 10.1740 Praha. Toman I, s. 21–22.

¹⁰⁶ Abraham Mignon, *21. 6. 1640, †27. 3. 1679.

¹⁰⁷ Kašpar Jan Hirscheli, křtěn 5. 1. 1695 Praha, †15. 1. 1743 Praha.

¹⁰⁸ Jan Hiebel, * 1681 Ottobeuren v Bavorsku, † 15. 6. 1755 Praha. Toman I, s. 331.

¹⁰⁹ Jan Jakub Braun, * 1689 Klosterneuburg, † 1769 Praha. Toman I, s. 92.

*Franz Hartmann*¹¹¹ zu Prag geboren. Landschaftler im Geschmack des Breugels wie sein Vater. Starb gegen 1730.

*Wenzel Hartmann*¹¹² der jüngere gleichfalls ein Landschaftsmaler, kam aber den vorigen nicht bei. Starb 1746.

*Wilhelm Georg Gulielen Neuherz*¹¹³ ein Schlesier Schüler und [Eddam?] des Michael Wilmanns. Historien Maler in Fresko und Oehl, hat auch einige Stücke geätzt. Starb 1749. den 24. Mai in 62 Jahr.

*Adam Schöpf*¹¹⁴ Geboren 1702 Historie-Fresko und Oehlmaler. Kam 1724 nach Böhmen, verliess solches 1742 und starb in seiner Vaterstadt Straubünger. *Künstler Lexicon*.¹¹⁵

Karl Kobařz von Prag, Geschichtmaler in Leim und Freskofarben, übertraf in Böhmen seinen ‹Meist› Lehrer Schöpf und starb der Jahr 1750.

*Johann Peter Molitor*¹¹⁶ zu Westerburg 1702 geboren. Erst Bauernstück und Landschaftsmaler. Kam 1730 nach Prag, unter die Leitung Reiners legte er

¹¹⁰ Jan Jakub Hartmann, * 1680 Kutná Hora, † mezi 1728–1745 Praha. Thieme–Becker XVI, 1923, s. 81–82.

¹¹¹ František Antonín Hartmann, *22. 10. 1694 Obořiště, †27. 4. 1728 Praha. Toman I, s. 299.

¹¹² Jan Václav Hartmann, *1700 St. Pole u Dobříše, †17. 8. 1745 Praha. Toman I, s. 301.

¹¹³ Jiří Vilém Josef Neunhertz, *11. 5. 1689, Vratislav, †24. 5. 1749. Toman I, s. 201.

¹¹⁴ Jan Adam Schöpf, *24. 12. 1702 Řezno, †10. 1. 1772 Egenburg.

¹¹⁵ Viz pozn. 40.

sich auf die Geschichte in Oehl als Fresko. Man hat auch Blumen, Früchte und Thierstücke von ihm. 1757 starb er zu Crakau. *B.M. G. und Künstler. Artikel Reiner.*¹¹⁷

*Heinrich Schlegel*¹¹⁸ von Benzing aus Böhmen geboren. Nachahmer des Brandels und ein geschickter Copist grosser Meister. Starb in seiner Vaterstadt 1741.

*Leopold Axtmann*¹¹⁹ in Mähren 1700 geboren. Schüller des Hamiltons, geschickter Pferd, Hunde und Viehmaler. Starb 1748.

*Felix Anton Schäfler*¹²⁰ 1701 zu München geboren und Schüler des Cosmus Daniel Asam. In Geschichten Oehl- und Freskomaler. Starb zu Prag 1760.

*Franz Müller*¹²¹ von Saatz gebürtig, ein Schüler des Wenzel Reiners. Malte in Oehl, Fresko und Leimfarben. Man hat Geschichte, Bildnusse, Früchte und Blumen von ihm. Starb als königlicher Hofmaler 1753. *B.M. Gel. und Künstler, Artikel Reiner.*¹²²

¹¹⁶ Jan Petr Molitor, *1702 Schadek u Koblenze, †3. 4. 1756 Krakov. Toman II, s. 150–151. Roku 1734 předložil mistrovské dílo a přijal také prvního učně. Věnoval se krajinářství, figurální a potréní malbě.

¹¹⁷ Viz pozn. 71.

¹¹⁸ Jan Jindřich Schlegel, *2. 12. 1697 Benešov nad Ploučnicí, †28. 12. 1741 Praha. Toman II, s. 424.

¹¹⁹ Leopold Axtmann, *29. 4. 1700 Fulnek na Moravě, †12. 10. 1748 Praha.

¹²⁰ Felix Antonín Scheffler (Schäffler, Schöffler, Schöpfler), *29. 8. 1701 Mnichov, †10. 1. 1760 Praha. Malíř fresek, Toman II, s. 418.

¹²¹ František Antonín Müller, * 9. 3. 1693 Žatec, † 29. 3. 1753 Praha. Malíř, Toman II, s. 166. R. 1735 byl jmenován dvorním malířem.

¹²² Viz pozn. 102.

*Sebastian Zeller*¹²³ ein Präger und Schüler des *Carl Maratt*.¹²⁴ Geschicht und Architektur Maler in Oehl und frischen Kalk. Starb [.....] in seinen Hoffnungsvollsten Jahren 1713 an der Pest.

*Philipp Bendum*¹²⁵ arbeitete in Gesellschaft Peter Brandls nach 1713. Portrait und Geschichtmaler als in Nachtstücken. Starb in Schlesien um 1750.

*Wenzel Nossetzky*¹²⁶ Historienmaler von Podiebrad gebürtig <zu Prag>. Sein Sohn und Schüler

*Sigardus Nossetzky*¹²⁷ Profes in Strahof, that sich besonders durch Freskogemälden hervor. Starb 1750 zu Prag.

*Johann Friedrich Hess*¹²⁸ ein Böhmischer Geschichtmaler. Starb 1673.

*Anton Stephani*¹²⁹ starb 1672.

¹²³ Šebestián Zeiler (Zeller), * 1683 Praha, † 1713 Praha. Malíř v Praze. Toman II, s. 724.

¹²⁴ Carlo Maratti, * 15. 5. 1625 Camerano, † 15. 12. 1713 Řím. *Thieme–Becker XXIV*, 1930, s. 52–54.

¹²⁵ Filip Kryštof Bendum (Bentum, Benthum, Wendum), † 1750 Slezsko. Malíř v Praze. Toman I, s. 52.

¹²⁶ Václav Jindřich Nosek (Nosecký, Noska), malíř kostelních obrazů a fresek v Praze. Toman II, s. 206–207.

¹²⁷ František Kristián Ezechiel (řád. Siardus) Nosecký (Nosek), * 12. 4. 1693 Praha, † 28. 1. 1753 Praha. Malíř fresek a oltářních obrazů. Toman II, s. 206.

¹²⁸ Jan Bedřich z Hessic (Hess, Höss, Hes), * Most, † červen 1673 Praha. Dvorní malíř. Toman I, s. 328.

¹²⁹ Antonín Stevens (Stephani, Stefens, Stefans, Ssteffan, Steinfels, Stövens), * 15. 4. 1618 Praha, † 1672 Praha. Malíř v Praze na MS, syn malíře Petra Stevense. Více viz Šroněk, Pražští, s. 100–109.

*Karl Bings*¹³⁰ aus Töpel in Böhmen gebürtig. Ein Schüler des Liska dessen Manier er folgte.

*Wenzel Britz*¹³¹ zu Prag geboren um 1680. Historien und Landschaftmaler. Starb zu München.

Nach dem Ferdinand der II. als Sieger der Böhmen auf den Weissenberge wieder Herr der Landesordnung wurde, 1627 die Geistlichkeit zu dem Landesstandt und zwar zum ersten Landesstandt der Königreichs erhöhte und einsetzte, auch sie allenthalben in ihre vorige Besitzungen, verwüsste Stieftungen und verlassene Clöster wieder zurückführte; wozu nach kann, dass seit dem dreisigjährigen Kriege ein ununterbrochener Frieden in Böhmen herrschte, der <dem> im Lande Ueberfluss und Reichtum verbreitete, und den die Geistlichkeit <?.....> durch Erbschaften, fromme Stieftungen, Opfern, Gnadenbilder und durch andere Wege an sich zu ziehen wußte, so geschah es, in so kurzer Zeit, daß zu Ende des vergangenen und zu Anfang dieses Jahrhunderts aus den Ruinen ihrer Clöster, und Kirchen weit herrlichere Paläste ihres <jetzigen> neuen Ranges gemäs als zumals hervorstiegen. 21. Hier fanden die Künstler in allen Fächern <Ranges> ein weites Feld ihre Fähigkeiten zu zeigen; dies machte nicht nur, dass eingeborene sich besonders in zehnfache Fache hervorthaten, sondern dass noch viele fremde Künstler, weil sie Beschäftigung genug fanden, hereingezogen wurden. Hingegen von der andern Seite [.....] verliessen die Herre und Ritter, indem sie durch Ferdinand vorige Freyheiten verloren, ihre vorige <vorzeuge und> freiheiten verlohren, [.....] ihre festen Burgen und Bergschlösser, und nach dem sie über ihre Vorrechte und Freiheiten, wenn ihm auch der Unterthan als Leibeigener überlassen wurde,

¹³⁰ Karel Bings (Bing), malíř v Praze. Toman I, s. 67.

¹³¹ Václav Britz, * 1680 Praha, † 1740 Mnichov. Malíř. Toman I, s. 97.

nichts mehr unter einander zu streitten hatten, wurden sie aus sonst [.....] nun Kriegen friedliebende Freunde der Künste und Wissenschaften. Da aber die Wissenschaften in diesen Zeiten von den eisernen Zepter der /mönch-jesuitischen/ <.....> Politik <Böhmen> bei uns beherrscht wurden, so konnten <werfen> sie sich – indem sie sich in sich selbst zurückzogen – nur ungescheut in die Arme der Künste werfen. Durch ihr häusliches Privatleben bereichert, legten sie Kunstsammlungen an, wurden Beschützer der Künstler, hierher gehören die Czernin, die Spork, die Slawata, die Nostitz, u.a. Nun bauten <legten> sie offene Schlösser an, die noch lange mit den [.....] Andenken von Kunstsachen Beweise von dem grossen und edlen Geschmack der Ur- und Grossväter unserer Noblesse sein werden. Der Noblesse folgte der reiche Bürger und dieser blühende Zustand der bildenden Künste tauernde in Böhmen bis 1740 wo der Österreicher Erbfolge- Krieg und der damit <verbundene> vermehrte Soldatenstandt erhöhte Abgaben forderte. Von dieser Zeit bis zum siebenjährigen Krieg durch so viele feindliche Kriegsfure gebiegt, blieb in Böhmen gleichsam alles von Kunsten stehen, man vollendete einige grosse angefangene Baue, und ihre Verzieherungen durch die verschwesterten Künste, auch verliessen bereits verschiedene Künstler Böhmen, andere fanden nicht mehr genug Nahrung für ihren erfinderischen Geist und gingen wieder in Ausland zurück. Bis endlich 1756 der siebenjährige Krieg ausbrach. Die öftern Einfälle der Feinde in Böhmen, die grossen Darlehen, häufige Lieferungen der Lebensmittel, <häufige> und Vorspannung für so grosse bisher noch niemals gesehene Kriegsfure erschöpften schon in wehrenden Kriege den meisten *Noblesse* Adel, so das solcher seine silberne Tafelgeschirre in die Münz zum Einschmelzen um Geld zu erhalten lieferten und ihren kostbaren Geschmeide <an Steinen> denn während des Krieges fanden sich andere Liebhaber auf Kunstachen, [.....] ausser Land verkauften. Fand sich nach geendigten Krieg der Staat mit Schulden belästigt, so waren es die meisten <grossen> Häuser des Adels nicht weniger, zum Theil auch manches Stift und Closter. Der Staat um

von der Schuldenlast sich los zuarbeiten musste alle neue Abgaben «Auflagen», die während des Kriegs aufkamen, beibehalten und was den Herrn und Unterthan noch mehr [.....] entkräftete, waren die Lieferungsscheine, die nach dem Krieg auf 25 pro Cento heruntergesetzt wurden, und Andersen, wer Geld brauchte, wieder ein Drittel verlohren [.....] gieng. Bei diesen Umständen nahm der Herr und Bürger, nach dem Beispiele des Hofes, der schon im Erbfolge-Kriege zu Prag verschiedenen Maler Gemälde aus der königlichen Kunstkammer «sammlung» zu Prag nach Dresden und Petersburg überlassen hatte, seine Zuflucht zu den Kunstsammlungen ihrer Ur- und Grossväter, verkauften solche an Unterhändler, die die Kunststücke wieder ausser Lands schafften, als die Černinische, Strakische, Heřzanische etc. Nun traten statt künstlichen Tapeten und kostbaren Gemälden papierene Spaliere und mit bunten Streifen bemalte oder besser oblinierte Wände in die Zimmer der Grossen und Bürger. Mit dem Verkauf der Kunststücke nahm auch der Geschmack für die Künste ab. Wurde auch noch hier oder der etwas gebaut, da wählte man meist nur den wohlfeilsten, so sah sich endlich der wahre Künstler, des Schutzes der Ehre und Belohnungen beraubt, bis zum gemeinen Handwerker heruntergesetzt. Indessen hat der siebenjährige Krieg, «in dem österreichischer Staatssystem», nach dem mit so mächtigen Bündnissen und einen so kostspieligen Krieg der Zweck gegen den Markgrafen von Brandenburg nicht erreicht wurde, «in dem österreichischer Staats-System/ eine merkwürdige Revolution «gelinden» veranlasst. Man prüfte die eigenen Gräfte und da man viel innerliche Mängel bemerkte, «der Ungleichheit der Stände, der Nahrungs[....?] des Aberglaubens «und die den Geist der [.....?] unterdrückt «bemerkt», so bereitete schon die unsterbliche Theresia alles zu einer grossen Reformation vor. Joseph - der rastlose und unermühte Vollzieher hat bereits, indem er den Frieden von aussen zu erhalten weis, dem geringsten seiner Unterthanen Bürgerheit, [.....] weise Gesetze Freyheit, Eigenthum und den eigenen eigenen «umschädlichen» Gebrauch davon versichert. Er hat durch seine weise Gesetze die Bäche, die das

National-Vermögen ins Ausland strömten, verstopft. Er zieht täglich neue Ansiedler und arbeitende Hände durch die Dulgung ins Land. Die Pressefreiheit, der Betrieb der Gewerbe und die verbesserten von Aberglauben gereinigten Schulanstalten, dieser Ordnung gaben dem Geiste der Nationen einen neuen Schwung. Er führt einen jeden Standt in seine natürliche Bestimmung zurück. Kurz Joseph, der Vater seiner Völker, hat in den wenigen Jahren mehr vollbracht, als seine Vorfahrer zu zu denken unternehmen. In dem Muth gehabt hatten! Werden auch durch die Aufhörung der Clöster und überflüssigen Kirchen heute die Künstler aus aller Beschäftigung gesetzt, gehen si jetzt zu bürgerlichen Gewerben oder in Privat und andere [.....] Wahrungszweige über; so lässt sich doch mit Grunde hoffen, dass, wie durch die innerliche Betriebsamkeit und beschränkten Luxus das Vermögen und die stärke des Staats in einigen Jahren zu eine Grösse heranwachsen wird, so wird auch der wahre Ueberfluß mit selben wieder über <handnehmen verbreit> allgemein werden. Und da bei den Schulen als Privatunterricht die Zeichenkunst als die Mutter der bildenden Kunste nun allgemein angewendet wird, so wird nicht nur der Handwerker und Manufakturist seinen eigen Nutzen davon ziehen, sondern es wird auch manches Genie als dem hervorgezogen, unterstützt geehrt, belohnt und beschäftigt werden. Nur schade! dass von den aufgehobenen Clöstern und Kirchen jetzt so manche Kunststücke <..... Künstler> da<ß> der Urstoff nicht einmal bezahlt wird, weggegeb'n und noch durch die Unterhändler ausser Land geschafft werden. Wem dies so fortgeht, dürften in 10 Jahren Meisterstücke einheimischer Künstler eine Seltenheit in Böhmen sein! In den Königlichen Zimmern der Burg befindet sich der Ueberest der ehemalige königlichen Kunstammer. Dann sind die gräfliche Nostitzische und Wrenbische Gallerie, was war heute noch in Prag von vorigen Zeiten sehen kann. Der Baron Ledebur ist der einzige, der in unseren Tagen gesammelt und manches Kunststück noch in Lande zurückgehalten hat. Das übrige bei der Noblesse noch zerstreute sind nur Bruchstücke. Der Bürger, der noch sammelt, thut es nur, um damit zu

gewinnen. Hingegen sind neu angelegt, die Kupfersammlungen der Fürsten zu Fürstenberg, die Neuburgsche, die Steinbachische und als die vollständigste, die gräfliche Kolowratische.

Münz Cabinetter findet man auch noch.

*Abraham Leutner*¹³² von Grund ist schon aufgenommen.

Prüsing (...) von Prag gebürtig.¹³³ Nach dem 1679 den 10 Juni die Theinkirche in der Altstadt durch einen Wetterstrahl abbrante, und nur die zwei Thürmer noch gerettet wurden, wobei die Gewölbungen einstürzten und die Grüften einschlugen, stellte es diese Kirche mit 14 399 F 29 kr. 3 pf. Unkosten her. Nichtminder nach dem grossen Brand von Jahr 1689 hatte er die Kirche des heil. Castulus und die Kirche Salvatoris mit dem Paulaner kloster daran, wie es heute steht, in der Altstadt hergestellt. Doch letzteres Kloster und Kirche hat seit des Aufhörung verschiedene Veränderungen gelitten. Die Kirche bei Sankt [...] Galli in der Altstadt «Kleinseite» mit dem ehemaligen Kloster der ehemaligen

¹³² Abraham Leuthner (Layttner, Leidner, Leittner, Leüdtner, Leutner), * kol. r. 1640, † 12. 1. 1701 v Praze. Zápisná kniha jako místo narození uvádí Prahu. Dále Zápisná kniha uvádí „*Abraham Leitner von Grund, Baumeister, ein geböhrener Prager, hat seinen Namen durch ein schönes Werk über die Architectur für die Jugend in folio verewiget, in welchem Buche er einen Theil des Jesuitercollegii der Altstadt, das Czerninische Haus auf dem Hratschin, den sogenannten Stern außer Prag gegen den Weißen Berg, die Statue auf dem Altstädter Ring, ingleichen die Statue in der Stephansgasse, dann auch die Statue in der Kleinseite auf dem Welschen Platze, welche zur Zeit der Pest anno 1613 von den Bürgen der Kleinseite gelobet, anno 1715 aber wirklich errichtet und eingeweiht worden, in Kupfer geliefert hat. Wahrscheinlich hat der berühmte Mann diese Gebäude selbst gebauet, wiewohl man nichts bestimmt darüber sagen kann.*“ V letech 1680–1700 byl pevnostním stavitelem v Chebu a od roku 1693 vrchním pevnostním stavitelem v Čechách. V Chebu se asi do r. 1700 podílel na stavbě opevnění, konventu dominikánů a kostela sv. Václava. V letech 1674–75 stavěl věž kostela Nenebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi, mezi lety 1674–83 letohrádek v Ostrově nad Ohří. V roce 1675 byl přijat na stavbu zámku v Zákupch. V letech 1679–82 se podílel na stavbě k. Navštívení P. Marie v Hejnicích. Mezi lety 1682–90 pracoval na stavbě cisterciáckého kláštera s kostelem Nanebevzetí P. Marie ve Waldsassen. Mezi lety 168 – 90 postavil radnici v Lokti. Více viz Vlček, s. 365.

¹³³ Prüsing???

Karmeliter<innen>; <wo jetzt die englischen Fraulein sind> Kirche der Dominikaner bei Maria Magdalena in der Kleinseite, welche 1709 konsekriert wurde, erbaute er vom Grund auf. Letztere ist nun seit der Aufhebung der Klöster sehr verändert, indem jetzt in selber und dem ehemaligen Kloster der Oberpostamt darinnen ist. Von Bürgerhäusern befindet sich in der Judenstadt das sogenannte Münzhaus, das ein Jude, der unter Kaiser Leopold Iten die Erlaubnis Metailien zu schlagen erhielt, erbauen liess, und das Franz Kernische oder so gennnante Teufelhaus¹³⁴ in der Altstadt von ihm; doch haben auch diese schon grosse Veränderungen gelieden. Allein aus diesem was noch erhalten ist, ersieht man, dass Prüssinger sich nach einem reinern italienischen Geschmack gebildet hatte. Nach seinem Tode vermachte er dem Baumeiestemittel sein in der Altstadt auf dem Zeigenplatze gelegenes Haus, wo sich heute noch die Maurerherberg befindet.

*Ferdinand Spatschek*¹³⁵ zu Prag geboren, baute in der Altstadt Dominikanerkirche S. Egidii,¹³⁶ die schöne Ursulinerkirche und Kloster auf der Neustadt¹³⁷ und dem Hradschin;¹³⁸ die Sankt Klementkirche in der Jesuitengasse,¹³⁹ 1711 angefangen und 1715 geendet <...>. Auf dem Land das Kloster Königsaal¹⁴⁰ und auch zu Plas.¹⁴¹ Starb 1739.

¹³⁴ Jedná o tzv. Teyflův dům, spojující Melantrichovu ulici s Michalskou.

¹³⁵ Ferdinand Špaček, † 1739 v Plasech. Stavitel. Více viz Vlček, s. 646–647.

¹³⁶ Podle Vlčka jde o přestavbu kostela sv. Jiljí, která byla prováděna od roku 1733.

¹³⁷ Kostel voršilek s klášteřem mezi lety 1698 – 1704 stavěl Marco Antonio Canevalle.

¹³⁸ V roce 1720 jse uveden spolu s otcem Kryštofem Dienzehoferem a Girolamem Costou při stavbě kostela voršilek sv. Jana Nepomuckého Kilián Ignác Dienzenhofer. Současně převzal i stavbu kláštera po svém otci. Vysvěcení proběho roku 1729.

¹³⁹ Kostel sv. Klimenta na SMP byl vystavěn podle návrhu Františka Maxmiliána Kaňky.

¹⁴⁰ Před rokem 1740 se ujal dokončení prelatury cisterciáckého kláštera na Zbraslavi.

¹⁴¹ Cisterciácký klášter v Plasích. Na jeho stavbě pracovali Jean Baptista Mathey, Jan Santini Aichel a Kilián Ignác Dienzehofer.

*Die Diezenhofer*¹⁴² sind in der *Böh. Mährische Gelehrten*¹⁴³ beschrieben.

Johann Scotti,¹⁴⁴ ein Wällischer, baute im der Kleinseite das Kloster und Kirche St. Joseph der ehemaligen Carmeliterinnen, jetzt englischen Fräulen.¹⁴⁵ In der Spornergasse das gräfl. Kollowratische, jetzt Thunische Haus.¹⁴⁶ In der Wälischengasse das gr. Hatzfeldische, <jet> nun Schönbornische – und das Fürst Lobkowitzische Haus,¹⁴⁷ wie auch das wällische Spital und die wällische Kappele in der Altstadt.¹⁴⁸ Starb 1748.

*Bartholomeus Scotti*¹⁴⁹ ist im Kleinseitner Bürgerbuche als Mauerpolier auf das Jahr 1716 angesetzt, vermutlich der Vater des obigen Johann.

Jacob Schädle,¹⁵⁰ von Geburt ein Tyroler. Überbaute das Kloster in Emauz,¹⁵¹ das der ehemaligen Baarfüsser Augustiner bei St. Wenzel in der Neustadt¹⁵² und das entgegen stehende Haus der ehemaligen veralten und verdienten

¹⁴² Kilián Ignác Dientzenhofer (Dientzenhoffer, Dintzehofer), křt. 1. 9. 1689 Praha, † 18. 12. 1751. Architekt a stavitel. Křištof Dientzehofer (Dintzehofer, Dientzenhoffer), * asi 1655 Bavorsko, † 20. 6. 1722 Praha. Toman I, s. 156–158.

¹⁴³ Viz pozn. 71. Více též *Milada Vilímková, Stavitelé paláců a chrámů*, Praha 1986.

¹⁴⁴ Jedná se o Bartolomea Giuseppe Scottiho (Scotto, Scoti, Schotto, Schottus), vlašského stavitele. *kolem roku 1685 Laine, Valle Intelvi, †1. 2. 1737 Praha. Roku 1716 se stal malostranským měšťanem.

¹⁴⁵ Literatura jako architekta kostela uvádí Abrahama Parise a Johanna Raase. Roku 1782 byl klášter karmelitek zrušen a nastěhoval se sem řád anglických pannen (do roku 1926). Údaje jsou převzaty ze Zapisné knihy pražských stavitelů, ta však neuvádí data stavby.

¹⁴⁶ Podle literatury byl architektem Jan Santini Aichel, stavbu prováděli Antonio Giuseppe Lurago a Bartolomeo Scotti.

¹⁴⁷ Podle literatury Alliprandi a Palliardi. (čp. 347), Emanuel Poche, *Prahou krok za krokem*, Praha–Litomyšl, 2001, s. 95.

¹⁴⁸ Kaple Nanebevzetí Panny Marie (Vlašská, Zrcadlová). Více viz Umělecké památky Prahy, Staré Město, Josefov, Praha, 1996, s. 120–122.

¹⁴⁹ Bartolomeo Guiseppe Scotti, * kol. 1685 v Miláně, † 1. 2. 1737 Praha. V Praze se usadil jako polír, r. 1716 dostal měšťanské právo na Malé Straně, kde také vlastnil dům „U tří červených srdcí“ (Vlašská ulice, čp. 361).

¹⁵⁰ Jacob Schödl (Schädle, Schedel, Schedl, Schaedel, Schödel). *1688 Haldensee nebo r. 1699 Tannheim, † 18. 3. 1751 Praha.

¹⁵¹ První přestavba musela proběhnout ve 40. letech 18. st., další roku 1766.

¹⁵² Kostel sv. Václava na Zderaze.

Weltpriester, nun eine Kaserne, bei St. Carl Boromei genannt. Starb 1756.¹⁵³
Nahm des Bürgerrecht als Maurer 1730 in der Kleinseite.

*Ignatz Palliardi.*¹⁵⁴

Carl Palliardi gebohrne Präger.¹⁵⁵

*Joseph Ignatz Juschka,*¹⁵⁶ ein geborene ‹böhm.› Kleinseitner. Er baute nebst anderen Civilgebäuden, das Kloster und Kirche der Elisabethinerinnen in der Neustadt.¹⁵⁷ Starb in besten Jahren 1765. Dessen Sohn

*Joseph Otto Juschka,*¹⁵⁸ in der Kleinseite Prag geboren, vollendete nach Carl Palliardi die Mariahilfskirche am Karlsthore, die nun niedergerissen ist. Ward Baumeister des Hochlöblicher präger Domkapitels, in dem Dienst er mehrere Gebäude auf den Gütern aufführte. Wurde Beisitzer im Weinberg- und 6-Männer Amt.¹⁵⁹ Starb 1773. Nahm in der Altstadt das Bürgerrecht den 14ten März 1732¹⁶⁰ und ist nur als Maurer da angesetzt.

¹⁵³ Uvedeno chybné datum úmrtí.

¹⁵⁴ Pravděpodobně se jedná o Ignatia Giovanniho Nepomucena Palliardiho, *1737 Praha, † 1821.

¹⁵⁵ Karel Antonín Palliardi, * 18. 1. 1699 Praha, † 6. 8. 1756 Praha. Štukatér, syn Giovanni Pietra Palliardi, 13. 1. 1733 se stal malostranským.

¹⁵⁶ Joseph Ignatz Juschak (Jusska, Juška), * kolem roku 1709, † 1765.

¹⁵⁷ U kostela Panny Marie Sedmibolestné alžbětinek Na slupi stavěl v letech 1761–65 kapli sv. Tekly.

¹⁵⁸ Joseph Otto Gabriel Juschka (Juška, Jusska). Křtěn 24. 3. 1733 na NMP, † 1773.

¹⁵⁹ Šestipanský úřad – jednalo se o sbor úředníků podřízených městsk radě. Tito úředníci vykonávali správní záležitosti v oblasti hospodářství, trhu, stavitelství a také soudní jurisdikci.

¹⁶⁰ Jahn toto datum mylně připsal Josefu Ottovi Juschkovi, ale spávně patří jeho otci, který staroměstské měšťanské právo opravdu získal 14. 3. 1732 (jeho syn k tomuto datu nebyl ještě narozen).

Johann Kanka,¹⁶¹ ein gebohrner Böhm, baute das schöne Schloss zu Winařz,¹⁶² wie auch mehrere Gebäude in Prag.¹⁶³ Legte zu letzt die Baumeisterstelle nieder und wurde Bierverleger. Starb 1766.

Johann Strunz,¹⁶⁴ ein Deutschböhm, baute das Hybernerkloster in der Neustadt¹⁶⁵ nebst anderen Gebäuden auf dem Lande¹⁶⁶ und in Prag.¹⁶⁷ Starb 1741.

Franz Prée,¹⁶⁸ ein Präger. Nahm das Bürgerrecht in der königlichen Altstadt Prag 1726 und ist da nur als Maurer angesetzt. Baute das Fürst Mannsfeldische jetzt Colloredischehaus in der Altstadt,¹⁶⁹ nebst mehreren anderen Häusern in Prag.¹⁷⁰ Zu der nun aufgehobenen Michaeliskirche in der Altstadt und dem

¹⁶¹ Jedná se o Františka Maxmiliána Kaňku, křt. 159.8. 16874 Praha, pohřben 14. 7. 1766 v Praze. Stavitel a architekt.

¹⁶² Roku 1718 se začalo pracovat na stavbě loveckého zámku ve Vinoři (Praha 9).

¹⁶³ Roku 1706 realizoval Fr. Max. Kaňka benediktinskou prelaturu u sv. Mikuláše na Starém Městě pražském, roku 1712 je uveden jako provádějící stavitel při opravě kostelíka Panny Marie Na louži na Starém Městě pražském, téhož roku pracoval pro Černíny, kdy v letech 1712–13 upravoval dům čp. 174/III ve Sněmovní ulici na Malé Straně, ve stejné době dům U zlatého jednorožce (čp. 548/I). Kolem roku 1715 upravoval dnešní Pálffyovský palác na Malé Straně (čp. 158/III), v letech 1715–18 projektoval obnovu Karolina (čp. 541/I) na SMP. Více viz Vlček, s. 295–297.

¹⁶⁴ Jan František Skrinecz (Skrintz, Skrintz, Strunz, Skrync), † 1741.

¹⁶⁵ Z roku 1739 pochází křídlo za kostelem, kterému předcházela jen spojovací visutá chodba. Jejím autorem je právě Strunz.

¹⁶⁶ Roku 1710 se účastnil přestavby kostela sv. Alžběty ve Svatém Poli, objevuje se také při obnově a rozšíření kostela sv. Tomáše v Nové Cerekvi.

¹⁶⁷ Roku 1709 se podílel na stavbě Svatých schodů v kostele Panny Marie a Karla Velikého na NMP Na Karlově, dále měl podle Zápisné knihy stavět pro hyberny a kapucíny. Více viz Vlček, s. 601.

¹⁶⁸ František Ignác Prée, * kol. 1702, † 12. 5. 1755. Architekt a stavitel. Více viz Vlček, s. 526–527.

¹⁶⁹ Colloredo–Mansfeldský palác (Saský, Bredovský), Karlova ulice, čp. 189/I. Palác vystavěl František Ignác Prée mezi lety 1730–35 pro Vincence Pavla knížete Mansfelda – Fondi. Dnešní jméno získal po roce 1780, kdy se jeho majitelkou stala Marie Isabella provdaná kněžna Colloredo–Mansfeldová.

¹⁷⁰ Např. pro Vrtby stavěl kol. roku 1752 salu terrenu u zámku v Praze–Nuslích. Pravděpodobná je jeho přestavba obecního domu pro chudé na NMP. Prée může být i autorem kaple sv. Terezie z Avily ve Vojanových sadech na Malé Straně.

Kloster gab er die Risse,¹⁷¹ nach dessen Tode selbes der Anton Müller gar ausführte.¹⁷² Das Kloster cisterc. Ordens zu Sedletz hat er auch angelegt,¹⁷³ wie er auch das Schloss zu Teinitz in Pilsener Kreis erbaute.¹⁷⁴ Starb 1767.¹⁷⁵ Johann Prachner war sein Schüler.

Johann Herlička,¹⁷⁶ geborne Präger, erbaute die Kirche und das Kloster der Barmherzigen Brüder in der Altstadt, nebst diesem andere Gebäude, und stand dem Baumeisterrath als erster Vorsteher durch 28 Jahre vor. Starb 1764[!].

Anton Müller,¹⁷⁷ ein geborener Tyroler aus dem Gericht Ehrenberg und Ingenieur Schar des Johann Ferdinand Schor. Führt die Servite Kirche und das Kloster bei St. Michael in der Altstadt,¹⁷⁸ die Franz Prêe angelegt hatte, vollends aus. Legte das Piaristenkloster in der Neustadt vom Grund an,¹⁷⁹ nebst mehreren Gebäude auf dem Lande¹⁸⁰ als in der Stadt.¹⁸¹ Nahme das Bürgerrecht als Baumeister in der königlichen Altstadt Prag den 24ten Juli 1758. Dann übernahm er den Festungsbau mit anderen zu Königgrätz, wo er 1773 starb.¹⁸²

¹⁷¹ Bývalý konvent servitů u kostela Archanděla Michaela (čp. 460/I).

¹⁷² Müller vedl stavbu podle vlastního návrhu.

¹⁷³ Na stavbě konventu a prelatury pokračoval v 50. letech 18. století.

¹⁷⁴ Míňen je trautmannsdorfský zámek v Týnci u Klatov (zmiňuje ho i Zápisná kniha).

¹⁷⁵ Jahn i Zápisná kniha shodně uvádějí datum 1767.

¹⁷⁶ Jan Josef Hrdlička, * 9. 3. 1687, † 17. 3. 1771. Stavitel, Více viz Vlček, s. 521.

¹⁷⁷ Anton Müller, * 9. 5. 1731 Grän u Tannheimu, Tyroly, † 25. 7. 1786 Hoštka u Dubé. Stavitel a inženýr. Více viz Vlček, s. 439.

¹⁷⁸ Viz pozn. 171 a 172.

¹⁷⁹ Bývalá piaristická kolej u kostela sv. Kříže (Panská ulice, Na Příkopech, čp. 970 a 971/I v l. 1760–65.

¹⁸⁰ V roce 1760 podal plán na výstavbu radnice v Písku spolu s Franzem Pfannerem, v letech 1764–66 vedl stavbu fary u kostela sv. Matěje v Michalovicích (Ml. Bol.)

¹⁸¹ Viz pozn. 171.

¹⁸² Jahn i Zápisná kniha uvádějí shodné datum úmrtí.

Johann Kunz,¹⁸³ ein geb. Schlesier, kamm von Wien als Pollierer zum Damenstiftbau im St. Wenzeslainschloss,¹⁸⁴ stand als solcher noch beim Baue der königlichen prager Burg, wo er nach dem Tode des *Anselm Lorago* Schlossbaumeister wurde, und diesen Bau fortführte.¹⁸⁵ Das ehemalige Münzjetziges Com[m]endantenhaus hat er gleichfalls erbaut,¹⁸⁶ nebst anderen Gebäuden. Starb 1774. Der letzte Schlossbaumeister die freie Wohnung und jährlichen Gehalt, nebst dem GesellenGroschen zog.

Joseph Pelican,¹⁸⁷ ein geb. Böhm, hat auf dem Lande 2 Kirchen und in Prag verschiedene Häuser aufgeführt.¹⁸⁸ Starb 1768[!].

Anton Gröttner,¹⁸⁹ ein geb. Deutschböhm, und Ingenieur Scolar des Johann Ferdinand Schor. In Prag hat er das gräfliche Zuckerische Haus erbaut, und andere Gebäude auf dem Lande, starb zu zeitlich 1773.

Anton Holletschek,¹⁹⁰ ein Böhm, nebst anderen Gebäuden erbaute er die St. Adalbertskirche mit der Pfarrei daselbst in der königlichen Neustat Prag, wie er auch die St. Michaeliskirche, die jetzt die Protestanteninne haben, erneuerte. Starb 1768.

¹⁸³ Jan Anton Kunz (Gunzt, Gunz, Kuntz), † 1769. Stavitel. Více viz Vlček, s. 353.

¹⁸⁴ V letech 1753–55 dohlížel na přestavbu Rožmberského paláce na ústav šlechticů (čp. 2/IV, Pražský hrad).

¹⁸⁵ Po smrti Antonia Luraga (1765) se stal dvorním stavitelem Pražského hradu.

¹⁸⁶ Plány pro novou mincovnu na SMP (čp. 243/1) zpracoval v r. 1755.

¹⁸⁷ Josef Pelikán (Pelykán), * kolem 1716 Ječovice, † 20. 3. 1766. Zednický mistr.

¹⁸⁸ V roce 1758 provedl novou dlažbu v domě mýtnice v Podskalí na NMP a v letech 1760–1761 pracoval na opravě kostela sv. Petra Na Poříčí. Více viz Vlček, s. 488–489.

¹⁸⁹ Ferdinand Kröttner (Gröttner), † 1773.

¹⁹⁰ Anton Holeček (Holletschek), † 1768. Stavitel v Praze. Vlček, s. 242.

Joseph Wirch,¹⁹¹ ein geb. Böhm, hat die jetzt stehende erzbischöfliche Residenz überbaut,¹⁹² das gräfliche Franz Pachtische Haus in der Altstadt von Grund aufgeführt,¹⁹³ nebst anderen Häusern in Prag, deren Bau er meist akkordarisse bis zur Übergabe des Schlüssels übernahm.¹⁹⁴ In der königlichen Stadt «Collin» Cžaslau erbaute der das Rathhaus vom Grund,¹⁹⁵ nebst mehreren andern Gebäuden auf dem Lande.¹⁹⁶ In der alten Allée¹⁹⁷ auf der Neustadt erbaute er die rote Rose¹⁹⁸ von Grund auf mit flachen Gewölben ohne alles Holz; er war überhaupt ein unternehmender Mann, der viel Genie hatte und wußte in den Formen das Gebäude abzuwechseln; hätte nur in den Verzierungen die reine Architektur befolget. Endlich geselte er sich zu Anton Müller beim Festungsbau zu Königgrätz,¹⁹⁹ wo bey der durch ihre Entreprissen zu Grund gingen. Wirch starb etlich und sechzig Jahr alt als katolik zu Töplitz 1777.

¹⁹¹ Jan Josef Wirch, křtěn 15. 10. 1732 Teplice, pohřben 1. 10. 1783 Teplice–Šanov. Vlček, s. 715–716.

¹⁹² Těto přestavbě se Wirch věnoval v letech 1764–65.

¹⁹³ V 60. a 70. letech 18. st. pro Pachtu z Rájova vybudoval palác na Starém Městě Pražském (čp. 208/I).

¹⁹⁴ Wirch provedl také stavbu dalšího Pachtovského paláce (čp. 86/I) – zbořen r. 1868, dále provedl stavbu Kučerova paláce na Hradčanech (čp. 114/IV) v l. 1764–69, v r. 1765 provedl zazdění portálu v kostele sv. Jana Na skalce na NMP, po roce 1765 vystavěl křídlo pivovaru u sv. Tomáše (čp. 33/III) při grottě Valdštejnského paláce, v 60. letech provedl barokní přestavbu domu u Kamenného stolu (čp. 671/II) na dnešním Karlově nám., mezi lety 1765–69 provedl přestavbu původního Ústavu šlechticů na nemocnici (čp. 499/II)

¹⁹⁵ Přestavbu radnice v Čáslavi projektoval v roce 1765–69.

¹⁹⁶ V roce 1757 se podílel na opravách v Jablonci nad Nisou a ve Stráži pod Ralskem, pro Pachtu z Rájova provedl přestavbu zámku Nový Falkenburg u Jablonného v Podještědí, v roce 1760 upravoval zámek v Týnci u Klatov, v letech 1762–68 představoval zámek Bon Repos u Nymburka. V roce 1772 přestavěl zámek v Hrádku u Klatov. Více viz Vlček, s. 715 – 716.

¹⁹⁷ Dnešní ulice Na příkopě. Na jejím místě stával 6 metrů hluboký příkop mezi Starým a Novým městem Pražským. V r. 1760 byl příkop zasypán a byly zde vysázeny stromy, vzniklo zde korzo a ulici se poté říkalo V alejích.

¹⁹⁸ Dům u Červené růže, dnes dům čp. 850/II, pobočka banky Creditanstalt. Kancelářský dům vznikl spojením dvou domů, čp. 850 a 851. Od konce 18. st. nazýván dům U červené růže, v r. 1757 byl obnoven podle plánů J. J. Wircha. *Umělecké památky Prahy, Nové Město, Vyšehrad*, Praha 1998, s. 473.

¹⁹⁹ Tuto informaci uvádí i Zápisná kniha „Nach diesem übernahm er den Festungsbau zu Königgratz als Entrepreneur und starb darauf zu Töplitz 1777.“

Andreas Pelikan,²⁰⁰ von Prag gebürtig, hatte wenige Gebäude, da er jung 1779 starb, ausgeführt.

Joseph Schlesinger,²⁰¹ ein geborener Bresslauer, baute zu Prag in der Judenstadt das Rathaus,²⁰² das Teufelshaus in der Altstadt überbau[d!]e²⁰³ er wie es jetzt steht, obschon im Hof die alte Architektur beibehalten wurde, nebst mehreren Gebäuden in der Stadt²⁰⁴ und auf dem Lande. Starb 1780.

Anton Proschka,²⁰⁵ ein deutschböhm. Starb in besten Jahren 1757.

Johann Baptist Alibranti ist²⁰⁶ im Kleinseitener Bürgerbuch, wo er 1709 das Bürgerrecht nahm, als Architekt angesetzt. Doch weis man heute nicht, welche Gebäude in Böhmen ihm zu zugeschrieben sind.²⁰⁷

Anselm Martinus Lorago,²⁰⁸ von Luna in Italien gebürtig, nahm in der Kleinseite als Maurer das Bürgerrecht den 13ten November 1727. wie wohl seine Gebäude jetzt unwissend sind. Hingegen seinem *Sohn*

²⁰⁰ Andreas Schwanitzer (Schweinitzer, zv. Schlesinger), † údajně 1780. Více viz Vlček, s. 595.

²⁰¹ Josef Schlesinger, též viz Andrea Schwanitzer, původ ze Slezské Vratislavi.

²⁰² Stavbu provedl v roce 1765 (čp. 250/V).

²⁰³ Pravděpodobně Teiflův dům na SMP v Melantrichově ulici.

²⁰⁴ Pravděpodobně se jedná o Chřenovský dům, pův. postavený před kostelem sv. Mikuláše na SMP.

²⁰⁵ Anton Prošek (Proschek), † 1779. Stavitel. Více viz Vlček, s. 531.

²⁰⁶ Giovanni Battista Alliprandi (Alibrandi, Alibranti, Aliprandi, Allebrandi, alla Brandi), † Litomyšl. Více viz Vlček, s. 19–23.

²⁰⁷ V Čechách je poprvé zaznamenán v roce 1760 jako polír při křtech. O jeho stavební činnosti se dnes ví více než v Jahnově době. Roku 1706 získal funkci vrchního fortifikačního stavitele v Praze. Seznam jeho stavební činnosti viz Vlček, s. 19–23.

²⁰⁸ Anselmo Martino Lurago, křtěn 9. 1. 1701 Como, † 29. 11. 1765 Praha. Stavitel a architekt. Více viz Vlček, s. 379–380 a Preiss, Italští, s. 375–378, 380, 381, 384.

*Anselm*²⁰⁹ zu Prag gebohren erzoger frühzeitig zur Kunst, sende ihm nach Italien, wo er sich besonders zu Rom lang aufhielt, die ganze Peterskirche nebste anderen grossen Gebäuden da aus maass, welche die Engländer und Franzosen aufnehmen liesen. Zugleich der Umgang mit den vornehmsten Architekten bereicherten seine Wissenschaften, daß er als im ausgebilder Mann in sein Vatelnd zurückkehrte. Hier fand er auch bald Gelegenheit sein Talent zu zeigen, *in der* ‹der gute Ruf vor ihm schon hergegangen war.› Der Fürst Piccolomeni, zu dem Anselms guter Ruf schon voraus getrunken war, vertraute ihm den Bau seines Pallastes, den er auf der alten Allee in der Neustadt zu erbauen vorhatten.²¹⁰ Lorago führte nach seinen gegebenen Riessen den Bau mit allgemeinem Beifall auf, welches ihm bald jährliche Bestellungen in den ersten Häusern unseres hohen Adels verschafte, wie er dann in der Stadt²¹¹ und auf dem Lande mehrere Gebäude theils vom Grund auf, theils bereits angefangene Landhäuser des Adels ausführte, theils neue anlegte.²¹² In diesem wurde er auch königlichen Schlossbaumeister,²¹³ wo unter dessen Aufsicht das Fräuleinstift in Schloss,²¹⁴ und die königliche Burg erbaut wurde.²¹⁵ Zu Pržestitz legte er die

²⁰⁹ S velkou pravděpodobností se jedná o jednu a tu samou osobu. Chybný je údaj o místě narození i o zaměření svatopetrského chrámu. Jahn tyto údaje převzal ze Zápisné knihy, ale sám si je už neověřil.

²¹⁰ Lurago převzal stavbu paláce (Sylva–Taroucců, Nostický, Piccolominiů, čp. 852/II) po smrti Kiliána Ignáce Dientzenhofera v roce 1751.

²¹¹ V Praze působil při stavbě kláštera anunciátek na NMP (na jeho místě je hl. budova pošty v Jindřišské ul.), přestavěl si vlastní dům U černého slona (čp. 331/III) na MS, v r. 1741 provedl úpravy na dnes zbořeném domě Leopolda Salma na NMP, po pruském vpádu r. 1742 upravoval Černínský palác na Hradčanech, v roce 1748 se podílel na opravě astronomické věže v Klementinu. Dále viz Vlček, s. 379–380.

²¹² Poprvé se samostatně objevuje při stavbě k. sv. Jana Křtitele v Osobě u Berouna (1732–38), zde pokračoval i při přestavbě zámku, dále dokončoval práce bývalého kláštera bosých augustiniánů v Lysé nad Labem, 1739–41 zde postavil kostel Narození P. Marie a sv. Jana Křtitele. V Hoříně u Mělníka provedl úpravy zámecké kaple pro Černíny, v letech 1744 – 45 postavil pro Černíny hřebčín v Jemčíně u Jidněřichova Hradce., pravděpodobně dokončil rekonstrukci opatství v Sázavě, v roce 1757 provedl obnovu kláštera benediktinů v Broumově, po r. 1756 se podílel na stavbě kláštera v Kladrubech. Další viz Vlček, s. 379–380.

²¹³ Po roce 1727.

²¹⁴ Ústav šlechticů na Pražském hradě.

²¹⁵ Od roku 1753 spolu s A. Kunzem vedl přestavbu Pražského hradu.

ansehnliche Kirche an,²¹⁶ allein dieser als die königliche Burg führte er nicht ganz aus, in dem ihm der Todt 1766 übereilte, ungefehr 60 Jahre alt.

ANTON HAFNECKER²¹⁷, in Tyrol aus dem Gericht Ehrenberg gebürtig. Nahm das Bürgerrecht als Baumeister in der Kleinseite 1752. Wurde königlicher Schlossbaumeister nach dem Anton Kunz, aber nur gegen dem Gesellengroschen. Führte noch völlig der Theil der Burg an der Staubbrücke aus, wodurch die k. Residenz im Ganzen 1775 fertig wurde, obschon unter der Regierung Kaiser Joseph II.te und Leopold II.te neue Veränderungen vorgiengen. Nach dem Todte des Lorago erhielt er das Stieft Kladrau,²¹⁸ auf welcher Herrschaft, «nebst anderen Gebäude», die Pržestitzer Kirche gänzlich in die höhe führte und unter Todt brachte, «....».²¹⁹ Dann zu Toschkau²²⁰ und Kladrau zwey neue Kirche erbaute.²²¹ Für den Graf Nostitz, in dessen Bestallung er auch stund, erbaute er zu Mieschitz des Schloss,²²² das Nationaltheater zu Prag²²³ und mehr andere Gebäude.²²⁴ Für dem Graf Schwarz die Kirche zu Kostomlat auf der Lissauer Herrschaft und das Schloss daselbst.²²⁵ In Prag überbaute er das gräfliche Schwarzische Haus,²²⁶ nebst anderen Gebäude.²²⁷ Zu Theresinstadt tratt er mit in die Entreprise des

²¹⁶ Stavbu tohoto kostela převzal Franz Ignatz Prée.

²¹⁷ Antonín Haffenecker (Hafenecker, Hafneker, Hawenecker), * 4. 6. 1720 v Tyrolích, † 16. 8. 1789 Praha, architekt. Více viz Vlček, s. 210–212.

²¹⁸ Po roce 1765 se účastnil stavby benediktinského kláštera v Kladrubech.

²¹⁹ Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Přesticích.

²²⁰ V letech 1777–78 proběhla přestavba kostela sv. Jana Křtitele v Touškově u Plzně.

²²¹ Kostel sv. Jakuba Většího z let 1773–73.

²²² Výstavbu zámku v Měšicích pro Nostice lze zařadit do let 1767–75.

²²³ Zde je myšleno Nosticovo (Stavovské) divadlo stavěné v letech 1781–1783 pro Franze Antona Nostitze–Rienecka (čp. 540/I) na SMP.

²²⁴ Např. Nostická jízďárna na MS (čp. 468/III) po r. 1765.

²²⁵ Přestavba zámku v Lysé nad Labem, kolem roku 1767.

²²⁶ Palác Sweets–Šporků (čp. 1034/II, 1036/II) v Hybernské ulici na NMP.

²²⁷ V letech 1784 – 89 provedl úpravy jezuitského profesního domu (čp. 2/III) na MS, v roce 1777 přistavěl k faře kostela sv. Vojtěcha na NMP), v roce 1768 provedl úpravu domu U bílého orla (čp. 4/III) na MS.

Festungsbau starb 1788.²²⁸ Sein Sohn Anton,²²⁹ gleichfalls Baumeister, starb jung 2 Jahre nach dem Tode des Vaters.

ANTON SCHMIED,²³⁰ ein gebörner präger Bürger= und Malers Sohn, und Ingenieurscolar des Johann Ferdinanad Schor. War erst meist Architekturmaler, wobey er sich zugleich auf die Baukunst legte, bis er in der Neustadt=Prag Baumeister wurde, und als solcher in der Kleinseite den 12. october 1769 das Bürgerrecht nahm. Von ihm ist das gräfliche kaunitzische Haus in der Kleinseite auf der Brückengasse vom Grund erbaut,²³¹ nebst diesem mehrere andere Gebäude, die er zum Theil nur herzustellen hatte, auch da er in mehrern adlichen grossen Häusern Bestallung hatte, findet man auch Gebäude auf dem Lande von ihm.²³² Starb um siebzehen Hundert etlich und achzig.

JOHANN PRACHNER,²³³ eines präger Bürgers= und Bildhausers Sohn, in Prag geb[ohren], und Zögling des Franz Prêe. Wurde Fortifikations= und städtische Baumeister. Baute zu Liben bei Prag das Schloss,²³⁴ in der Zeltnergasse das Pouquoische=jetzt Universtitätshaus,²³⁵ den goldenen Kappel und an der

²²⁸ V Terezíně spolupracoval s Josefem Jägerem a Josefem Zobelem.

²²⁹ Syn Antonín – může jít o několik synů Antonínů – roku 1753 se mu narodil syn Jan Nepomuk František Antonín, v roce 1760 Antonín Eliáš Václav, roku 1767 Ignác Antonín. S největší pravděpodobností se jedná o Jana Nepomuka Františka Antonína (*1753).

²³⁰ Antonín Schmidt (Schmied), * v únoru 1723 v Praze.

²³¹ Kaunický palác, Mostecká 15 (čp. 277/III). Po roce 1773 ho dal vystavět apelační rada Michal Karel st. hrabě Kaunic. Pro Salmy přestavěl v letech 1765–67 faru v Lobendavě. Více viz Vlček, s. 584.

²³² Černínský palác, Harrachovský palác, (čp. 939/III) na NMP v letech 1765–70, Goldbergovský dům.

²³³ Jan Josef Prachner, křtěn 20. 3. 1732 Praha, † 11. 5. 1792. Stavitel v Praze. Více viz Vlček, s. 524.

²³⁴ V letech 1769–70 provedl přestavbu záměčku v Libni v Praze 8.

²³⁵ V roce 1773 renovoval Buquoyský palác v Celetné ulici (čp. 562/I) na SMP.

Brücke das sogenannte Königsbad. Nebst diesen hat er noch andere Gebäude theils hergestellt, theils vom Grund aufgeführt.²³⁶ Starb 1784.

JOSEPH JÄGER,²³⁷ geboren in Tyrol aus dem Gericht Ehrenburg, nahm das Bürgerrecht als Baumeister in der Kleinseite 1759. Baute in dieser Stadt das Grömlingische²³⁸ und das Montaginische Haus auf dem Kleinseitner Ring,²³⁹ auf dem zweiten Malteser Platz das Turbische jetzt Langerische Haus vom Grund auf.²⁴⁰ In der Altstadt der k.k. Staatsguter Administrationshaus²⁴¹ und mehr anderen.²⁴² Nahm Entreprisen beim Festungsbau zu Theresienstadt.²⁴³ Starb 17:

MATHIAS HUMMEL,²⁴⁴ ein Wiener, nahm das Bürgerrecht als Baumeister in der Kleinseite 1759.²⁴⁵ Wurde als Kam[m]eralbaumeister angestellt,²⁴⁶ wo er auf

²³⁶ V letech 1768–70 stavěl faru v Branišově, v roce 1777 upravoval chór pavlánského klášterního kostela sv. Salvátora (čp. 1045/I) na SMP, z let 1780 – 83 pochází kostel sv. Bartoloměje v Dušejově. Roku 1784 upravoval bývalý klášter servitů Na slupi (čp. 450/II) na NMP. Více srov. Vlček, s. 524.

²³⁷ Josef Jäger, * kol. 1721, † 16. 9. 1793 Praha. Architekt a stavitel. Více viz Vlček, s. 262 – 263.

²³⁸ Grömlingovský palác U Kamenného stolu, čp. 5/III). Jäger palác přestavěl pro advokáta Karla z Grömlingu v roce 1786, podle Vlčka v letech 1778–8.

²³⁹ Dům Smiřických, později dům u Montagů, přestavba probíhala v l. 1763–65.

²⁴⁰ Jäger Turborvský palác (čp. 477/III) na MS vystavěl pro Františka Xavera hraběte Turbu na místě shořelého domu U Tří stříbrných hvězdiček.

²⁴¹ Pravděpodobně dům v dnešní Husově ulici.

²⁴² Kolem roku 1769 provedl úpravy na zámku v Kolodějích u Prahy, dále v letech 1769 – 71 stavěl dům na Malostranském nám. (čp. 3/III), projektoval plány na přestavbu Klementina na SMP. Více se prosadil jako stavitel pracující v Čechách – v roce 1769 pracoval na plánech zámku v Kostelci nad Černými Lesy pro Marii Terezii Savojskou, v letech 1765 – 68 postavil kostel v Konojedech, v letech 1769 – 70 kostel sv. Martina ve Vyšenovicích, podílel se na přestavbě kostela sv. Vavřince ve Vavřinci u Kutné Hory, na panství Kašpara Benedikta Leboura vystavěl kostel sv. Václava.

²⁴³ Na tereziánské pevnosti pracoval společně s A. Haffeneckerem po roce 1785. Pravděpodobně vystavěl celnice v Loučné u Jířikova, Pomezí nad Ohří a Vojtanově.

²⁴⁴ Matheus Hummel (Hummel, Huml, Humml, Humull), * kol. 1732 Vídeň, † 20. 2. 1800 Praha. Stavitel v Praze.

²⁴⁵ Zápisná kniha uvádí nesprávný rok 1759.

²⁴⁶ Je znám jako malostranský stavitel, přísežný stavitel, královský a také královský fortifikační stavitel.

dem Lande mehrere Gebäude aufführte.²⁴⁷ Zu Prag auf dem wällische Platz in .der Kleinseite erbaute er das Fürst Lichtensteinische Haus,²⁴⁸ für die Gräfin Hardeck die Bibliothek,²⁴⁹ in der Altstadt das Ringelhofrische²⁵⁰ Haus in der Plattnergasse und andere mehr.²⁵¹ Starb 1800. In [Jenner?]

Lebende Baumeister im Jahr 1800.

IGNATZ PALLIARDI,²⁵² geboren Präger, nahm das Bürgerrecht als Baumeister in der Kleinseite 1759.

PHILIPP HEGER,²⁵³ ein deutschböhmer von Kladrau daselbst geboren 1732, nahm das Bürgerrecht als Baumeister in der Kleinseite den 3. ten Mai 1770.²⁵⁴ Baute für dem Graf Franz Pachta zu Gabel das Schloss und Orangerie nach jonische Ordnung,²⁵⁵ zu Grossbezno gleichfalls das Schloss²⁵⁶ und in beiden Orten die Kuchthürne[!]. Zu Wostruzna bei Gitschin vom Grund auf eine Kirche

²⁴⁷ V roce 1766 se podílel na stavbě zámku pro hr. Františka Adama z Mitrovic v Jincích u Hořovic, podle jeho plánů byl v letech 1776–85 vystavěn kostel sv. Kateřiny v Pavlíkově u Rakovníka, v roce 1774 navrhl zvětšení zámecké kaple v Bolechovicích u Benešova, od roku 1776 vedl barokní opravu kostela Nanebevzetí P. Marie v Třeboradicích, v roce 1780 se podílel na úpravách zámku v Dobrovici. Více viz Vlček, s. 256–257.

²⁴⁸ Lichtenštejnský palác na Malostranském náměstí (čp. 258/III) na MS. Přestavba podle Hummelových plánů probíhala v roce 1791, kdy vzniklo klasicistní průčelí, velké schodiště a hlavní sál.

²⁴⁹ Údaj je převzat ze Zápisné knihy.

²⁵⁰ Mědikovář Ringhofen.

²⁵¹ Např. v letech 1784–87 rozdělil reprezentační místnost na SM radnici na dvě patra, dále dům na Kampě, vedle býv. Výzkumného ústavu pro výstavbu, postavený v roce 1786, v roce 1784 rozšířil budovu Kaunického paláce (čp. 890/II) na NMP o boční rizality, připojil nádvorní křídla a navrhl interiérové úpravy, roku 1796 bylo podle Hummelových plánů přestavěno zadní křídlo Hartigovského paláce (čp. 259/III) na MS. Více viz Vlček, s. 256–257.

²⁵² Ignác Jan Nepomuk Palliardi, *15. 5. 1737 Praha, † 18. 3. 1821 Praha. Toman II, s. 241.

²⁵³ Filip Heger (Heger), * kolem 1734 Kladruhy u Stříbra, † 26. 1. 1804.

²⁵⁴ Zápisná kniha uvádí rok 1768.

²⁵⁵ Zámek Nový Falkenburg (Jablonné v Podještědí, přestavován v roce 1759, kde později vystavěl zmíněnou oranžerii.

²⁵⁶ Bezno u Mladé Boleslavi. Umělecké památky Čech 1. A/J, Praha 1977, s. 74.

mit zwei Thuren.²⁵⁷ Zu Stranow eine Kirche. Zu Benatek überbaute er das jetzt stehende Sschloss;²⁵⁸ dann eine Wasserlautung jetzt Weisswasser über 3 Stunde lang über Berg und Thal durch die Wälde zu den Jagdschloss Waldsteinis Ruhe. Ferner verwandelte er die ehemaligen Jesuitercollegien zu Krumau²⁵⁹ und Neuhaus ins Kassern.²⁶⁰ Runterstellungen erbaute er zu Melnik, Elbekosteltz, Brandeiss, Altbunzlau, Čzelakowitz, Lissau und Nümburg.²⁶¹ Am Graben erbaute er zu Prag, das Raffinsische Haus.²⁶² In der Neustadt überbaute er das gräfliche Logische Haus,²⁶³ das Coelestiner Nomenkloster veränderte er zum Gebrauch der Tabacks=und Siegelgefäll Administration,²⁶⁴ so auch das geweste Münzhaus zum jetzigen General Commendo Gebäude.²⁶⁵

JOSEPH SICKA, geborner Präger.²⁶⁶

²⁵⁷ Kostel sv. Kříže, vystavěn pravděpodobně v letech 1772–80, společně s I. J. N. Palliardim.

²⁵⁸ Přestavba zámku v Benátkách nad Jizerou proběhla na konci 18. století.

²⁵⁹ V roce 1773 provedl adaptaci bývalé jezuitské koleje v Českém Krumlově na vojenská kasárna.

²⁶⁰ Totéž provedl v Jindřichově Hradci v roce 1779.

²⁶¹ Jedná se o stáje pro jezdecký regiment boleslavského kraje, které stavěl v Mělníku, Kostelci nad Labem, Brandýse, Staré Boleslavi, Čelákovících, Lysé nad Labem a Nymburku.

²⁶² Jahn zde pravděpodobně uvádí mylnou informaci, protože podle Tomana se Raffiovský dům nachází v ulici na Perštýně.

²⁶³ Palác hraběte de Logis. Na rozdíl od Jahna Zápisná kniha hovoří o jedné budově: „*In Prag auf der Neustadt das Graf Logige Haus, das sogenannte Raffiusische Haus auf dem Bergstein.*“

²⁶⁴ Adaptaci kláštera celestinek v Jindřišské ulici na administrativní budovu továrny na tabák provedl v roce 1782. Stavba stála na místě hlavní pošty v Jindřišské ulici.

²⁶⁵ V roce 1784 upravil Novou mincovnu (čp. 587/I) v Celetné ulici a na Ovocném trhu na SMP.

²⁶⁶ Josef Zika (Sicka, Sicha), * mezi lety 1737–41 v Praze, †9. 9. 1805 v Praze. Zápisná kniha uvádí více: „*ein gebohrner Prager, lebte in 1800 Saeculo und hat den 6. Juli 1777 das Bürgerrecht als Baumeister in der königlichen Neustadt genommen. In der Stadt Reichenberg hat er in der Neuen Gassen eins von denen schönsten Häusern von Grund auf hergestellt. Ferner das Haus beim Goldenen Lampel dem Kaufmann Kraus gehörig, eben von Grund auf. Ingleichen den Blauen Stiefel, welchens Haus der jetzige Sarabara besitzt, auch das Kuttnohorskische Haus, so gegenwärtig der Frank Baukal in Besitz hat, nebst mehrer andern Civilgebäuden, nämlich bei dem Herrn Wenzel Czerni in der Postgassen, ebenfarsl beim Herrn Franz Senger, auch beim dem Herrn Personn, welche alle von Grund auf hergestellt worden. Auch hat er in Roßenthal eine Fabrik angelegt udn ausgebaut.*“

JOHANN PALLIARDI, gebohrner Präger.²⁶⁷

JOSEPH ZOBEL, von Tannheim aus Tyrol gebürtig.²⁶⁸ War erst Mittertreppeneur zu Theresienstadt,²⁶⁹ dann königlichen Schlossbaumeister,²⁷⁰ nahm als Baumeister das Bürgerrecht in der Kleinseite den 14. ten April 1771.²⁷¹

JOHANN ZELENSKA, geborner Präger.²⁷²

ZACHARIAS FIGER, geborner Deutschböhmer.²⁷³

²⁶⁷ Johann Nepomuk Georg Palliardi, * leden 1744 v Praze, † 6. 2. 1810 v Praze, syn Michala Ignáce Palliardiho. Zapisná kniha uvádí více než Jahnův soupis „*ein gebohrner Prager, lebte in 1800 Saeculo, hat das Bürgerrecht als Baumeister in der königlichen Altstadt anno 1776 angenommen. Er baute in der königlichen Altstadt bei denen Barmerzigen das neu errichtete Tollhaus mit 24 Abtheilungen, dann aauf den Judengarten und Tor dem Porzitschen Thorfabriken, nebst mehrer andern Civilgebäuden.*“

²⁶⁸ Josef Zobel (Zobbel, Zobbel, Zobl), *25. 9. 1746 Grän v Tyrolsku (Jahn uvádí Tannheim, Zapisná kniha Tanohrim), †8. 3. 1814 Praha.

²⁶⁹ Tato informace je mylně převzata ze Zapisné knihy, protože terezínská pevnost byla založena r. 1780. K tomu více viz Vlček, s. 733.

²⁷⁰ Dvorním stavitelem (stavitelem Pražského hradu) se stal 30. 10. 1789 po smrti A. Haffeneckera.

²⁷¹ Zapisná kniha uvádí r. 1776, Vlček r. 1777.

²⁷² Zapisná kniha uvádí jako místo narození Chrudim. Zapisná kniha uvádá více „*Johann Zelenka, ein gebohrner Böhm aus Chrudim, lebte im 18 Saeculo, hat den 15ten Juli anno 1777 als Baumeister das Bürgerrecht in der königlichen Neustadt genommen, er baute von Grund aus einen Theil in der Kleinen Herrngassen und zugleich auch in seinem eigenem Hauss. In der Neustadt beim Charaus bautete er von Grund aus gewölbte Stallungen und ober denenselben Wohngebäude. Auch baute er in Prag noch mehrer andere Civilgebäude.*“

²⁷³ Zacharias Fiegert (Figert), architekt a stavitel. * kol. 1744 v Lipové (sev. Čechy), † 9. 2. 1818 v Praze. Zapisná kniha uvádí „*Zacharias Figer, ein gebohrner Teutschböhme von Hainspach gebürtig, lebte in Saeculo 1800, hat anno 1781 als Baumeister das Bürgerrecht in der königlichen Neustadt genommen, wurde Baumeister im Jahre 1780. Baute zu Budenitz, Fürst Kinskischer Herrschaft, das Schloß mit 2 Fliegeln. In Prah die Schwarze Roßen, so auch die 3 Plätze dem Herrn von Eisenstein gehörig. Zum größten Theil das fürstlich Auersbergische Haus. An dem Brückel das Wacheziherische Haus, nebst mehrern ansehnlichen Häusern. Auch überbaute er zu Lobenthau Graf Salmischer Herrschaft die Kirche.*“ Podrobnější seznam staveb viz Vlček, s. 171–172.

ALOIS PALLIARDI, geborner Präger und Sohn des Johann.²⁷⁴ Ist angestellte Kammeralgütter Administration Baumeister.

FRANZ HEGER,²⁷⁵ Sohn des Philpps, zu Falkenburg in deutschböhmen 1766 geboren. Baute das Toskanische Haus in der alten Alêe.

CARL SCHMIED.²⁷⁶

²⁷⁴ Ignác Aloiss Palliardi, * kolem roku 1765 v Praze, †10. 8. 1806 v Praze. Zápisná kniha uvádí „Ignatz Alois Palliardi, gebohren in Parg, wurde Bürger und Baumeister anno 1791, lebte in 1800 Saeculo, jezt Angestellter cammeral Gütteradministrationsbaumeister nach Absterben des Baumeisters Mathias Hummel. Baute in Prag vor dem Kornthor in dem Obristlientenant Baron von Wimmerischen Garten Balka genannt sammentliche Oragerie, Treib- und Annanashäuser, dann Gartengebäude, in Prag das sogenannte Blaue Lampel, auf dem Bergstein gegen dem Rafiusischen Hause die Polizeidirekzionskanzlei nebst allen Zugehörungen, ferner das böhmisch ständische Landhaus nebst verschiedenen andern öffentlichen und Civilgebäuden, das Observatorium Astronomicum auf dem Laurentzi Berg aus der St. Laurentzi Kirche. Auf dem Lande gräflich Rudolf Wrbischen und erzbischöflichen Herrschaften. Dann auch das Rathaus und Kirchthurn in der königlichen Stadt Rokitzan, mehr auf der königlichen cammeral Herrschaft Smrkowitz, in Loco Wonitschan, eine neue Kirche.“ Více o jeho stavbách viz Vlček, s. 466–467.

²⁷⁵ Franz Anton Heinrich Heger (Höger, Hüger). Křtěn 7. 7. 1766 v Jablonném v Podještědí, † 1831 v Praze. Syn Filipa Hegera.

²⁷⁶ Karl Schmidt (Schmied), * asi r. 1738, † 15. 4. 1820. Stavitel v Praze. Zápisná kniha uvádí více „Karl Schmidt, ein gebohrner Teutschböhlm, gebürtig von Üttwa, hat anno 1778 das Bürgerrecht als Baumeister in der königlichen Altstadt genommen. Unter dieser Zeit baute er viele Civilgebäude in Prag und übernahm nach Absterben des Prachners, die königliche Fortificationsgebäude, zugleich bauter er auch dem kaiserlich königlich Müntzamte 1 neuen Prägsaal, ferner in der Bergmannssgassen des Herrn Gerber sein Haus, in der Eißengassen des Herrn Grüners und das Haus des Herrn Zimmermeisters Johann Zielnitzki nebst mehrer andern Gebäuden.“

2.4. Životopisy

Ferdinand I. – Ferdinand II.

Füessli Lexikon¹

Arcimboldo (Joseph)² ein seltsamer Maler zu Meiland, arbeitete in den Diensten des Kaiser Ferdinand I., Maximilian II. und Rudolph II. Er verfertigte mit besondern malerischen Einfällen die vier Jahreszeiten,³ im welchen er Köcher, Kellermeister, Jäger etc. vorstellte.⁴ Arcimboldo war auch in Erfindung von allerhand Instrumenten, Masqueraden, Brücken und Schaubüchern sehr sinnreich.⁵ Zufolge seiner Grabschrift ward er in den Adelstand erhoben und von obgemelden Fürsten sehr wehrt gehalten.

Lomazzo Idea etc. p. 154.⁶

Ferdinand I.

Sandrart, T. I., p. 233⁷

Barthel Böhm⁸ ein Deutscher Maler und Kupferstecher hatte sich zu Nürnberg niederlassen. Hatte Carl V. und Ferdinand I.⁹ gemalt als auch in Kupfer gestochen,¹⁰ er

¹ Johann Rudolph Füessli, Allgemeines Künstlerlexikon oder: Kurze Nachricht von dem Leben, und den Werken der Malfer, Bildhauer, Baumeister, Kupferstecher, Kunstgiesser, Stahleschneider, 1763 první vydání, 1779, přepracované vydání.

² Giuseppe Arcimboldo, malíř, * kol. 1527 Milán, † 11. 7. 1593 Milán. Malíř. Jako dvorský malíř byl povolán již císařem Ferdinandem I., ve dvorských službách zůstal i během panování Maxmiliána II. a Rudolfa II. R. 1591 byl povýšen do šlechtického stavu. Viz Michal Šroněk, Pražští, s. 68. Pro Ferdinanda I. pracoval jako malíř portrétů císařské rodiny. Eliška Fučíková, Rudolf II. a Praha, Praha, Londýn, Milán 1997.

³³ Obraz *Čtvero ročních dob* byl císaři předán na Nový rok 1569 společně s obrazem *Čtyř živlů*. Podrobněji viz Fučíková, Rudolf II.

⁴ Čtyři roční období – jedná se o sérii obrazů, kde jsou z květín, kořenů ovoce nebo zvířat sestaveny lidské hlavy.

⁵ Velká slavnost byla uspořádána na masopust v roce 1570. Více viz Fučíková, Rudolf II.

⁶ Giovanni Lomazzo, *Idea del tempio della pittura*, 1775.

⁷ Joachim Sandrart, *Teutsche Academie der bildennnde Kunst*, 1675.

⁸ Bartoloměj Beham (Peham, Během, Beheim, Böhm), malíř a mědirytec. *1502 v Norimberku, † 1540 v Itálii.

gehört unter die ersten verzüglichen Teuschen Künstler. Er war lange Zeit bei Marco Antonio¹¹ zu Rom – und Bologna¹² und starb in Italien. Sein Bildnüss ist in der Kupferplatte CC.¹³

Rudolph IIte.

Füssli Lexikon¹⁴ und Descamps T. I., p. 376¹⁵

Breughel (Johann)¹⁶ da er im Winter sommetene Kleider trug, wurde er davon Sammet-Breughel genannt. Zu Brüssel geboren doch ist sein Geburths als Sterbejahr nicht gewieß. Descamps nimmt die Jahre seines Lebenszeit von 1584 bis 1642 an, wornach er 53 Jahre gelebt hätte.¹⁷ Im Art. Joseph Heinz, Füßlins Lexikon wird gesagt, das Breugel am Hofe Rudolph des II. nebst anderen Künstlern zu Prag arbeitete. Wir kennen die Qväle nicht, allein weder dem Kunstlieben den Monarchen, nach den Zeit seiner Regierung widerspricht es. D'Argenville¹⁸ läßt ihm 1575 zu Brüssel geboren werden.

D'Argenville¹⁹

Alexander Colins,²⁰ aus Mecheln gebürtig, ein trefliche Bildhauer der in Diensten Kaiser Ferdinand des I. standt.

⁹ V roce 1530 při jejich slavnostním příjezdu do Mnichova.

¹⁰ Oba panovníky maloval kolem roku 1530.

¹¹ Marco Antonio Raimondi, kolem 1480–1534.

¹² Celá tato věta je převzata ze Sandrarta, kde je jen doplněna o slovo „in Arbeit“. Sandrart, T. I, s. 233. V Sandrartovi je celé heslo o Behamovi mnohem podrobnější.

¹³ Viz pozn. 7.

¹⁴ Viz pozn. 1.

¹⁵ Jean Baptist Descamps, *La vie des peintres Flamands, Allemands et Hollandois*, 1753.

¹⁶ Jan Bruegel st., * 1568 Brusel, † 12. 1. 1625 Antverpy. Malíř. Thieme-Becker V, s. 98–99.

¹⁷ Descamps doslova uvádí „*Jean Breughel nâquit à Bruxelles, environ l'an 1589.*“ Descamps, s. 376. Na jiné straně o datu jeho úmrtí týž autor uvádí „*Sa mort est ignorée par les Ecrivains Flamands M. Félibien croit qu'il est mort en 1642.*“ S. 379.

¹⁸ Antoine Joseph Dezzalier d'Argenville, *Abregé de la vide des plus fameux peintres*, 1745–1752.

¹⁹ Viz pozn. 18.

Rudolf II.

Sandrart, T. I., p. 297²¹

Georg Flegel,²² gebürtig aus Mähren, machte sich Säßhaft zu Sankt Veit am Mein, malte treflich im Stillleben als Früchte, Fische, Gläßer, Becher von allerlei Metallen etc. und da er die Natur besonders tauschend nachahmte und erreichte, waren die Liebhaber besonders die Niederländische sehr begiwig auf seine Werke, die sie stark suchten, obschon er geschwind und hurtig in der Arbeit war, konnte er sie doch nicht alle befriedigen. Er starb um 1636.²³ Hatte den Moreel von Frankfurt zu Schüller, und übertrag in Blumen, Früchten seiner Lehrhern.²⁴

Rudolph II.

Sandrart T. I., p. 286²⁵

Hainz (Joseph)²⁶ Historienmaler von Bern[!] in der Schweitz gebürtig. Er bildete sich in der Schule der berühmten Künstler, die zu Prag am Hofe Rudolph II. sich damals

²⁰ Alexander Colin (Colins, Colyns), * 1527 nebo 1529 Mecheln, † 17. 8. 1612 Innsbruck. Sochař. Thieme-Becker VII, s. 202.

²¹ Viz pozn. 7.

²² Jiří Flegel, * 1563 Olomouc, † 1638 Frankfurt nad Mohanem. Malíř zátiší. Byl synem olomouckého ševcovského mistra, pravděpodobně se vyučil u Lucase van Valckenborcha (1535–1597) v 80. letech 16. století usazeného v Linci. Se svým mistrem pak přešel do Frankfurtu nad Mohanem, kde také roku 1638 zemřel. Flegel ve Frankfurtu pracoval společně se svým mistrem, osamostatnil se až roku 1597, kdy chtěl samostatně podnikat. Nejprve se věnoval malbě zátiší „prostřených stolů“, později přešel k malbě zátiší květinových. Ve Frankfurtu se také setkal s Jacobem Hoefnagelem (1573–1632–35). Podrobněji k jeho dílu viz Hana Seifertová, Georg Flegel, Zātiší, Praha 1991 a Hana Seifertová, Georg Flegel (1566–1638), Zātiší, Praha 1994, Národní galerie v Praze, Pražský hrad, Císařská konírna 10.3. – 8.5. 1994.

²³ V Sandrartovi jeho životopis zní takto „Kurz vor dieser Zeit ware zu Frankfurt Georg Flegel/ meines Behaltens aus Mähren/ der ein glücklicher Mahler in Nachfolgung des Lebens/ an Obst/ Früchten/ Fischen/Bancqueten/Gläsern/Pocalen und Bechern von allerley Metallen/ gewesen/ und alles besonderlich/ vernünftig/fleisig und natürlich gemahlt/ dannenhero alle Liebhaber sich beflissen/ etwas von ihm zu erhalten/obsonderlich di allda wohnende Niederländische Nation/die seine Werke stark gesucht/ also dass/ obwolen er hurtig und geschwind in der Arbeit ware/ er dennoch nicht alle contentiren und vegenügen können; sein Leben endigte er ungefährr Anno 1636.“

²⁴ Svého žáka Jakoba Mareela přijal roku 1627. Malířsky i obchodně působil v Utrechtu, později se ale vrátil zpět do Frankfurtu.

²⁵ Viz pozn. 7.

aufhielten,²⁷ als er sich da auszeichnete, schickte ihm der Kaiser nach Italien.²⁸ Hier studierte er zu Rom vorzüglich die Anticken, zu Venedig das Kolorit und in der Lombardische Schule Corregio. Von Zeit zu Zeit sandte er von seinem Zeichnungen und Skitzen nach grosser Meisterwerke am Kaiser, bis er von seine eigene Erfindung eine Leda mit dem Schwan,²⁹ ganz im Geschmack des Anton da Corregio,³⁰ verfertigte, worauf er nach Prag zurück beruffen wurde. Hier mahlte er in lebensgrossen figuren das Baad der Diana und zweimal den Raub der Proserpina,³¹ wofür der Monarch ihm nicht nur Reich belohnte, sondern mit einer lebenslänglichen Pension versah. Sein Ruhm verbreitete sich von Tag zu Tag, wozu nicht wenig sein höflicher, ehrbarer und Leutseliger Lebenswandel zur Vermehrung seiner Freunde beitrug, so das Kunstverständige und anderen seine Arbeiten häusig suchten. In Rücksicht der Zeichnung nennt man ihm nur den Deutschen Raphael, in der Anmuth und Colorit hat vielleicht kein Maler dem Corregio so sehr erricht. Egidius und Johann Sadler, Isaac Mayer, Lucas Kilián u. a. Meister haben nach ihm gestochen. Zum Leidwesen des Monarches und aller Kunstliebhaber starb er nur zu früh in Prag, und wurde feinlich bei Sankt Johann unter dem Berge, welche Kirche jetzt in ein Bürgerhaus verwandelt ist, begraben.³² Sein Bildnüss giebt Sandrart in dem Kupferblatt Hh. Sein Sohn gleichen Namens hat auch in Italien studiert, ist aber den Vater nicht gleich gekommen.

²⁶ Heinz Josef, * 11. 6. 1564 Basilej, † 15. 10. 1609 Praha. Jahn v tomto případě uvádí nesprávné místo narození.

²⁷ V Praze je poprvé zaznamenán v prosinci roku 1591, ale pobyt netrval příliš dlouho. Jeho druhý pobyt je datován od r. 1598 až do jeho smrti v roce 1609. V té době zde pobýval např. Paul von Vianen (1570–1613), Kaspar Lehman (†1622 Praha), Adrien de Vries (1546–1626), Matyáš Gundelach (1566–1654).

²⁸ Do Itálie byl poslán císařským dopisem. Zde mu byly vzorem malby Michelangela, Raffaela, Salimbeniho, Tintoretta a dalších.

²⁹ Námět Lédy s labutí, se kterým se Heintz seznámil v Benátkách.

³⁰ Antonio Allegri de Correggio (1489–1534).

³¹ Diana a Akteon a Únos proserpiny patří ke skupině obrazů z námětů k řecké mytologii. Více k jeho dílu viz Jürgen Zimmer, *Joseph Heintz der Ältere als Maler*, 1971.

³² Kostel sv. Jana Křtitele. Ostatky byly uloženy v kapli sv. Matěje, ležící vedle kostela. Zbytky kostela zbořeného v 80. letech 18. století jsou patrný v domě „U tří korunek“, čp. 232.

Schweizer Künstlern.³³

Rudolph II. und Mathias

Heinz (Joseph) Vater und Sohn.³⁴ Der Vater zu Bern[!] in der Schweiz, der Sohn zu Prag[!] geboren. Dem Vater in den Schweitzer Künstler von Füessli T. I., p. 61,³⁵ dem Sohn in Füessli Lexikon.³⁶ Der Sohn lernet auch bei J. von Achen zu Prag. Suppl.

Ferdinand II.

Sandrart, T. I., p. 322³⁷

Leux (Franz) Renard³⁸ Maler von Antwerpen. Wurde kaiserlicher Hofkammermaler. Arbeitete in Rubens Manier, damit er sich aber vollkommen mach, reiste er nach Italien, und kehrte unter Ferdinand der II. in die kaiserliche Dienste zurück, denn 1627 d. 16te März wurde er in der Kleinseite zum Bürger aufgenommen, und ist da Renard Luyx von Antorf geboren angesetzt: Er war Gallerieinspector und vorzüglich ein guter Portraitmaler, von dem Man noch mehrere Bildnisse hat, die er mit einem leichten und breiten Pinsel, warmen Colorit und geistreichen Stellungen verfertigte. Oft wurde er auch nach Wien am Hofe beruffen, wo er die kaiserliche Familie sehr oft, <und> fremde Fürsten und von hohen Adel zu malen hatte; <daher findet man sehr wenige>

³³ Jacob Caspar Füeßli, Geschichte der besten Künstler in der Schweiz, Zürich 1769–1779. Sv. 1, s. 62–6. *“Ich finde ihn in männlichen Alter an den Hofe Kaiser Rudolf (†) unter einer grossen Gesellschaft berühmter Mahler, als einemm Liebling dieses Monarches, den er als den Tüchtigen fand, seinem Verlangen, so er hatte, die berühmtesten Gemälde Italiens in guten Copien beysammenzusehen, ein Genügen zu leisten. Er ging in kaiserlichen Unkosten nach Rom, zeichnete die anticken Statuen, und copierte so wol in dieser Hauptstadt der Kunst, als auf seiner Reise zu Venedig, Mantua und Parma, die Gemählde der grösten Mahler. Vier Jahre brachte damit zu, und kam nach Prag zurück, und hatte das Glück, die Erwartungen der Kaisers seines Mahlers ließ ihn der Kaiser ist nach seinen Erfindungen arbeiten, davon vorzüglich hoch geschätzt werden.*

³⁴ Josef Heinz ml., * kolem 1600 Augsburg, † po 1678 pravděpodobně v Benátkách. Malíř Thieme–Becker XVI, s. 312–313.

³⁵ Viz pozn. 33.

³⁶ Viz pozn. 1.

³⁷ Viz pozn. 7.

³⁸ Frans Luyckx (Leux, Luycz, Lux). * 1604 Antverpy, † 1. 5. 1668 Vídeň. Thieme–Becker XXIII, s. 487–488.

historische Gemälde ebenso erfuhren <von ihm>. Nebst reicher Belohnung wurde er im Adelstand erhoben, mit dem Prädikat von Leuxensten, wovon die Familie noch in Böhmen bleib. Von Steen hat ein Vesperbild nach ihm in Kupfer gebracht.

Leux (Franz) auch Luyks geschrieben. War kaiserlicher Hofmaler und Gallerieinspektor daher hielt er sich bald zu Prag, bald am Hofe zu Wien auf, bekam das Prädikat von Luxenstein, wovon die Familie <bis> erst unter Maria Theresia in Böhmen ausstarb. Das Luxensteinische Haus auf dem Altstädter Platz oder Ring führt nach dem Namen daher. In Füßlin Lexikon [1779] muß Leux (Franz) als Lyuks zusammengenommen werden.

Sandrart, T. I., p. 322.³⁹

II. Ferdinand III. – Josef I.

Ferdinand III. bis Leopold I.

Füessli Lexikon⁴⁰

Pendel (Johann Georg)⁴¹ ein berühmte und geschickter Bildhauer, /geb. zu Hohendengkau/ lernet bei seinem Vater /Georg/. Er nahm [<....>] sich um 1650 /den 28. März das Bürgerrecht und ließ sich/ in der Altstadt <zu> Prag häußlich nieder. Zugleicher Zeit befand sich Ernest Heidelberger, k.k. Hofbildhauer, Stanislaw Goldschneck⁴² und Melber⁴³ in der dasigen Bruderschaft. Pendel, der sie alle an Geistlichkeit übertraf, gerieth mit der Innung unnn Streittigkeit, suchte 1653. die Hoffreibrief, und von dieser Zeit trenneten sich die Bildhauer von der Malergilde.

³⁹ Viz pozn. 7.

⁴⁰ Viz pozn. 1.

⁴¹ Jan Jiří Bendel (Pendel, Bendl). * mezi 1619–1625, † 27. 5. 1680. Sochař. Toman I, s. 51.

⁴² Stanislav Goldschneck, sochař, vyučil se v Praze, kde také působil. Thieme–Becker XIV, s. 342.

⁴³ Melber (Melper), Thieme–Becker XXIV, s. 371.

Seine Werke sind die Statue der unbefleckten Muttergottes auf dem Altstädter Ring.⁴⁴ Die Statuen an der Salvatorkirche, die 12 Aposteln auf dem Beichtstühlen, die Kanzel daselbst, und die Stukatorarbeit dieser Kirche. Der Herkules von harten Stein im kaiserlichen Lustgarten. u. a. mehr

Leopold I. und Carl VI.

Füessli Lexikon⁴⁵ und Malerprotokol

Bretschneider (Johann Michael)⁴⁶ ein Blumen und Gesellschaftsstückmaler und gebohrner Böhmer. Wurde in der Altstädter=Malerkonfraternität d. 18.ten July 1700 einverleibt, und den 20. Sept. darauf nahm er das Bürgerrecht. Sein Sterbjahr ist unbekant.

Leopold I. und Carl VI.

Halwachs auch Halbwachs (Johann Michael)⁴⁷ ein Oesterreicher von Geburt der schon um 1690 nach Prag kam. Dreimal in Italien war. Mit Brandl und Byß arbeitete. 1700 den 6. März ließ er sich in die Altstädter Malerconfraternität einverleiben. Man hat von diesem Künstler Teckenstücke in Oehl gamahlten, Altarblätter, und andere historische Vorstellung in Prag als in Böhmen zerstreuten. So findet man auch in Ostereich bey St. Florian seine vorzüglichen Arbeiten. Da er Peter Brandel und Rudolph Byß in der Arbeiten Gesellschaft liesten konnte, kann man schon hivon auf seinem Kunstwehrt schlüssen, wie er auch zwischen diesen zwey Meistern das Mittel hielt, obschon man in seinem eignem Gemälden drei Maniern unterschiedet, aber immer sieht, daß er in Italien studirt hat, wohin ihm der Abt von Sankt Florian reißen ließ.

⁴⁴ Socha Neposkvrněné Matky Boží na Staroměstském náměstí.

⁴⁵ Viz pozn. 5.

⁴⁶ Johann Michael Brettscheider, křtěn 14. 7. 1656 Ústín nad Labem, † 27. 10. 1727 Vídeň.

⁴⁷ Viz edice Auszug, pozn. 104.

Leopold I. und Joseph I.

Füesslli Lexikon⁴⁸

Heintsch (Joh.[an] Georg)⁴⁹ ein /Historien/ Maler aus Schlesien gebürtig, der sich in Böhmen unter C. Scretta gebildet hatte. Er tratt in geistlichen Stand,⁵⁰ verließ aber selben wieder, und machte sich 1679 als Maler in der Altstadt zu Prag ansässig, doch übersiedelte er sich in der Folge in die Neustadt Prag.⁵¹ Er suchte nicht nur dem Carl Scretta nachzuahmen, sondern auch zu übertreffen. Man hat heute noch viele Gemälde in Prag und Böhmen von ihm.⁵² Da er alles nach der Natur studirte, kam er in einzelne Personen, oder Zusammensetzungen von wenigen Figuren Carl Scretta zimmlich nahe; hingegen in grossen Zusammensetzungen, wie das grosse Altarblatt bei S. Ignatii in der Neustadt Prag, wo man die Hauptperson suchen muß, kam er jenem in der Großhiet nicht gleich. Seine Studien und Handzeichnungen, die er fleißig ausführte, werden heute geschätzt. Man hat auch verschiedene Werke von ihm im Kupfer gebracht. Er starb 1713 an der Pest.⁵³

Kupetzky⁵⁴ (Johann) vortreflicher Bildnüssmaler. Ward an der ungarischen Gränze zu Pesing 1667 geboren. Füßli hat sein Leben beschrieben.⁵⁵ NB: Joahnn Andreas Brendel ist ein Schüler von ihm.

⁴⁸ Viz pozn. 1.

⁴⁹ Jan Jiří Heinsch. *1647 Kladsko, † 1712

⁵⁰ Toto tvrzení mohly způsobit jeho blízké styky s řády a krátký pobyt v klášteře obutých augustiniánů v Bělé pod Bezdězem. Viz Šroněk, *Jan Jiří Heinsch (1647-1712) Malíř barokní zbožnosti*, Praha 2006, 10 (dále jen Šroněk, Heinsch).

⁵¹ Na Starém Městě se stal také členem malířského cechu, roku 1692 si zakoupil dům na Malé Straně, vstoupil do malostranského malířského cechu a teprve poté, v roce 1696 se přestěhoval na Nové Město pražské.

⁵² Podrobně k jeho malířskému dílu nejnověji Michal Šroněk, *Heinsch*.

⁵³ Datum úmrtí je mylné. *Malířství 17. století v Čechách. Barokní realismus*, 1951.

⁵⁴ Jan Kupecký (Kupecky), * 1666 Pezink u Bratislavy, † 16. 7. 1740 Norimberk. Malíř podobizen a žánrů. Toman I, s. 593–597.

⁵⁵ O tom Füessli „Dieser (Kupecký) war seinem Vaterland nach ein Böhm, von wannen seine Eltern der Eifer für ihren Gottesdienst wegtrieb, und sie nach der Ungarischen Gränzen, nach Pasing brachte, wo er 1667 gobohren ward.“ Citováno dle Eduard A. Safarik, *Johann*

Leopod I. und Carl VI.

Luna (Christian)⁵⁶ Miniaturmaler. Ließ sich 1699 den 27. July in der Kleinseitner Malerbruderschaft einschreiben. Ein Mann von vielen Talenten, der auser der Malerei noch andere Känntnisse besaß; beim Adl und dem gesittern Theil der Nation beliebt war. Seine Arbeiten wurden von Kennern aufgekauft, und größten Theils auser Land gebracht, daß man selten mehr Gemälde von ihm hier findet. Starb um 1700 ettlich zwanzig.

Leopold I. und Carl VI.

Ongers (Johann)⁵⁷ Maler; nach dem Bürgerbuch, wo er den 24. May 1690 eingeschreiben wurde, war er aus Mechelen in den Niederlande geboren den 23. Sept. 1691 ließ er sich in der Altstädter Malerbruderschaft [.....?], wurde 1714 Oberältester. Er malte Historie und Architekturen, war reich an Erfindungen und ein guter Zeichner, sein Colorit aber fällt ins Rothe. Dieser Künstler hat sehr vielgemahlt, und man findet eine Menge Altarblätter und andere Gemälde von ihm in Böhmen. Er starb 1730 in sehr hohen Alter.

III. Karel VI. – Josef II.

Füessli Lexikon⁵⁸

Asam (Gosmann Daniel)⁵⁹ ein Maler aus Bayern; arbeitete um 1730 in der Schweiz, Er malte einen Theil des Gewölbes der Klosterkirche zu Einsiedeln auf nassen Kalk

Kupezky (1666-1740), Řím 2001. Pobýval ve Vídni a roku 1723 obdržel norimberské městské právo.

⁵⁶ Kristian Luna. * asi 1671, pohřben 11. 8. 1729 Praha. Toman II, s. 50.

⁵⁷ Jan Onghers, viz edice *Auszug*, pozn. 85.

⁵⁸ Viz pozn. 1.

⁵⁹ Kosmas Damian Assam (Assan). * 28. 9. 1686 Benediktbeuren (Bavorsko), † 11. 5. 1739 klášter Weltenburg. Malíř fresek. Toman I, s. 25–26. Viz *Auszug*, heslo Felix Anton Schäfler.

und hinther das Gewölb der Pfaffkirche S. Jakob zu Inspruck. Hagedorn p. 301⁶⁰ und Poelnitz T. 2, p. 116. Füßli führt diesen Maler unter den Namen Cosmus Asam T. 3 p. 127 an. In Böhmen hat er die Klatrauer Kirche,⁶¹ die Kupel auf dem Weissenberg,⁶² die [Terke?] des Saals zu S. Margaretha,⁶³ und die S. Nikolai Kirche in der königlichen Altstadt=Prag in Fresko gemalt.⁶⁴ Seine Schüler sind die beide Schöfler.

M. Theresia

Balzer (Johann)⁶⁵ ein Kupferstecher, gebohren zu Kukus[Kuks!] in Böhmen 1738. Lernete bei Michael Renz; reißte nachdem nach Wien, wo er im Verlag des Hofbuchdruckers Traktner und auch einige Stücke aus der kaiserlichen Gallerie arbeitet, von da gieng er nach Augsburg, wo er eben wieder für die Verlager arbeitete. Endlich gieng er nach seinem Geburtsort zurück, wo er mit seinen Brüdern einen Verlag anfang. Zog endlich nach Lissa 4 Meilen von Prag, wo er nebst den heiligen Bildern auch auch Nelsons Werk kopierte, bis er sich gar häußlich in Prag niederließ. Hier erwarb er sich Ruhm und einen grossen Absatz durch die Stücke die er nach Norbert Grund⁶⁶ stach. Die Zeichnenbücher des J. Qvirin Jahns und des Johann Kleinhardts fanden nicht mindern Beifall. Nichtminder gab er nach Meisterzeichnungen mehrere Lagen in der getuschten Art heraus. Sein Bruder Mathes war nichtminder in der Radiernadel als dem Grabstiechl geschickt, wie wir einige sehr

⁶⁰ Christian Ludwig von Hagedorn, *Lettre à un amateur de la peinture et les Ecclaircissement historique sur un cabinet et les auteurs des Tableaux, qui le composent*, Dresden 1755.

⁶¹ Mariánský cyklus v kostele Panny Marie v Kladrubech, zahájen roku 1725, roku 1725 Asam pokračoval malbami obrazů sv. Benedikta se sv. Maurem. Pavel Preiss, *Malířství pozdního baroka a rokoka v Čechách*, in: *Dějiny českého výtvarného umění II/2*, Praha 1989, s. 601 (dále jen Preiss, Malířství).

⁶² Votivní kostel na Bílé hoře, freska triumf Církve, viz Preiss, Malířství, s. 602.

⁶³ Freska znázorňuje scénu z legendy poustevníka Vintře, viz Preiss, Malířství, s. 601.

⁶⁴ Freskový cyklus o sv. Mikuláši a sv. Benediktu z let 1735–1736, viz Preiss, Malířství, s. 602.

⁶⁵ Jan Jiří Balzer (Paltzer). * 6. 8. 1736 Choustníkovo Hradiště, † 14. 11. 1799 Praha. Mědirytec. Toman I, s. 34.

⁶⁶ Norbert Josef Karel Grund * 1717, † 1767. Představitel kabinetní malby. K jeho dílu viz Hana Seifertová, *Norbert Grund 1717–1767*. Praha 1967 a táž, *S ozvěnou starých mistrů*, Praha 1997, s. 28–30 a Anja K. Ševčík, Malířství „In viscose“: Nizozemský kabinet ze 17. Století, zdobený malbami Norberta Grunda, in: *S ozvěnou starých mistrů*, Praha 1997, s. 51 – 63.

gute Blätter unter seinen Namen von ihm haben. Ein dritter Bruder Gregor hat auch gute Sachen geliefert, und hält gegenwärtig seinen eignen Verlag, Dieser Männer haben dadurch das Gleichgewicht gegen das Ausland hergestellt, wo sonst für heiligen Bilder und ordinariis Kupferwerk ansehnliche Summen ausser Lands giengen, jetzt aber, ohne den innländischen Verbrauch auch so viel ausser Landes versendet wird. Johann starb den 14. Xber 1799.

Des Johann Söhne Johann und Anton haben die erste Anleitung in Zeichnen bei J. Q. Jahn erhalten, worauf der Vater sie in die Dresdner und Wiener Akademie sandte. Beide haben bereits durch ihre Werke gezeigt, daß sie unter unserere geschickte Künstler gehören.

M. Theresia

Fahrenschon (Franz von)⁶⁷ Bildnüssmaler; geboren zu Kom[m]etau in Böhmen 1726. Sein Vater Paul Friedrich ansässig in Kom[m]etau, obschon er sich auch Arbeit halben in Prag aufhielt, und sogar 1704 den 14. Decem. In die Malerbruderschaft da einverleiben ließ, starb ihm zu zeitlich. Nach dem Franz an dortigen Gymnasium die sechs lateinische Schulen durchgegangen, und dabei schon immer gezeichnet und gemalt hatte. Der ausgebrochen Oestereicher Sukzessionskrieg 1741 hielt ihm zu Hause, wo er theils Bilnüsse, theils Kuchelgeschiere nach der Natur zu mahlen anfang, /von welcher letzten Arth man ganz gutte Stücke hat,/ und ohne andere Anleitung sein eigner Lehrmeister wurde. Durch die Uebung verfertigte er bald treffend Bildnüss. Endlich brachte der siebenjährige Krieg 1756 aus, wegen der Ähnlichkeit seiner Portraite fand er Beifall bei dem ins Winterqvatur /nach Kommetau/ zu liegen kommenden Militaire. Bis er gar durch einige Jahre der Armee folgte, und fast alle hohe und untergeordnete Officiers mahlte; Hiedurch wurde er zugleich unter dem böhm. Hohen Adel bekannt, und nach geschlossen Hubertsburger Frieden zog ihm Graf Franz Pachta nach Prag, in welchem gräfl. Familie er Wohnung und Tisch bis an seinem Todte genoß; dabey aber alle Arbeiten ihm nach Akkord gezahlt wurde, und für andere Herrschaften und Privaten arbeitete. Bei aller Aehnlichkeit sind seine

⁶⁷ Franz von Fahrenschon. * 1726 Chomutov, † 1769 Praha. Portrétista. Thieme–Becker XI, s. 194.

Portraite doch etwas hart, und der die Bildnüsse durch dem Spiegel mahlte hat seine Farbengebung dem Strich nach dem Glaß. Die Hände sind nicht immer die besten, hingegen die Kleidungen, wo er sich der Natur bediente, mit vielen Fleiß und Geschmack ausgeführt. In seinem Lebensgrossen Portraits von ganzen Figuren Herscht weniger Harmonie als in seinem Brust- und ...estücken. Starb zu Prag. 176?

Gudeni (Abraham, Isaac und Jacob), drei Brüder aus Niederland die Figuren, Thiere, Blumen und Fruchte malten. Von ihnen komm der schöne Saal, in Oehlgemalt, in dem Lustschloß Troja bei Prag. Beim französischen Einfall in Böhmen 1741 verliesen Böhmen, sind sehr gute und geschickt Künstler von deren man auch mehrere Stafleigemälde hat.

Carl VI. und M. Theresia

Füessli Lexikon⁶⁸

Kern (Anton)⁶⁹ ein Maler gebohren 1710 zu Teschen in Böhmen; lernete zu Venedig in der Schule des J. Baptist Pittoni,⁷⁰ den er vollkommen nachahmt. Zu Rom führ er in seinem Studien fort, und sande ein Gemälde von dem Kindermordt nach Dresden, welches den König in Pohlen⁷¹ so wohl gefiel, daß er ihm mit einem guten Gehalte an seinem Hof berief.⁷² Er arbeitete daselbst mit grossen Ruhm und starb 1747. Zucchi hat nach ihm die vier Jahreszeiten in Kupfer gestochen. Belzel, T.3, p. 156.⁷³

⁶⁸ Viz pozn. č. 1.

⁶⁹ Antonín Kern (Körne). * 1710 Děčín, † 8. 6. 1747 Drážďany. Malíř a kreslíř. Toman I, s. 479. V Čechách pobýval mezi lety 1735–1738.

⁷⁰ Giovanni Battista Pittoni. Po návratu z Benátek působil v Drážďanech, kde byl roku 1741 jmenován dvorním malířem. Podrobně život a dílo Antona Kerna zpracoval Martin Zlatohlávek, *Anton Kern: 1709 – 1747*, Praha 2009. Také Pelzel, *Abbildungen*, I, s. 156–162.

⁷¹ Fridrich August II. (1724–1763).

⁷² Vraždění nevinátek, dodnes dochováno v drážďanské sbírce. Obraz namaloval Kern v roce 1741. Viz Zlatohlávek, Kern, s. 62. Tuto skutečnost Jahn považoval pravděpodobně za velmi důležitou, protože ji z Pelclových *Abbildungen* převzal téměř doslova: „*Kern hielt sich diesmal am meisten zu Rom auf. Hier verfertigte er ein vortreffliches Gemählde, welches den*

Sein Bruder Benedikt⁷⁴ war Bilderputzer an der Dresdner Gallerie.

Carl VI. und M. Theresia

Quittainer (Andreas Philipp)⁷⁵ Ein Bildhauer; von Friedland in Böhmen geb. Nahn das Bürgerrecht in der Kleinseite Prag den 6. 8ber 1718. Bei wem er gelernet, und was für Reisen er gemacht? Ist ein Vergessenheit gekommen, war aber seiner Zeit mit einer der vorzüglichsten Bildhauer in Böhmen. Man hat viele Kirchenarbeiten von ihm, und die Zusammensetzungen von mehreren Figurn auf dem Wällischen Platz in der Kleinseite, und auf dem Ratschin hat er mit Ferdinand Prokoff gemeinschaftlich in Stein gearbeitet.⁷⁶

Sein Sohn Qvitteiner zu Prag geb. lernet beim Vatern. Hat so wohl in Stein als Holz öffentliche und Kirchenarbeiten verfertigt, und war ein geschickter Bildhauer.

Carl VI.

Scoti (Johan Peter)⁷⁷ Historienmaler in Oehl und Fresko. Aus dem Mailändischen /[.....?]/ gebürtig. Wurde 1736 den 19.ten Februarii in die Malerbruderschaft (Altstädter) einverleibt. Die Wällische Kapelle, der Saal im Fürst Colloredo-Mannsfeldischen Hause sind in Prag seine Freskoarbeiten.⁷⁸ Arbeitete auch zu Brescia mit Johann Baptist Zaist, von welchem letzten die Architektur und Verzierungen sind.

Kindermordt vorstellt. Er schickte das Stück, als ein Zeichen seines Fleisses, nach Dresden, welches dem König sowohl gefiel, dass er es in seiner Gallerie, wo nur Meisterstücke Platz finden, aufstellen liess.“

⁷³ Pelzel, Abbildungen.

⁷⁴ Benedikt Kern. * 6. 10. 1704, † po 1777. Toman I, s. 479. V Drážďanech pracoval mezi lety 1746 – 1764.

⁷⁵ Ondřej Filip Quittainer (Guitainer, Gwitayner). * 30. 11. 1679 Frýdlant, † 2. 7. 1729 Praha. Řezbář a sochař. Toman II, s. 337.

^{76/76} Od něj pochází socha sv. Norberta u vstupní brány do Strahovského kláštera. Podílel se na sochařské výzdobě k. Nanebevzetí Panny Marie na Strahovském nádvoří.

⁷⁷ Giovanni Pietro Scotti, spolupracovník Carla Innocenza Carloneho.

⁷⁸ Jedná se o fresku na klenbě sálu s námětem Shromáždění olympských bohů a Scotti na ní pracoval společně s Giovanni Battistou Zaistem. Viz Václav Ledvinka, Bohumír Mráz, Vít Vláš, *Pražské paláce*, Praha 1995, s. 88.

Maria Theresia

Wirch (Johann)⁷⁹ geboren 1732 zu in Böhmen. Baute 1764 ex 65 die Erzbischöflichen Residenz. Das gräfliche Franz Bachtische Haus in der Altstadt. Das Rahthaus zu Časlau nebst mehrere herrschaftlichen Land- und in der Stadt Bürgerhäuser. Genie kann man ihn nicht absagen, nur wünscht man, daß er, um um zu sein, bei Anwendung der Säulenordnungen nicht so oft die Reinigkeit der Architektur auser acht gelassen. Starb zwischen 1780 und 1790.

⁷⁹ Jan Josef Wirch. *17. 10. 1732 Košetice u Vlašimi, † 1787 Teplice. Architekt. Toman II, s. 706. Více viz edice Auszug, poznámka 191.

3. LITERATURA A PRAMENY

3.1. Literatura

Assmann Jan N., Jan Q. Jahn: dvě podobizny, *Res musei Pragensis*, 10, č. 11, 2000, s. 1–5.

Benešovská Klára, Podobnost čistě náhodná? K italským komponentám v díle Benedikta Rieda, in: *Pictura verba cupit. Sborník příspěvků pro Luboše Konečného*, Beket Bukovinská a Lubomír Slavíček (eds.) Praha, 2006, s. 391 – 400.

Coreth Emerich, Harald Schönderf, Filosofie 17. a 18. století, Olomouc 2002.

Dobalová Sylva, Pašijový cyklus Karla Škréty, Praha, 2003.

Dvořáková Vlasta, Karlštejn a dvorské malířství doby Karla IV, in: *Dějiny českého výtvarného umění 1/1*, Praha 1984, s. 311–342.

Edice nedokončeného soupisu uměleckých památek politického okresu Pardubicko-holicko-přeloučského (ed. Jana Marešová), Praha 2007.

Fučíková Eliška, *Rudolf II. a Praha*, Praha, Milán, Londýn 1997.

Gordon Jiří, *Oltářní obrazy Jana Quirina Jahna* (bakalářská diplomová práce), Brno 2007.

Haubelt Josef, *České osvícenství*, Praha 2004.

Heck Michèle-Caroline, *Théorie et pratique de la peinture*, Paris 2006.

Hojda Zdeněk, Cesta Jana Quirina Jahna po západních Čechách roku 1797, *Minulostí západočeského kraje*, 1987, s. 201–203.

Hojda Zdeněk, Počátky Obrazárny Společnosti vlasteneckých přátel umění, in: Hojda Zdeněk – Pahl Roman (eds.), *Mezi časy... Kultura a umění v českých zemích kolem r. 1800*. Praha 2000, s. 311–316.

Hojda Zdeněk, Společnosti přátel umění v Evropě do konce 18. století, in: Hojda Zdeněk – Prahel Roman (edd.) *Mezi časy ...Kultura a umění v českých zemích kolem r. 1800*, Praha 2000, s. 76–87.

Chytil Karel, Doba klasicismu a empiru v Praze, *Dílo* VI, 1908-1909, s. 33–60

Johanides Josef, *František Martin Pelcl*, Praha 1981.

Krčálová Jarmila, Renesanční architektura v Čechách a na Moravě, in: *Dějiny českého výtvarného umění* II/1, Rudolf Chadraba – Josef Krása (red.), Praha 1989, s. 6–62.

Kroupa Jiří, *Školy dějin umění*, Brno 1996.

Kuchynka Rudolf, Fahrenschonovy výpisy z knih a listin staroměstského pořádku malířského, *Památky archeologické* XXXI, Praha 1919, s.

Ledvinka Václav – Mráz Bohumír – Vlnas Vít, *Pražské paláce*, Praha 1985.

Lomičová Marie, Rukopis o umění Jana Petra Cerroniho, *Umění* XXVI, 1978, s. 60–65.

Lorenzová Helena, Estetika ve střední Evropě na sklonku 18. století. Časopis Apollo., *Estetika* XXXVII, č. 2–3, 2001, s. 65–96.

Lorenzová Helena, *Hra na krásný život*, Praha 2005.

Lorenzová Helena, Pražská léta Augusta Gottlieba Meißnera, in: *Mezičasy....Kultura a umění v českých zemích roku 1800*, Hojda Zdeněk – Prahel Roman (edd.), Praha 2000, s. 88 – 97.

Machalíková Pavla, *Objevování středověku*, Praha 2005.

Marešová Jana – Mádl Martin, Jan Quirin Jahn na uměnovědné vycházce: poznámky z osmi pražských kostelů, in: *Orbis artium. K jubileu Lubomíra Slavička*, Jiří Kroupa, Michaela Šeferisová Loudová, Lubomír Konečný (eds.), Brno 2009, s. 85–102.

Marion Michel, *Les bibliothèques privées à Paris au milieu du XVIIIe siècle*, Paris 1978.

Masarykův slovník naučný III, Praha, 1927, s. 681.

Maur Eduard, Pojetí národa v české osvícenské historiografii, in: Hojda Zdeněk – Prahl Roman (eds.) *Mezi časy ...Kultura a umění v českých zemích kolem r. 1800*, Praha 2000, s. 134–146.

Krzeminska Barbara–Merhautová Anežka–Třeštík Dušan, Moravští Přemyslovci ve Znojenské rotundě, 2000.

Nový Luděk, J. Q. Jahn a portrét raného klasicismu, *Umění VII*, 1960, s. 175–185.

Ottův slovník naučný, Praha 1897, XII, XVII.

Pátková Hana (ed.), *Cechovní kniha pražských malířů (1348–1527)*, Praha 1996.

Pelzel, František Martin, *Paměti*, Praha.

Petrová Eva, Figurální malba klasicismu, raného romantismu a počátky výtvarné kritiky, in: *Dějiny českého výtvarného umění 1780/1890* (III/1), Taťána Petrasová, Helena Lorenzová (eds.) Praha 2001, s. 69–71.

Poche Emanuel (red.), *Umělecké památky Čech I*, Praha 1977.

Poche Emanuel, *Prahou krok za krokem*, Litomyšl 2001.

Prahl Roman, K počátkům a předpokladům dějin umění (František Lothar Ehemant), in: *Umění LII/2004*, s. 3–10.

Prahl Roman, *Posedlost kresbou. Počátky Akademie umění*, Praha 1998.

Pražákova Běla, Bohumír Jan Dlabač ve strahovské knihovně, *Sborník Památníku národního písemnictví*, Praha 1966, s. 60–65.

Preiss Pavel, *Italští umělci v Praze*, Praha, 1986.

Preiss Pavel, Jan Quirin Jahn a český klasicismus, *Sborník Národního musea*, řada A, sv. 3, Praha 1958.

Preiss Pavel, Zánik rudolfínských sbírek a nová obrazárna na Pražském hradě, in: *Artis pictoriae amatores*, ed. Lubomír Slavíček, Praha 1993, s. 31–35.

Toman Prokop, *Nový slovník československých výtvarných umělců*, Praha 1947.

Rabelaise François, *Gargantua a Pantagruel*, z franc. orig. Les Oeuvres complètes de François Rabelais přel. [kol.:] Jihočeská Theléma; překl. rev. a vysvětl. opatřil Karel Šafář; il. Gustava Doréa, kapitola VIII, s. 241–242.

Reitharová Eva, Česká malba a grafika let 1780–1800, *Umění* 39, 1991, s. 141–152.

Sadílková Pavla, Franz Lothar Ehemant a první monografie svatovítské katedrály, in: *Umění XLVIII/2000*, s. 335–350.

Safarik Eduard A., Johann Kupezky (1666–1740), Roma 2001.

Samek Bohumil, Počátky dějin umění na Moravě, in: Chadraba Rudolf – Krása Josef – Švácha Rostislav – Horová Anděla (eds.) *Kapitoly z českého dějepisumu umění* I. Předchůdci a zakladatelé. Praha 1986, s. 75–86.

Seifertová Hana, *Georg Flegel (1566–1638) Zátíší* (kat. výst.), Praha 1994.

Sekyrka Tomáš (ed.), *Umění a mistrovství. Pražská malířská bratrstva 1348 – 1783*, Praha 1997.

Schlosser Julius von, *La littérature artistique*, Paris 1984.

Slavíček Lubomír, „Die Nachrichten müssen dasselbst kurz zusammen gefasset werden...“ Johann Quirin Jahn und seine Nachricht über die Wiener Künstlern des 17. und 18. Jahrhunderts in den „Frankfurter gelehrten Anzeigen“ (1775). In *Opuscula historiae atrium*, 49, 2005, s. 93–130.

Slavíček Lubomír, „Honestus et eruditus civis et artifex“, in: *Documenta pragensia XXVII, Město a intelektuálové*, Praha 2008.

Slavíček Lubomír, „Pražský“ cicerone Jan Quirin Jahn, in: *Album amicorum. Sborník ku poctě prof. Mojmíra Horyny*, 2005, s. 23–32.

Slavíček Lubomír, Potřebné knihy? Ikonografie, knihy emblémů a *artiex doctus* v Čechách na konci 18. století, in: *Sborník příspěvků pro Lubomíra Konečného. Essays for Lubomír Konečný*, eds.. Beket Bukovinská, Lubomír Slavíček, Praha 2006, s. 73–93.

Slavíček Lubomír, Sběratelství a umělecký obchod v Praze v letech 1780–1800, in: *Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780–1800*. 1. vyd. Praha: Archiv hlavního města Prahy – Scriptorium, 2006, s. 138–147.

Šroněk Michal, *Jan Jiří Heinstch Malíř barokní zbožnosti*, Praha 2006.

Šroněk Michal, *Pražští malíři 1600 – 1656*, Praha 1997.

Thieme Ulrich–Becker Felix (red.) *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart* I, III, VII, XI, XII, XIV, XVI, XVII, XXII, XXIII, XXIV, XXIX, XXX, XXXI, XXXIV.

Vasari Giorgio, *Životy nejvýznačnějších malířů, sochařů a architektů*, (přeložil Pavel Preiss), Praha 1977.

Vittlich Petr, *Literatura k dějinám umění*, Praha 1992.

Vlček Pavel a kol., *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004.

Zápisná kniha pražských stavitelů, Ivana Ebelová (ed.), Praha 1996.

Zdeněk Hojda, Počátky Obrazárny Společnosti vlasteneckých přátel umění, in: *Artis pictoriae amatores*, ed. Lubomír Slavíček, Praha 1993, s. 311–316.

Zlatohlávek Martin, *Anton Kern: 1709–1747*, Praha 2009.

3.2. Prameny vydané

Baglione Giovanni, *Le vite de pittori, scultori et architetti*, 1651.

Balbín Bohuslav, *Bohemia docta*, 1777.

Descamps Jean Baptist, *La Vie des peintres Flamands, Allemands, Hollandais* 1753–1763.

Dezzalier d'Argenville Antoin Joseph, *Abrégé de la vie des plus fameux peintres* I–IV, 1762.

Dlabacž Gottfried Johann, *Allgemeines historisches Künstler–Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien* I–III. Prag 1815.

Doppelmayer Johann Gabriel, *Historische Nachricht von den Nürnbergischen Mathematicis und Künstlern*, Norimberg 1730.

Ehemant Franz Lothar, Etwas zur Kunstgeschichte Böhmens, in: Dobrovský, Josef (ed.) *Böhmische Literatur auf das Jahr 1779* III, s. 203–235.

Füessli Johann Rudolph, *Allgemeines Künstlerlexikon*, Zurich, 1763.

Hagedorn Christian Ludwig von, *Lettre à un amateur de la Peinture avec des Eclaircissement historique sur un cabinet et les auteurs des tableaux qui le composent*, Dresden 1755.

Heinecken Karl Heinrich von, *Nachrichten von Künstlern und Kunstsachen*, Leipzig 1768–1769.

Halle Johann Samuel, *Werkstätte der heutigen Künste oder die neue Kunstgeschichte*, 1761.

Jahn Johann Quirin, Etwas von den ältesten Mahlern Böhmens, nebst einem Beytrage zur Geschichte der oehlmahlerey und Perspektiv. *Archiv der Geschichte und Statistik insbesondere von Böhmen*. Dresden 1792, s. 1–93.

Jahn Johann Quirin, Historische Bemerkungen über die die Ehemaligen festen Schlösser und Bürger in Böhmen bis zum 30-jährigen Kriege. *Apollo* II, 1797, č. 2, s. 3237–349.

Kläbe Johann Gottlieb August, *Neuestes Gelehrtes Dresden oder Nachrichten von jetzt lebenden dresdner Gelehrten, Schriftstellern, Künstlern, Bibliotheken und Kunstsammeln*, Leipzig, 1796.

Kilian Georg Christoph, *Allgemeines Künstlerlexikon oder Lebensbeschreibungen 223 berühmter Künstlern, Mahlern, und Kupferstechern ec, ec. und Anzeige ihrer Werke*, Augsburg 1797.

Lomazzo, *Idea dell tempio della pittura*, Milano, 1591.

Malvasia Carlo Cesare, *Felsina pittrice: Vite di pitori bolognesi*, 1678.

Meusel Johann Georg, *Teusches Künstlerlexikkon der jetztlebenden teutschen Künstlern*, Lemgo 1778.

Pelzel, Franz Martin (ed.), *Abbildungen Böhmischer und Mährischer Gelehrten und Künstler, nebst Kurzen Nachrichten von ihren Leben und Werken I–IV*, 1773–1782.

Pöllnitz Louis Baron de, *Memoires de Charles – Louis baron de Pöllnitz*.

Ridolfi Carlo, *Le meraviglie dell'arte overto le vite de gli'illustri pittori veneti e dello Stato*, Venetia.

Sandrart Joachim von, *Teutsche Academie*, 1675–1680.

Wilfling Ignác, *Kurze Biographie des Architekten und Historienmalers Jahn, Libussa*, Praha 1804, s. 97.

Will Georg Andreas, *Nürnbergische Münz-Bellustigungen*, 1764–1767.

3.3. Prameny nevydané.

Akta týkající se zrušení malířského bratrstva pražského r. 1782, Archiv Národní galerie, fond Pražská malířská bratrstva, sign. AA 1221, dopis ze dne 24. 5. 1782.

Jahn Johann Quirin, *Anecdoten zur Lebensgeschichte berühmte Mahler und Beurtheilung ihrer Werke, verfasst von Quirin Jahn*, Strahovská knihovna, sign. DA II 7.

Jahn Johann Quirin, *Auszug der bisher in Böhmen bekannten Künstlern*, Archiv Národní galerie, fond č. 142 – J. J. Q. Jahn, sign. AA 1222/8.

Jahn Johann Quirin, *Übersicht der bildende Künste in Böhmen*, Archiv Národní galerie, fond č. 142 – J. J. Q. Jahn, sign. AA 1222/8.

Jahn Johann Quirin, *konvolut životopisných hesel*, Archiv Národní galerie, fond č. 142 – J. J. Q. Jahn, sign. AA 1222/8.

Národní knihovna, *Návštěvní kniha VUK* (Veřejné univerzitní knihovny), sign. IX J 16 a–e.

Seznam jmen malířů malostranských 1674-1780, přír. č. AA 1213, Archiv Národní galerie, fond Pražská malířská bratrstva.

4. Přílohy

4.1. Bibliografie Jana Jakuba Quirina Jahna

Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten und Künstlern, nebst kurzen Nachrichten von ihren Leben und Werken, František Martin Pelzel (ed.), Prag, 1773, 1775, 1777, 1782.

Johan Quirin Jahn, Nachrichten von einigen böhmischen alten Malern und Künstlern, *Neue Bibliothek der schönen Wissenschaften und freyen Künste* 19, 1776, s. 140–152, s. 320–332.

Johann Quirin Jahn, Fortsetzung der Nachrichten von böhmischen Künstlern, meist Ausländer, die sich aber theils in Prag niederlassen, theils daselbst einige Zeit gearbeitet haben, Nee *Neue Bibliothek der schönen Wissenschaften und freyen Künste* 20, 1777, s. 287–301.

Johann Quirin Jahn, *Zeichenbuch für Künstler und Liebhaber der freyen Handzeichnung, insbesondere als ein nöthiger Theil der Erziehung höherer Bestimmung behandelt; gezeichnet von Johann Quirin Jahn, Historienmaler und Mitglied der k.k. Akademie der bildenden Künste in Wien. Gestochen und verlegt von Johann Balzer, kaiserlichen königlichen privilegierten Kupferstecher zu Prag*, Praha 1781.

[Johann Quirin Jahn? (ed.)], Allgemeine Beschreibung der Schlosses Karlstein, aus Balbins Miszellaneen, mit Anmerkungen und Zusätzen. Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen, 1787, seš. 3, s. 569–612.

Johann Quirin Jahn, Von den alten Verfassung der Malerbruderschaft in Böhmen, *Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen* VI, Prag–Leipzig 1788, s. v117–138.

Johann Quirin Jahn, Etwas von den ältesten Mahlern Böhmens, nebst einem Beytrag zur Geschichte der Ölmahlerey und Perspektiv, *Archiv der Geschichte und Statistik, insbesondere von Böhmen*, Dresden 1792, s. 1–93.

Johann Quirin Jahn, Historische Bemerkungen über die ehemaligen festen Schlösser und Bürgen in Böhmen, bis zum dressigjährigen Kriege, *Apollo* II, 1797, č. 2, s. 327–349.

Johann Quirin Jahn, Gefühle bei Besuchung der Schönhofer Gartens. *Apollo* 1797, č. 3, s. 162–165. (Český překlad Jaromír Loužil, *Estetika* XXXVII, 2001, s. 78–95.)

Jan Quirin Jahn, Vermischte Nachrichten, *Neue Miszellen* XI, Leipzig 1800.

Johann Quirin Jahn's, Mitglied der k.k. Academie bildender Künste in Wien, und der Privatgesellschaft patriotischer Kunstfreunde in Prag, Abhandlung über das Bleihen und Reinigen der Öle zur Ölmalerey; wie auch über die Grundstoffe, die Farben, die Erhaltung der Ölgemälde und die nöthigen Firnisse. – Nebst einem Beytrage über die Ausbesserung, das Auffrischen und das Abziehen alter Gemälde. Als ein Anhang zu Hackert's Sendschreiben über das Gebrauch des Firnisses in der Malerey. Dresden 1803.

Rukopisy

- 1) Über die höhere Baukunst, Archiv NG, fond J. J. Q. Jahn, sign. 1222/8
- 2) Etwas wenigens über Prospekte, Grundrisse der Städte und Ortschaften des Königreich Böhmen, ibidem.
- 3) Dopis z cesty po západních Čechách, ibidem (ed. Hojda Zdeněk, Cesta Jana Quirina Jahna po západních Čechách roku 1797, *Minulostí západočeského kraje*, 1987, s. 201–203.
- 4) Einige Berichtigungen, hauptsächlich im Kunstfache, in Hrn. Schallers Topographie des Königreich Böhmens. Národní archiv, rukopis 62 D 33 (citováno dle Preiss, Jahn a český, pozn. 119).
- 5) Auszug der bisher in Böhmen bekannten Künstlern, Archiv NG, fond J. J. Q. Jahn, sign. 1222/8
- 6) Übersichte der Geschichte bildende Künste in Böhmen, ibidem.
- 7) Konvolut životopisů, ibidem.
- 8) Anmerkungen zu Ehemants Abhandlung in Dobrovsky Böhmisches Literatur, ibidem.
- 9) Anecdoten zur Lebensgeschichte berühmte Mahler und Beurtheilung ihrer Werke, verfasst von Quirin Jahn, Strahovská knihovna DA II 7.

- 10) Nachricht über die Wiener Künstler des 17. und 18. Jahrhunderts (ed. Lubomír Slavíček, „Die Nachrichten müssen dasselbst kurz zusammen gefasset werden...“ Johann Quirin Jahn und seine Nachricht über die Wiener Künstler des 17. und 18. Jahrhunderts in den „Frankfurter gelehrten Anzeigen“ (1775). In *Opuscula historiae atrium*, 49, 2005, s. 93-130.
- 11) Poznámky k výzdobě osmi pražských kostelů (ed. Marešová Jana – Mádl Martin, Jan Quirin Jahn na uměnovědné vycházce: poznámky z osmi pražských kostelů, in: Jiří Kroupa, Michaela Šeferisová Loudová, Lubomír Konečný (eddd.) *Orbis artium. K jubileu Lubomíra Slavíčka*, Brno 2009, s. 85–102.
- 12) Poznámky k několika malířům (Karel Škréta, Karel Kulík, Jan Jiří Heintsch), Archiv hlavního města Prahy, Sbírka listin V 1639, N. 102.

4.2. Obrazové přílohy

4.2.1. *František Martin Pelzel*

Foto – Ústav dějin umění AV ČR, v.v.i.

4.2.2. Jan Quirin Jahn - portrét

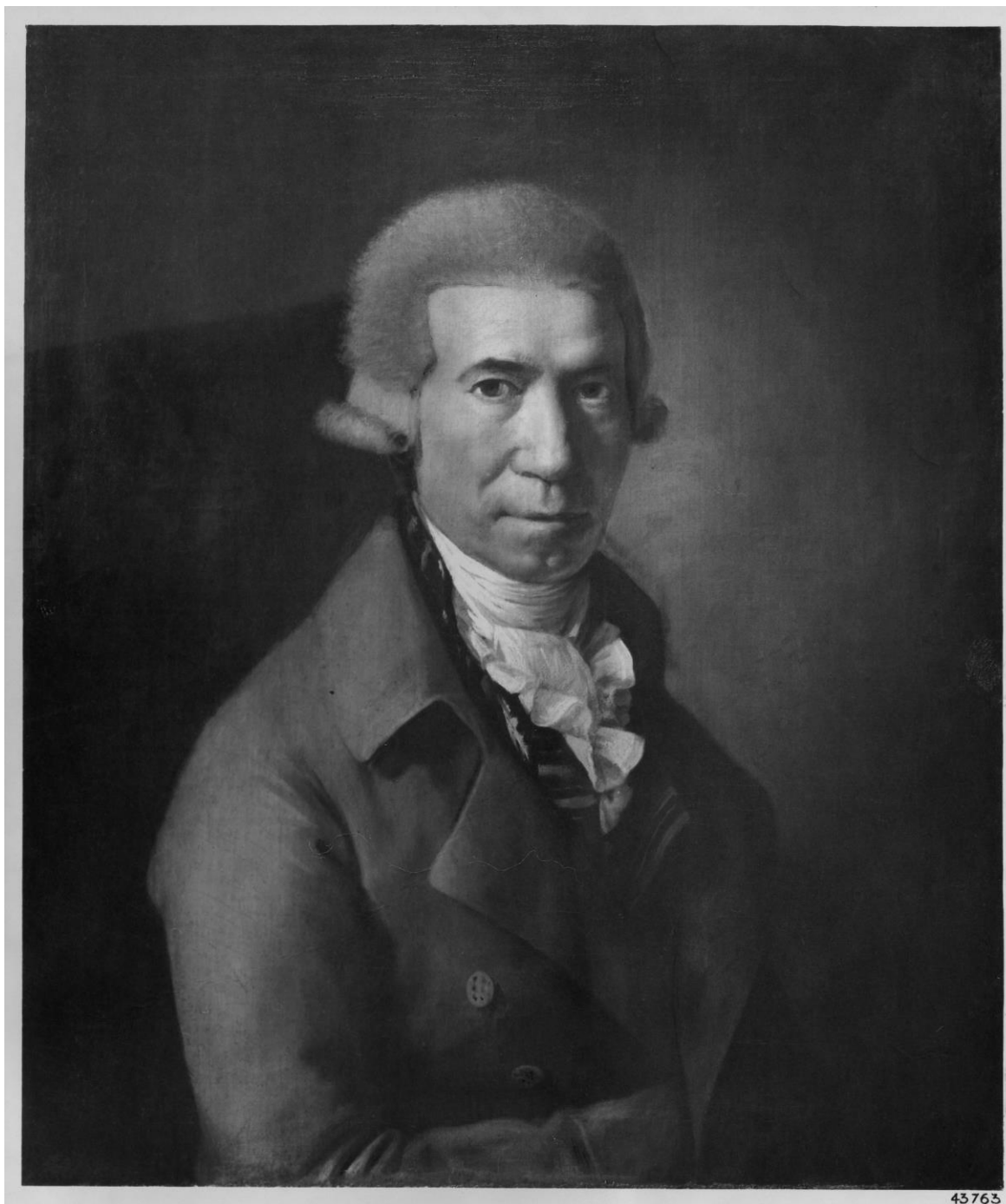

Foto – Ústav dějin umění AV ČR, v.v.i.

4.2.3. Jan Quirin Jahn - grafika

Foto – Muzeum hlavního města Prahy.